

Esbós biogràfic d'Ignasi Armengou i transcripció
de la correspondència amb Josep Pla (1925-1952)

Arnau Solés Frigola
Tutor: Francesc Xavier Pla i Barbero

Universitat de Girona
Facultat de Lletres
Treball de Final de Grau — Grau en Llengua i Literatura Catalanes
Curs 2023-2024

ÍNDIX

1.	Introducció	2
2.	Objectius i metodologia	3
3.	L'etapa de formació periodística i literària	4
3.1.	Els inicis periodístics a Manresa.....	4
3.2.	Consolidació del posicionament polític i literari	6
4.	Edicions Diana i la relació amb Josep Pla.....	8
4.1.	Edicions Diana i la crisi de la novel·la.....	8
4.2.	L'inici del projecte: la publicació de <i>Coses vistes</i>	11
4.3.	El viatge a Rússia i la publicació del segon llibre	13
4.4.	<i>Llanterna màgica</i> i la detenció de Miquel Ferrer	15
4.5.	La publicació de <i>Relacions</i>	17
4.6.	Els altres llibres d'Edicions Diana.....	19
4.7.	El «tancament» definitiu d'Edicions Diana.....	21
4.8.	La col·laboració a <i>L'Opinió</i>	23
5.	Un pioner del turisme	24
5.1.	L'entrada en el món del turisme	24
5.2.	L'Oficina de Turisme de Catalunya.....	25
5.3.	La Federació de Turisme de Catalunya i Balears i la creació del Patronat de Turisme de Catalunya	28
5.4.	La clausura del Patronat i l'esclat de la Guerra Civil.....	29
6.	L'amenaça de la Guerra Civil i els exilis	30
6.1.	El primer exili.....	30
6.2.	Josep Pla i l'exili.....	33
6.3.	El segon exili: Buenos Aires	35
6.4.	La represa del contacte amb Josep Pla.....	37
6.5.	L'enyorament i la fi del viatge	39
7.	Epistolari Ignasi Armengou — Josep Pla (1925-1952)	41
8.	Conclusió	157
9.	Bibliografia	159
10.	Annex 1	165

1. INTRODUCCIÓ

El setembre de 2022 vaig rebre la proposta per part de la Càtedra Josep Pla de fer pràctiques a la Fundació Josep Pla de Palafrugell. La tasca que se'm va encarregar era la de catalogar i digitalitzar la correspondència de l'escriptor per tal de preservar el seu fons personal i, a la vegada, facilitar-ne l'organització. D'aquesta manera, pocs mesos després de començar, em vaig trobar amb la correspondència d'Ignasi Armengou i Torra. La meua reacció davant d'aquest nom, evidentment, va ser de desconeixement. Així doncs, vaig començar a buscar informació sobre el que acabaria descobrint que seria la persona que va publicar el primer llibre de Josep Pla: *Coses vistes*. Però tot i que, en un primer moment, la informació localitzada sobre aquest manresà em semblava suficient per dur a terme la tasca que m'havia estat assignada, quan vaig anar avançant en la catalogació de la correspondència vaig ser conscient que existia un gran buit bibliogràfic sobre la seva persona. No trobava cap nexe que em permetés, per exemple, comprendre la relació que tenia Armengou amb Pla o per què, de cop i volta, a partir dels anys trenta constava com a director de l'Oficina de Turisme de Catalunya.

Pot ser que fos per aquesta manca d'informació o perquè, sense ser-ne del tot conscient, cada cop em sentia més atret per la persona de la qual estava llegint la correspondència, vaig creure que s'havia de buscar més informació. És en aquest context, doncs, que Francesc Montero i la resta del personal de la Fundació Josep Pla em van donar la idea de basar el meu Treball de Final de Grau en la transcripció de la correspondència entre Ignasi Armengou i Josep Pla. Però tot i que l'objectiu inicial de la recerca era, en principi, fer la transcripció de les cartes, cada cop anava trobant més i més informació fragmentada que em permetia posar una mica més de llum als continguts molt sovint críptics o poc entenedors. Xavier Pla em va aconsellar molt adequadament que, amb la informació trobada i partint de la transcripció de la correspondència, podria fer una recerca més exhaustiva sobre Ignasi Armengou.

Com he explicat al començament, el principal repte al qual vaig haver de fer front és, precisament, el buit bibliogràfic. Més aviat, però, potser caldria dir que em vaig trobar amb un mar d'informació extremadament fragmentada i poc aprofundida. La principal font d'informació sobre Ignasi Armengou és precisament la que va recopilar Albert Manent en el seu llibre *Del Noucentisme a l'exili: sobre la cultura catalana del nou-cents*. En el capítol «Ignasi Armengou i Edicions Diana (1925-1929)», Albert Manent va fer un breu estudi sobre la trajectòria del manresà com a editor de Pla partint de diverses fonts com dades suposadament verídiques que Pla va escriure a les seves obres, articles i llibres de persones que l'havien tractat

directament o també altra bibliografia complementària. A partir d'aquí, i gràcies a la recentment publicada biografia de Xavier Pla, *Un cor furtiu* (2024), així com al valuós recurs que suposa el volum *Cartes a Pere* (1996), també editat pel mateix autor, i al llibre *Els orígens ideològics i literaris de Josep Pla* (1995) de Marina Gustà, que va ser el primer estudi aprofundit sobre Edicions Diana, vaig poder obtenir les principals fonts complementàries a la correspondència que em van permetre reconstruir l'etapa d'Armengou com a creador de l'editorial que publicaria els primers quatre llibres de Josep Pla. Però aquestes fonts també em van permetre situar l'escriptor empordanès en aquest context de la segona meitat dels anys vint del segle XX i, a la vegada, reconstruir la represa del contacte entre Armengou i Pla als anys cinquanta per entendre'n el rerefons. Pel que fa als anys trenta, que és el període del qual tenia menys informació a través de l'epistolari, vaig consultar especialment *El turisme a Catalunya de 1931 a 1936* (1973) d'Antoni Farreras, que em va ajudar a traçar el desenvolupament de la indústria turística catalana, de la qual Armengou en va ser un dels pioners. També d'Antoni Farreras em va ser molt útil la seva crònica amb apunts biogràfics *De la Setmana Tràgica a la implantació del franquisme* (1977), que va ajudar-me a contextualitzar el panorama immediat que va suposar l'esclat de la Guerra Civil per Ignasi Armengou.

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA

L'objectiu d'aquesta recerca es divideix en dues seccions: el punt de partida és la transcripció de les seixanta-nou cartes conservades de la correspondència d'Ignasi Armengou a Josep Pla del Fons Frank Keerl de la Fundació Josep Pla, una de les quals és una carta manuscrita que Pla no va arribar a enviar mai (concretament la carta 58). A aquestes cartes, a més, també cal afegir-n'hi dues que Armengou va enviar a Pla i que van ser transcrites per Xavier Pla en el volum *Cartes a Pere*.

Primer s'ha dut a terme un esforç per intentar organitzar de manera cronològica la correspondència que, en alguns casos, o bé era datada erròniament o bé s'ha hagut d'adjudicar-li una datació aproximada. La transcripció, a més, s'ha fet seguint els criteris establerts per Josep Maria Pujol i Joan Solà a *Ortotipografia: Manual de l'autor, l'editor i el dissenyador gràfic* (2009) pel que fa a aspectes com la numeració o l'ús de la cursiva per marcar estrangerismes entre altres elements tipogràfics. S'ha intentat respectar el màxim possible els aspectes sintàctics i fonètics, mentre que, per altra banda, s'ha hagut de dur a terme una revisió ortotipogràfica que, en alguns dels documents, ha sigut bastant considerable, en aspectes com l'abús constant que fa Armengou del punt i coma o la manca de comes. En aquest mateix camí,

també s'ha optat per eliminar moltes de les abreviacions fetes, ja que en diversos casos dificultaven la lectura del text o la seva comprensió. Les úniques dues cartes a les quals no s'ha aplicat els criteris esmentats són la 44 i la 55, perquè són reproduïdes directament del volum *Cartes a Pere* i, per tant, s'ha respectat la transcripció original.

Un cop feta la transcripció, l'altre gran objectiu ha estat fer servir l'epistolari així com altra informació bibliogràfica per poder fer una primera aproximació biogràfica general d'Ignasi Armengou. D'aquesta manera, s'ha intentat resseguir la seva vida primer partint dels seus primers passos en el món intel·lectual i cultural de Manresa. Tot seguit, s'ha intentat reconstruir la seva etapa com a propietari d'Edicions Diana i, més concretament, com a editor dels primers llibres de Josep Pla. A continuació, s'ha intentat reconstruir i sintetitzar una etapa d'Armengou poc estudiada: la seva implicació en el món dels serveis turístics. Finalment, s'han tractat les dues etapes del seu exili amb l'esclat de la Guerra Civil així com la represa de l'activitat en el món editorial a Buenos Aires i la seva participació en els cercles de catalans exiliats.

3. L'ETAPA DE FORMACIÓ PERIODÍSTICA I LITERÀRIA

3.1. ELS INICIS PERIODÍSTICS A MANRESA

A les «Notes autobiogràfiques» del volum 32 de l'Obra Completa, *Prosperitat i Rauxa de Catalunya* (1977), Josep Pla comenta que Ignasi Armengou:

«Era un xicot del Pla de Bages, de Manresa, d'una família carca i benestant. D'una estatura més aviat baixa, anava sempre vestit de fosc, amb una cara de pell molt pàl·lida, més aviat rectangular; portava de vegades ulleres negres i tenia una mirada calmada i plàcida; gesticulava poc i parlava d'una manera clara i ordenada. No semblava pas tenir dubte: per a fer alguna cosa no semblava pas tenir cap dificultat econòmica. Era lleugerament subversiu —almenys en el parlar, que em semblà real. Externament semblava astut, però potser aspirava a ser una víctima. Era socialistoide, matís socialisme moderat anglès, gran admirador de Serra i Moret i de Campalans» (Pla, J. 1977: 622).

Efectivament, Ignasi Armengou va néixer a Manresa en una família benestant el 10 d'abril de 1895. Els seus pares, Josep Armengou i Manso i Emília Torra i Vallès, van ser propietaris, juntament amb el germà del pare, alcalde de Manresa, d'una de les ferreteries més grans de la ciutat situada a la carretera de Vic. Va tenir set germans, entre els quals cal destacar a Pere Armengou, pintor i també arquitecte municipal de Manresa i un dels fundadors del Grup

d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània (GATCPAC) (Manent 1997:120).

Des de ben jove ja va estar vinculat en els corrents intel·lectuals de Manresa. De tendència catalanista, liberal i socialista, va ser el fundador de la revista manresana *Cenacle* (1915-1917) juntament amb Fidel Rius i Dalmau. Armengou va escriure principalment a les seccions d'art i de teatre de la revista sota pseudònims com «J. de Riudor», «Marc Auleda» i també amb el seu nom o amb les inicials «I.A» (a vegades fins i tot publicava en totes dues seccions sota diferents pseudònims). És precisament en aquesta revista en la qual va començar a establir contactes amb altres intel·lectuals catalans que hi col·laboraven (com Josep Maria López-Picó, Antoni Rovira i Virgili, Carles Soldevila, etc.); especialment cal destacar dintre el grup de periodistes que van escriure en aquesta revista Manuel Brunet i Josep Pla, ja que ambdós van començar a publicar les seves primeres proses en aquesta revista, tot i que no va conèixer personalment el segon (Manent 1997: 120). A *Cenacle*, Pla hi va publicar un sol article: el conte «La currúa que va a la sopa, a Girona» l'1 de març de 1917, període en el qual encara estava cursant la carrera de Dret.

Tenint en compte que els fundadors de *Cenacle* eren nois que encara no havien fet els vint anys o que ja els estaven a punt de fer, la revista va deixar de publicar-se quan aquests joves van haver de marxar de la ciutat per fer el servei militar (Tomasà 1993: 36). D'aquesta manera, quan va tornar a Manresa, Armengou va fundar i dirigir el setmanari *Joventut* (1918), el qual feia de portaveu de les Joventuts Nacionalistes de la Comarca del Bages. En aquesta publicació hi van començar a escriure els seus primers articles Joan Selves i Carner, futur conseller de la Generalitat, Francesc Farreras i Duran, futur president del Parlament de Catalunya a l'exili, i Josep Maria Planes, director del setmanari *El Be Negre* i col·laborador en altres publicacions com *Mirador* o *La Publicitat* (Manent 1997: 120-121).

També cal remarcar que va ser director del diari *El Pla de Bages* (1904-1937) abans que ho fossin dos dels seus companys: Joan Selves i Carner i Francesc Farreras i Duran. Tot i que pràcticament no s'ha pogut trobar cap document del període en el qual Armengou va ser director d'aquest diari, unes paraules que li va dedicar el segon en un article d'homenatge al número de febrer de 1954 de la revista *Pont Blau* arran de la seva mort a principis de 1954 mostren l'impacte que hi va tenir Armengou: «Quan ell entrà a dirigir *El Pla de Bages*, sabé donar-li un to obert que serví de norma a les èpoques de direcció de Selvas i meva» (Farreras 1954: 49).

3.2. CONSOLIDACIÓ DEL POSICIONAMENT POLÍTIC I LITERARI

Paral·lelament a la seva carrera periodística, va cursar uns estudis de dret i, en acabar-los, va establir-se a Barcelona, on va dedicar-se de ple a l'advocacia i, a la vegada, va ocupar una plaça de funcionari a la Diputació de Barcelona. És en aquesta ciutat en la qual va refermar la seva posició política afiliant-se a la Unió Socialista de Catalunya; a més, també va escriure articles per *Justícia Social*, revista que era el principal mitjà de difusió del partit i de la qual se'n va convertir en un redactor habitual durant la segona etapa de la publicació (1924-1926). En aquesta revista, Armengou va escriure aproximadament una quarantena d'articles firmats amb el pseudònim «Màrius Vidal» (o «Màrius Vidal i Gort»), tot i que també se li podrien atribuir uns deu articles més firmats sota altres pseudònims (principalment «M.» o «V.», o potser també amb les inicials del seu nom). A més, també cal destacar la seva habitual participació en el setmanari a les seccions «Idees d'Ara» i, especialment, a «Les lletres i les dèries».

Entre els articles que va publicar en aquest setmanari cal destacar, pel ressò que va tenir, l'article «L'antinoucentisme». L'article, estudiat per primer cop per Alan Yates a la dècada dels setanta, és el que encunya el terme «antinoucentisme» (Yates 1975: 186-187). En aquest, Armengou carregava durament contra el Noucentisme pel fet d'haver-se apartat del poble, tal com expressa en el següent paràgraf de manera lapidària:

«El noucentisme, entre altres moltes coses significa el divorci entre el poble i la seva literatura [...]. El noucentisme ha significat la superposició de la cultura damunt del sentiment, de l'emoció i de la passió. La cultura ha predominat i la literatura s'ha ressentit del seu pes, per això sembla que li manqui força, naturalitat i sobretot humanitat» (Armengou 1925: 03).

Aquest article va ser contestat per Antoni Rovira i Virgili en el número de setembre de 1925 de la *Revista de Catalunya*, en el qual reproduïx l'explicació que fa Armengou en el seu article. El punt més interessant és, però, l'últim paràgraf, ja que Rovira admet que està d'acord amb moltes de les formulacions fetes pel manresà: «No compartim totes les afirmacions concretes que fa Màrius Vidal en aquest article; però ens sentim d'acord amb ell respecte a algunes orientacions que combat i sobretot a les que defensa» (Rovira i Virgili 1925: 334-335).

A part de la seva col·laboració a *Justícia Social*, també va començar a escriure, com es veurà, al setmanari *Mirador* (1929-1937) i a *L'Opinió* (1928-1934), ambdues publicacions de caràcter progressista, liberal i socialista. Tot i això, també va continuar vinculat en les activitats

periodístiques de la seva ciutat natal, tal com ho demostra la seva col·laboració a la revista *Ciutat* (1926-1928), en la qual va publicar tres articles.

Cal destacar especialment el cas de la revista *Ciutat*. Aquesta revista, que volia prendre el testimoni deixat per *Cenacle*, partia d'un ideal noucentista que ja estava quedant caduc. Aquesta visió ja planteja, d'entrada, una paradoxa amb el concepte que tenia Armengou del noucentisme. Tot i això, com expressa Josep Albert Planes i Ball (1997: 73-75), professor d'Història Comparada, Social i Política de la UAB i també redactor de la revista *Dovella*, el concepte del noucentisme que volien aprofitar aquests intel·lectuals manresans és precisament el del nom de la revista: la ciutat. El seu principal objectiu era el de convertir Manresa, una ciutat que havia quedat marginada culturalment per altres ciutats catalanes, en una gran capital innovadora de la cultura que deixés enrere el ròssec i l'estigma de ser un centre cultural menystingut.

Els textos d'Armengou publicats en aquesta revista, doncs, s'engloben dintre aquest concepte de fer de Manresa un centre cultural de primer nivell; i l'article que millor representa aquest nou model és «Els Irlandesos: James Joyce», publicat al número de setembre de 1926 i que va ser el primer assaig sobre James Joyce publicat a Catalunya (Iribarren 2004a: 28). Aquest article, escrit a la secció “Notícies literàries”, fa una anàlisi del relat *Dublínesos* centrant-se, com destaca Teresa Iribarren (2004a: 28), professora d'Estudis d'Arts i Humanitats de la Universitat Oberta de Catalunya i investigadora sobre les relacions entre la literatura catalana i la britànica, en la seva condició d'irlandès, catòlic i polèmic. Armengou situa Joyce i Irlanda com a models a seguir pels catalans i per Catalunya. Relats com *Dublínesos* (*Ulisses* esmenta que només n'ha llegit algun fragment), han de servir com un punt de partida a partir del qual bastir el sistema novel·lístic català que reflecteixi la realitat social de Catalunya que els escriptors catalans no havien sabut retratar:

«És oportú de remarcar la necessitat de què la literatura d'un poble sigui el reflexe de la seva vida; de tota la seva vida desgraciada o feliç, heroica o covarda, tranquil·la o sotraguejada. Altrament la literatura té el perill d'ésser una cosa híbrida i sense substància. És una veritat ben tangible que de vegades els catalans sembla que volem desconèixer. Pot ser ja fóra hora que als escriptors catalans els exigíssim abans que tot una mica de catalanitat dintre de les seves obres» (Armengou 1926a: 203).

D'aquesta mateixa manera, Joyce és proposat com la solució al problema de realitzar la gran novel·la que Barcelona necessitava:

«Aquesta literatura de Joyce no és certament la més llorejada ni la que reclamen les famílies burgeses. L'home que sap llegir una mica davant d'aquesta literatura té, però, l'impressió que no l'enganyen. Això ja és un mèrit, però no pas per a tothom, puix hi ha qui precisament li agrada llegir perquè l'enganyin, perquè se l'emportin per un camí encatifat de plumes i cabells d'àngel. Ara a Barcelona es discuteix si la literatura ha d'ésser del districte V o del barri de Sant Gervasi. Si Joyce fos català ja l'haurien qualificat com un escriptor del districte V i hauria hagut d'emigrar. De totes maneres, potser no s'hi perdria res de portar el barcelonisme literari una mica més enllà d'on l'han deixat En Vilanova i En Carner» (Armengou 1926a: 203-204).

L'article, doncs, mostra a Armengou com un intel·lectual amatent dels nous corrents literaris i dels autors de l'Europa de l'època, però que és conscient de les carències de la literatura catalana de la seva època. Així mateix, aquests punts de vista permeten entendre la gran varietat d'autors amb diferents punts de vista amb els quals, en aquells moments, s'estava formant Edicions Diana.

4. EDICIONS DIANA I LA RELACIÓ AMB JOSEP PLA

4.1. EDICIONS DIANA I LA CRISI DE LA NOVEL·LA

A l'article «Revistes i revistetes (1)», publicat al número del 14 de juny de 1924 de *Justícia Social*, Armengou, a propòsit de l'aparició de la *Revista de Catalunya*, va observar la situació en què es trobaven les publicacions periòdiques i les novel·les catalanes. L'èxit efímer d'aquest tipus de publicacions —comenta— es deu en bona part a l'àmbit restringit en el qual es parla la llengua catalana, però també al baix percentatge de lectors que llegeixen en aquesta llengua; a més, a aquesta escassa difusió de les revistes i col·leccions de llibres monogràfiques, també se li ha d'afegir l'especialització de les temàtiques que tracten. El fet que aquestes publicacions siguin d'un ús tan restringit obliga els editors a vendre-les a un preu més elevat que als altres països o també a buscar campanyes de mecenatge per tal de mantenir-les. Davant d'aquesta perspectiva, Armengou proposa una possible solució molt interessant que cal entendre-la no només per les revistes i altres classes de publicacions periòdiques, sinó també pels llibres:

«Si no podem tenir revistes monogràfiques i especialitzades, fem sortir revistes generals, variades, que hi hagi de tot una mica; mentre aquesta mica la facin els nostres millors homes. Cal tenir publicacions d'ampla orientació, sense exclusivismes d'escola. És necessari dirigir-se al poble. Els nostres escriptors joves n'han fugit» (Armengou 1924a: 03).

Aquestes reflexions són el germen dels principis que defensaria poc temps després Edicions Diana: ser una editorial catalana, amb publicacions econòmiques, feta per escriptors crítics i amb un punt de vista innovador i, sobretot, pluritemàtica, ja que d'aquesta manera s'aconseguia arribar a un major públic lector.

Arran d'aquestes declaracions, doncs, es podria pensar que Armengou segurament ja començava a pensar en la possibilitat de crear una editorial que pogués complir amb els principis que defensava. Tot i això, encara li faltava un element molt important per tal de poder tirar endavant aquest projecte: la col·laboració d'escriptors catalans que acceptessin aquestes premisses; i un dels primers escriptors pels quals va decidir apostar des del principi com a reclam pel públic és Josep Pla.

Armengou, que coneixia indirectament a Pla per la seva participació a *Cenacle*, ja s'havia fixat en el talent despuntant i innovador de l'escriptor empordanès pel que fa a la seva visió crítica del panorama polític i intel·lectual català, tal com ho demostra a l'article «Al marge de l'obra de Josep Pla», publicat en el número del 23 d'agost de 1924 a *Justícia Social*. En aquest article, Armengou comenta el següent:

«Jo crec que l'obra de crítica que realitza en Pla és una obra de salvació. Era necessari que hi hagués algú que despertés als nostres intel·lectuals lliurats al somni deliciós del noucentisme. Calia que algú els assabentés que el seu pretès europeisme en molts casos no era res més que una pura badoqueria; perquè és un fet, que tot badant, badant, les nostres seleccions s'anaven tornant cada dia més desarrelades i inexpressives» (Armengou 1924b: 03).

Per tant, tenint en compte que un dels seus objectius era comptar amb escriptors que trenquessin amb aquest panorama periodístico-literari generat per la decadència cada cop més evident del Noucentisme, la decisió d'escollir a Pla com un dels primers a publicar a la nova editorial semblava ben lògica. En aquesta època, Pla ja era un periodista emergent que es trobava fent de corresponsal a París pel diari *La Publicitat*. Pla explica a *Prosperitat i rauxa de Catalunya* (Pla, J. 1977: 621) que, a finals de 1924, Armengou va escriure-li una carta en la qual li explicava que havia seleccionat alguns dels seus articles i que, d'aquests, en volia editar un llibre que: «[...] podria ser el començament d'una col·lecció d'autors independents per contrarestar la inanitat en què es trobava la literatura catalana del moment». Malgrat que sembla que s'hi va negar en un primer moment, Armengou va continuar insistint perquè, com explicava el mateix Pla, ell veia que els seus escrits «tenien un punt d'abrupte i d'anticonvencional que contrastava amb la situació general d'un moviment literari d'una mediocritat total [el

Noucentisme]». Seguint aquesta versió, finalment, després d'una trobada presencial entre els dos, Pla va acabar acceptant les seves propostes. No gaire temps després, també s'hi va afegir un altre dels principals puntals de la fundació d'Edicions Diana: Manuel Brunet.

Aquesta versió dels fets que explica Pla, però, no es correspon del tot amb la veritat. Com explica Xavier Pla a *Un cor furtiu* (2024: 363), resulta que, des de feia dos anys, estava buscant a Barcelona algun editor que estigués predisposat a publicar el seu primer llibre. Inicialment, va pactar amb Joan Estelrich, periodista i director de l'Editorial Catalana, la publicació de dos llibres, un dels quals en un estat de redacció bastant avançat. Aquest llibre sembla que estava format per un conjunt d'articles que havia anat publicant en els diaris en els quals havia col·laborat. Tot i això, Pla no confiava del tot en Estelrich, ja que creia que, si li donava el manuscrit del llibre, el modificaria seguint les seves preferències, i va optar per donar l'edició del llibre a Ventura Gassol. És enmig d'aquest debat intern per part de Pla sobre a qui havia de concedir l'edició del seu primer llibre que va aparèixer, a finals de 1924, Ignasi Armengou (Pla, X. 2024: 365). Josep Pla ràpidament va acceptar la decisió d'Armengou d'iniciar una editorial catalana que fos moderna i, sobretot, independent, que no estigués vinculada a cap cercle cultural o polític.

Davant d'aquesta decisió, per defugir les proposicions d'Estelrich, li va proposar unes condicions pràcticament impossibles, com la publicació de dos llibres seus durant l'any 1925, un llibre de Manuel Brunet o el fet que no es fes cap revisió del manuscrit del seu llibre. Estelrich va acabar rendint-se un cop va observar les dures condicions proposades per Pla, i finalment Armengou va esdevenir definitivament l'editor (Pla, X. 2024: 368). Però, com es veurà, Estelrich tornaria més endavant a intentar que Pla publicqués el seu primer llibre a la seva editorial, tal com es pot veure en una carta enviada l'11 d'abril de 1925, en la qual li fa aquesta proposició explícitament: «Tots aquests preàmbuls són per demanar-vos l'original vostre que ara té l'Alexandre Plana i perquè eviteu que surti altra col·lecció [Edicions Diana] en els actuals moments» (Coll-Vinent 2022: 140-141)

Un cop escollits els primers escriptors que havien d'engegar aquest projecte, calia comptar amb el finançament necessari per poder-lo tirar endavant. Inicialment, van ser Alexandre Plana i Lluís Llimona, dos bons amics de Pla, juntament amb Joan Planes, germà de Josep Maria Planes, i Salvador Bonavia, amics i coneguts d'Armengou, els que aportarien el capital necessari; a més, Plana també va actuar com a corrector d'estil de Pla. A part d'aquests socis, Armengou també esmenta uns mecenes que han llegit l'obra de Pla i que, com li diu a la carta

de l'1 de març de 1925, «Tots ells són joves i llegidors dels articles de vostè i no tenen cap mania literària més o menys clandestina» (Pla, X. 2024: 370).

A més, Armengou i Brunet van parlar amb el llibreter Miquel Ferrer i Sanxis per tal d'acordar l'administració i distribució dels llibres des de la Llibreria Italiana (Ferrer 2008: 54). Aquesta llibreria va ser fundada el 1923 per l'enginyer agrònom August Matons i dirigida pel llibreter Miquel Ferrer i Sanxis i pel poeta Magí Sandiumenge, que l'acabaria abandonant el 1924 (Ferrer 2008: 51; 69). Com indica el nom, la llibreria es dedicava especialment a la venda de llibres italians, però també de francesos i catalans (Ferrer 2008: 51-52). Sembla que Pla no va arribar a confiar mai del tot que l'administració dels llibres es portés en aquest local situat al número 125 de la Rambla de Catalunya (i que més tard, poc abans del seu tancament, es traslladaria al número 5 del carrer Petritxol), ja que era un dels principals centres de la resistència catalanista i antimonàrquica en acollir membres de les Joventuts d'Acció Catalana i d'Estat Català, partit del qual Miquel Ferrer era membre del directori, però també sembla que va ser un dels punts de reunió de la Societat d'Estudis Militars (SEM). Aquests grups van fundar el Grup dels Set, òrgan que, juntament amb Bandera Negra, organització armada secreta d'Estat Català, van dur a terme el complot de Garraf per intentar assassinar a Alfons XIII durant la seva visita a Barcelona. A part d'aquestes activitats, però, un altre motiu pel qual Pla semblava preocupat era per l'estat de solvència de la llibreria. Armengou havia escollit aquest local com a centre administratiu de l'editorial perquè, a part de la seva amistat amb Miquel Ferrer, la llibreria també estava disposada a deixar un gran marge d'intervenció a Edicions Diana en l'administració dels llibres i un 30% del benefici de la venda.

4.2. L'INICI DEL PROJECTE: LA PUBLICACIÓ DE *COSES VISTES*

El projecte va acabar cristal·litzant quan Pla va donar el tret de sortida amb la publicació al diari *La Publicitat* de l'article «Per una editorial independent» el 30 d'abril de 1925, en el qual es concretaven els quatre primers títols de la col·lecció: un llibre de Manuel Brunet, unes memòries d'Eugeni Xammar que s'haurien anomenat *Caps de brot*, un recull de l'obra de Ramon Reventós i, finalment, un llibre de Josep Pla (d'aquests quatre llibres, com es veurà, només se'n van acabar publicant dos: el de Pla i el de Brunet). L'article, tanmateix, també servia com a programa de l'editorial. D'aquesta manera, es destacava que aquesta seria una editorial de caràcter cooperatiu formada per «autors independents». Amb aquest apel·latiu, Pla es referia al fet que els autors, en principi, disposarien de llibertat absoluta per editar-se ells mateixos les seves obres, i, per tant, no havien de passar per totes les traves editorials a l'hora

de publicar les seves obres. A més, ja centrant-se exclusivament en els llibres, especifica que es duria a terme una producció de llibres diversificada, però que no inclouria «llibres de poesies» (hi havia, doncs, una voluntat clara d'allunyar-se d'influències noucentistes) per garantir una certa amenitat al lector i amb una bona relació qualitat-preu (Gustà 1995: 404-405).

Una cosa a destacar és que, en aquest article, encara no es fa esment del nom de l'editorial, només es diu que serà una «editorial independent». En una de les primeres cartes que Armengou va enviar a Pla, concretament la carta de l'1 de març de 1925, ja li havia proposat que ell i Brunet, com a primers autors a publicar en aquesta nova editorial, escollissin el títol d'aquesta. Pla va suggerir el títol d'Editorial El Vapor, tot i que sembla, com s'indica en una carta de l'11 d'abril, que el títol no va convèncer del tot Brunet i Plana, la qual cosa va portar a Armengou a plantejar-se la possibilitat d'anomenar-la Edicions Noves. Finalment, sembla que Brunet, Plana i el pintor i caricaturista Feliu Elias (Apa), es van posar d'acord per anomenar-la Edicions Diana, tal com manifesta Armengou a Pla el 3 de maig per correspondència. A més, Apa va dibuixar, com a segell per l'editorial, «una Diana de Versalles molt succinta que farà de marca» (Pla, X. 2024: 375).

Tot i que inicialment s'havia pensat començar amb la publicació d'un llibre de Brunet (que acabaria sent *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries*), aquest encara no l'havia acabat d'enllestir i, per això, es va decidir que el llibre de Pla fos el primer a publicar-se a la nova editorial. Pla explica que, amb l'ajuda d'Armengou, va confeccionar els articles per tal de presentar-los com un llibre i semblaria, segons diu, que el manresà va ser el que va suggerir-ne el títol: *Coses vistes* (Pla, J. 1977: 640). Tot i això, novament Pla torna a oferir una versió diferent. A la primera carta que Armengou envia a Pla, datada del 22 de gener de 1925, el manresà li explica que prefereix publicar primer la seva «novel·la de Berlín» en comptes d'un llibre fet a base d'articles:

«Un llibre d'articles podria ser interessantíssim, però, en el millor cas, fins admetent que fossin absolutament inèdits, no es vendria ni de bon tros com la novel·la. I no cal dir que una novel·la amb personatges i ambients pròxims més que una de Berlín».

Començar el projecte amb la publicació d'una novel·la serviria per «prendre el pols al públic» i també serviria de model per les pròximes publicacions de l'editorial segons la recepció d'aquest (Pla, X. 2024: 371). Aquesta novel·la que esmenta Armengou era un projecte en estat embrionari en el qual Pla havia estat treballant des de 1923: *Berlín-Oest*. Sembla que

tenia la intenció que la *Revista de Catalunya* la publicués per fragments. Però el que és més significatiu és que, en una de les portades conservades d'aquest projecte de novel·la, el subtítol que porta és *Coses vistes*, que va acabar sent el títol del nou llibre. A més, elements dels pròlegs conservats com el personatge de Martí Fus s'acabarien utilitzant a la narració «Necrologia a distància d'un home jove» de *Coses vistes* (Pla, X. 2024: 372). Armengou va continuar insistint a fer publicar aquesta novel·la encara en la següent carta de l'1 de març, però llavors ja no se'n torna a parlar més, ja que a partir de la carta de l'11 d'abril i de les següents ja es fa esment del nou llibre que Pla havia començat a preparar: *Coses vistes* (Pla, X. 2024: 371-372).

Paral·lelament al procés d'edició del llibre de Pla, es van produir diverses gestions tal de fusionar el segell editorial de la Llibreria Catalònia, que va mantenir la col·lecció de l'Editorial Catalana de Joan Estelrich després de la seva desaparició, i la recentment fundada Edicions Diana. Tot i això, el projecte no va reeixir perquè la fusió suposaria la desaparició de la nova editorial; però un altre motiu de pes que va acabar per desestimar aquest assumpte va ser la compra de *Jo! Memòries d'un metge filòsof* per part de l'editorial d'Antoni López i Llausàs, ja que resulta que Edicions Diana havia estat negociant prèviament la compra de l'obra de Prudenci Bertrana, com detalla Armengou en una carta a Pla del 3 de maig. Armengou, indignat per aquests tractes i davant de la visió monopolitzadora de López Llausàs del mercat editorial (Pla, X. 2024: 382), es va desentendre ràpidament del projecte i va enemistar-se amb ell i amb Estelrich.

El llibre es va publicar el 18 de maig de 1925 amb una primera edició de dos mil exemplars, iniciant així la col·lecció Biblioteca d'Escriptors (o Autors) Independents. Aquesta tirada d'exemplars va ser completament revolucionària, ja que, com diu Armengou a la carta del 6 de juny, mai cap llibre en català havia arribat a aquestes xifres. En una altra carta del 2 de juny, comenta a Pla que el llibre ja passava del llindar dels mil exemplars venuts, i en una altra del dia 7 del mateix mes es comenta que l'edició ja es donava per exhaurida. Per tant, el llibre s'havia venut en gairebé només dues setmanes. A més, *Coses vistes* no només va ser un èxit de vendes, sinó que també va tenir un ressò mediàtic bastant important que va generar opinions de tota mena.

4.3. EL VIATGE A RÚSSIA I LA PUBLICACIÓ DEL SEGON LLIBRE

L'èxit de *Coses vistes* va comportar que al cap de poc temps, concretament el 14 de juny, s'anunciés, a través de *La Publicitat*, la segona edició del llibre, la qual va acabar sent de quatre mil exemplars. En aquest context, Pla ja estava preparant el seu viatge a Rússia amb Eugeni

Xammar i, en una carta del 5 de juny, Armengou esmenta que té la voluntat de fer un «llibre sobre Rússia de caràcter seriós». Aquest llibre, tal com s'especifica en cartes posteriors, es tracta de *De Montserrat a Leningrad*, el qual no es va arribar a publicar, malgrat la insistència d'Armengou.

Durant el viatge de retorn, Pla va anar fins a Perpinyà, on es va reunir amb el seu germà Pere i amb Joan de Linares, polític i empresari palafrugellenc que, a més, va ser alcalde de Palafrugell entre 1914 i 1916. El motiu de la trobada era arribar a un acord per tal que Joan Miquel Avellí, fundador de Manufacturas de Corcho S.A i director del Banc de Palafrugell, pogués aportar capital pel finançament de l'edició dels futurs llibres de Pla. Finalment, sembla que es va arribar a un acord pel qual els llibres de Pla s'editarien i imprimirien a Palafrugell sota la supervisió de Joan de Linares (Pla, X. 2024: 444); tot i això, sembla que, malgrat el canvi d'editor, Pla va voler que els seus llibres continuessin publicant-se a la col·lecció d'Edicions Diana, tal com manifesta al seu germà Pere en una carta del setembre de 1925 (Pla, X. 1996: 86-89) i deixa entreveure Armengou a la carta del 25 de setembre d'aquest mateix any.

A part de *De Montserrat a Leningrad*, Armengou va proposar a Pla la possibilitat de fer un altre llibre sobre Rússia format per articles del viatge que no tinguessin un contingut tan analític, «un llibre sense pretensions», tal com li comenta en una carta datada el 15 de setembre, que també pogués ser traduït al castellà i, més endavant, al francès (traduccions que, al final, no es van acabar fent). Aquest projecte de llibre distès, emperò, va ser el que va acabar constituint el segon llibre de Pla a Edicions Diana: *Rússia (Notícies de la URSS. Una enquesta periodística)*, el qual s'editaria seguint aquest nou règim pactat. Armengou simplement s'encarregaria de supervisar aspectes com la propaganda, la correcció de les proves del llibre i faria d'intermediari entre l'administrador de Barcelona i Palafrugell. És a partir d'aquest moment, doncs, en el qual Armengou cada cop va anar tenint un paper més modest en l'edició dels llibres de Pla.

Arran de l'èxit de *Coses vistes*, les previsions d'Armengou i de Joan de Linares pel nou llibre eren bastant positives, motiu pel qual va acabar tenint un tiratge d'uns cinc mil exemplars. Finalment, el llibre sobre Rússia va acabar sortint al mercat el 25 de desembre sota la distribució de la Llibreria Italiana. El llibre va ser molt ben rebut per la premsa per la qualitat de la seva prosa, però també per l'exhaustivitat de la informació recopilada sobre l'estat en què es trobava Rússia en aquells moments (Badosa 1996: 107); a més, pel que fa al públic, tot i no

tenir unes vendes inicials tan elevades com en el cas de *Coses vistes*, va tenir un èxit moderat amb la venda d'uns dos mil exemplars (cal recordar que el tiratge va ser de cinc mil exemplars) cap a mitjan gener, però les vendes d'aquest ja havien quedat congelades als 2300 exemplars a principis de febrer. Amb l'esperança de vendre algun llibre més, van decidir abaratir el preu del llibre i vendre'l pràcticament a preu del cost de producció i, a més, també van intentar vendre exemplars als catalans residents a Amèrica (Pla, X. 1996: 106-107). Així mateix, Pla, per la seva banda, també va anar venent alguns exemplars del llibre entre els seus amics i coneguts de França, però també va intentar vendre'l en els ambients de filiació comunista d'aquest país (Badosa 1996: 107).

4.4. LLANTERNA MÀGICA I LA DETENCIÓ DE MIQUEL FERRER

Poc després de la publicació de *Rússia (Notícies de la URSS. Una enquesta periodística)*, Pla va començar a enviar a Armengou el manuscrit de *Llanterna màgica*, el seu nou llibre, el qual el va acabar de rebre tot a principis de març. Tot i això, Armengou continua esmentant a les cartes el *De Montserrat a Leningrad*, llibre que possiblement al final va acabar convertint-se en *Llanterna màgica*, tal com suggereix una nota publicada a *La Publicitat* el 26 de juny (Pla, X. 1996: 343). *Llanterna màgica* va aparèixer publicat sota unes noves clàusules pactades per Joan Miquel i per Pla, a través de les quals Pere Pla i Joan de Linares s'encarregarien de dirigir els processos d'edició dels llibres de Pla (Pla, X. 1996: 20-21). Això va fer que el paper d'Armengou encara quedés més limitat, ja que en aquest cas únicament hauria de cedir la marca de l'editorial per publicar el llibre i, per tant, no participaria en el procés editorial. Però tot i les limitacions, encara va continuar tenint interès per seguir el procés d'edició, per exemple, demanant a Pla que fes fer proves d'impremta de les cobertes i d'enviar-les-hi per tal de comprovar que el llibre es publicués seguint els mateixos patrons que els altres llibres de la seva editorial.

Paral·lelament al procés d'edició de *Llanterna màgica*, sembla que Armengou va perdre el seu càrrec a la Diputació de Barcelona arran d'una denúncia possiblement per la seva ideologia i les seves vinculacions amb grups com el de Miquel Ferrer, tal com deixa entreveure en una carta enviada a Pla el 15 de març. A més, a través d'una postal enviada el 21 d'abril i d'una carta de l'1 de maig, també esmenta que va patir un escorcoll policial a casa seva quan es preparava per fer un viatge a Davos amb el seu germà.

Aquests fets cal relacionar-los, doncs, amb la detenció de Miquel Ferrer a mitjan abril per uns documents comprometedors que van trobar durant un escorcoll a la Llibreria Italiana, els

quals segurament el vinculaven amb les activitats clandestines que duia a terme a la llibreria i a la seva participació en el complot de Garraf, ja que havia participat en la planificació de la col·locació de la bomba que havia de detonar el tren d'Alfons XIII quan passés per un túnel d'aquesta comarca (Ferrer 2008: 89-90). La detenció va suposar la clausura de la llibreria, que feia de centre distribuïdor dels llibres d'Edicions Diana, i la pèrdua dels exemplars en dipòsit del *Rússia*, altres llibres de l'editorial i també dels diners dels llibres venuts, els quals Miquel Ferrer encara no havia liquidat. Armengou, que més tard va penedir-se de no haver retirat a temps els llibres tal com Pla li havia aconsellat, com indica en una carta enviada a l'escriptor el 18 de juny (Pla, X. 1996: 331-333), va patir fortes pèrdues econòmiques i, per pal·liar-les, va començar a visitar habitualment a Ferrer a la presó després que es retirés la clausura de la llibreria al juliol per tal que aquest pogués ajudar-lo a enllestir les liquidacions dels llibres venuts, pagar les factures als proveïdors i retornar el dipòsit de les editorials (Pla, X. 2024: 388).

La clausura de la llibreria també va tensar encara més la relació d'Armengou amb Linares, el qual el va culpar de les pèrdues econòmiques. De fet, cal tenir en compte que la relació ja era prou tensa per la creença de Linares que les gestions fetes per Armengou no havien estat del tot adequades, i també pel paper que va ocupar Linares en aquest nou procés d'edició de *Llanterna màgica*. Però la relació no va acabar de trencar-se pràcticament del tot fins a la decisió de Linares de fer que Antoni López Llausàs s'encarregués d'editar els llibres de Pla. A més, a part de la compra de l'edició del llibre, que implicava que López Llausàs fos l'administrador (en substitució de la Llibreria Italiana) i també l'impressor del llibre, Linares també havia acordat el canvi de marca del llibre, la qual cosa implicava que, en comptes de pertànyer a Edicions Diana, fos de l'Editorial Catalònia. Armengou, indignat, va escriure a Pla el dia 23 de maig preguntant-li que el nou llibre continués conservant el segell editorial; Pla, al cap de tres dies, va posar-se en contacte amb el seu germà demanant-li que *Llanterna màgica* conservés el segell de Diana (Pla, X. 1996: 118-119).

Malgrat tots aquests contratemps, *Llanterna màgica* finalment es va poder publicar a finals de juliol de 1926. El llibre, com va passar amb el *Rússia*, també va tenir un èxit discret entre el públic, segons argumenta Armengou en una carta del 26 d'agost, per l'estructura del llibre, que era molt continuista respecte a la forma establerta amb *Coses vistes*, ja que estava format per un conjunt d'articles narratius ja publicats, un seguit de narracions breus, articles de viatges i uns retrats. Altrament, en els diaris també va tenir un ressò important i, tot i que va tenir crítiques positives, també n'hi va haver moltes d'altres que anaven enfocades precisament a

l'estructura del llibre. El llibre també va aixecar algunes polèmiques (possiblement intencionades per Pla) pel relat «Claudina» (versió primigènia del futur relat «Pensió a Cambridge Street»), considerat massa eròtic, i també pel capítol dedicat a Montserrat, el qual estava refet d'un article publicat a *La Publicitat* l'11 de maig de 1921, que tenia un cert punt d'anticlericalisme i, a més, projectava sobre el monestir una visió mercantilista (Badosa 1996: 347-348).

4.5. LA PUBLICACIÓ DE *RELACIONS*

Abans de la publicació de *Llanterna màgica*, concretament cap al juny, Pla havia estat destinat a fer un reportatge per diversos països del nord d'Europa per *La Publicitat*, del qual va publicar-ne la sèrie d'articles titulada «Suite nòrdica». Tornant del viatge, va establir-se al poble anglès de Meanwood, per poder acabar la redacció de *Relacions*, el seu pròxim llibre, i enviar-li el manuscrit al seu germà abans de Nadal, que llavors l'hauria d'enviar a Armengou, com suggereix en una carta del setembre (Pla, X. 1996: 137-138) i encara hi insisteix en una altra del novembre (Pla, X. 1996: 147-149).

Pot ser que fos pel desgast de la fórmula dels llibres de Pla, pels seus opositors o per la pressió que, des de feia mesos, rebia per part de Linares i, fins a cert punt, també d'Armengou, que finalment Pla va decidir-se, amb *Relacions*, a intentar publicar un llibre semblant a una novel·la. Aquesta pressió constant de Linares a Pla es pot veure perfectament, per exemple, en cartes com la que envia a Pla el 12 d'abril de 1926 i que li comenta el següent:

«Després del gest esplèndid del Sr. Miquel, tu devies fer un esforç i donar-nos ja fa temps el manuscrit d'una obra d'empenta, de quelcom acabat que demostrés treballaves de debò i que vingués a correspondre a les moltes esperances que a Catalunya féu nàixer *Coses vistes* [...]» (Pla, X. 1996: 329).

El nou llibre estava pensat per ser una novel·la que resseguiria el seu viatge pel nord d'Europa. Pla tenia la intenció de fer quatre mil exemplars del llibre (dels quals 250 serien de més bona qualitat i els vendria als seus amics al preu de deu pessetes) i vendre l'edició per cinc mil pessetes, un preu del qual tant Pere Pla com Armengou n'estaven bastant reticents. Armengou li havia suggerit d'intentar fer despertar a la premsa catalana el debat sobre la novel·la com a context de llançament de l'anunci de la publicació de *Relacions* com la seva primera novel·la. A més, com feia temps que Pla anava esmentant, el llibre seria fortament anticlerical, encara tindria més ressò mediàtic.

Per altra banda, Pla també tenia la intenció de fer una edició castellana del llibre, la qual hauria estat traduïda per Carles Esplà, periodista i corresponçal a París de diversos diaris de Barcelona i Madrid; tot i això, el projecte no va prosperar (Pla, X. 1996: 347).

Pla buscava algú que li concedís un préstec per finançar l'edició de *Relacions* i, d'aquesta manera, també poder extingir els deutes pendents amb Joan Miquel. Per aconseguir un prestador, havia pensat tres casos diferents: que el finançament fos per part d'un editor, per part de Joan Planes o vendre l'edició a *La Nova Revista* de Josep Maria Junoy, que havia de sortir publicada a principis d'any (Pla, X. 1996: 157-159). L'opció per la qual Pla semblava més disposat era Joan Planes i Martí, advocat i cap del servei de recaptació de la província de Barcelona, el qual ja havia fet un préstec a Armengou per finançar el deute contret amb la Llibreria Italiana, com expressa aquest últim a la carta del 25 de gener. Altrament, Armengou, en aquesta mateixa carta, li va suggerir a Pla la possibilitat que el prestador també fos l'administrador i impressor del llibre, el qual li podria avançar una quantitat que servís per pagar les despeses d'impremta i, a la vegada, que li permetés tenir unes mil o dues mil pessetes com a benefici d'autor que li servissin per pagar els deutes pendents amb Joan Miquel; tot i això, el prestador podria reclamar, un cop hagués sortit el llibre, la diferència restant de les despeses d'impremta i d'administració amb els beneficis de la venda, la qual cosa li assegurava de no perdre diners si el llibre no es venia bé. Així doncs, la intenció finalment era que Joan Planes financés l'edició i que López Llausàs s'encarregués de l'administració i impressió del llibre. Però malgrat la intenció que Planes fos el prestador, no es va acabar arribant a cap acord, motiu pel qual es va acabar optant per López Llausàs, que també seria l'administrador i l'impressor. I, pel que fa a Armengou, va tornar a ser el responsable de cedir la marca d'Edicions Diana, tot i que en aquest cas va estar més involucrat en el projecte encarregant-se, per exemple, d'organitzar la campanya publicitària.

La intenció era que *Relacions* sortís entre mitjans i finals de març de 1927. Tot i això, el llibre va anar patint, durant el procés d'edició, un canvi d'orientació. Tal com s'ha dit abans, en principi hauria d'haver sigut una novel·la, però al final va acabar esdevenint un aplec de narracions que compartien veu narrativa. El canvi segurament es va deure a la necessitat d'expandir el llibre, el qual inicialment era més breu (Badosa 1996: 127). Però on realment es va poder notar el canvi de rumb del llibre és en el seu pròleg. Plana havia suggerit a Pla la reescriptura del pròleg, ja que feia una forta càrrega contra els seus crítics i, a més, insistia en l'estructura unitària del seu llibre com a resposta per les crítiques a *Coses vistes* i *Llanterna*

màgica. A Pla li convenia que el seu nou llibre fos un èxit de venda, entre altres coses, per poder pagar a Joan Miquel, i per això no va voler enemistar-se amb la crítica (Gustà 1997: 18).

Relacions finalment va publicar-se el 26 de març de 1927. El llibre aquesta vegada va ser un èxit de vendes des dels primers dies (el 17 d'abril ja se n'havien venut mil quatre-cents exemplars) i la crítica també era bastant positiva. Tot i això, no va passar gaire temps fins que van començar a produir-se les primeres polèmiques, especialment des dels sectors més catòlics, els quals tractaven a Pla d'immoral. Aquesta reacció era l'esperada per Armengou, que és qui s'havia encarregat de dirigir la campanya de publicitat a la premsa. Resulta que, en una carta enviada a Pere Pla, aquest li va explicar que esperava que es produís una forta polèmica per tal de poder publicitar encara més el llibre (Badosa 1996: 150-151).

4.6. ELS ALTRES LLIBRES D'EDICIONS DIANA

Tot i que l'objecte d'aquest treball és oferir uns primers esbossos biogràfics d'Ignasi Armengou partint de la transcripció de la seva correspondència amb Josep Pla i de la consulta d'altres referències bibliogràfiques, també cal dedicar un apartat a la resta de llibres que es van publicar a Edicions Diana per tal d'oferir una visió panoràmica del projecte.

El primer llibre que es va publicar després de *Coses vistes*, el primer de l'editorial, va ser *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries* (1925) de Manuel Brunet. Aquest llibre, que tracta de manera desmitificadora i bastant realista l'arribada dels grecs a l'Empordà, és una reacció contra l'estètica noucentista i l'academicisme que fins aquell moment impregnava la literatura catalana (Montero 2014: 110-111). Armengou, com a amic i editor del llibre, va dedicar, al número del 30 d'octubre de 1925 de *Justícia Social*, una crítica al llibre amb l'article «Un llibre interessant»; del llibre en destaca especialment la prosa de caràcter poemàtic, però que en cap moment arriba a caure en els tòpics idealistes de l'Empordà així com la qualitat i senzillesa de la novel·la. Cal destacar que Brunet també tenia la intenció de publicar aproximadament dos llibres més anomenats *Estampes de Barcelona* i *Vich*, els quals són esmentats a la carta del 20 de gener de 1926, tot i que no es van arribar a publicar mai.

A part de Brunet, l'altre gran autor que va formar la Biblioteca d'Escriptors Independents és Joan Santamaria, autor que va publicar *Ma vida en doina. Memòries del Dr. Verdós* (1925), *L'apòstol* (1927), que és la segona part del primer, i *La filla d'en Tartarí* (1926), aquest últim fora de la col·lecció. Sembla que la idea d'escollir a Santamaria com a nou integrant de la col·lecció va venir per part de Miquel Ferrer. Ferrer explica a les seves memòries que un dia,

després d'haver conegut a Santamaria a la Llibreria Italiana, va proposar a Armengou que publicués algun text d'aquest autor que, fins aquell moment, havia passat bastant desapercebut (Ferrer 2008: 55). Segons explica a Pla en una carta del 29 de juliol de 1925, Armengou va acceptar la publicació dels llibres de Santamaria per les bones condicions que li havia ofert l'autor, ja que aquest i l'impressor assumirien les despeses de publicació del primer llibre: *Ma vida en doina*; d'aquesta manera, si el llibre generava guanys, una part aniria destinada a Edicions Diana. Tot i això, Armengou no estava del tot segur de la qualitat de l'obra de l'autor i va demanar l'opinió tant a Pla com a Brunet. Finalment, després d'uns malentesos per la publicació arran de la insistència de Santamaria de respectar els seus criteris ortogràfics, el llibre es va acabar publicant l'octubre d'aquest any. Al número de *La Publicitat* del 15 de gener de 1926, Pla va publicar un article titulat «*Ma vida en doina* de Joan Santamaria», en el qual fa un elogi de l'agilitat de la prosa de l'escriptor, tot i que en critica l'encarcament del lèxic emprat. Aquest article, el qual sembla que Pla el va escriure més aviat per força, com suggereix la correspondència amb Armengou, és més aviat un elogi de l'activitat d'Edicions Diana i de la tasca del manresà (Gustà 1995: 408-409).

La publicació de *La filla d'en Tartari* es va produir sense cap problema, tot i que Armengou va mantenir una actitud reticent amb Santamaria. La publicació de *L'apòstol*, en canvi, va generar certa fricció. El llibre no va tenir l'èxit esperat per l'autor i, com comenta Armengou a la carta del 14 de gener de 1927, això va portar Santamaria a començar a fer difondre rumors sobre el tancament d'Edicions Diana arran de la clausura de la Llibreria Italiana per perjudicar l'editorial. Aquest fet va acabar desembocant en una breu polèmica amb Antoni Rovira i Virgili a les pàgines de la *Revista de Catalunya* que va començar quan una nota de «Sagitari», publicada al número de novembre de 1926, donava per finida l'editorial; això va fer que Armengou, per defensar-se d'aquests rumors, escrivís a Rovira i Virgili, director d'aquesta publicació, per tal que rectificués la notícia. Tot i això, Rovira i Virgili va publicar una rèplica en el número del mes següent qüestionant la suposada independència de la qual feien bandera els autors de l'editorial.

Deixant de banda els principals escriptors de la Biblioteca d'Autors Independents, Edicions Diana també va publicar algun llibre fora de sèrie, com el *Rússia (Notícies de la URSS. Una enquesta periodística)* (1925) de Pla, el ja esmentat *La filla d'en Tartari* (1926) de Joan Santamaria, *L'anell del Nibelung* (1926) de Cèsar August Jordana, que incloïa il·lustracions de Joan Llaveries i que pretenia obrir les portes de l'editorial a un públic més infantil, i *La caravana* (1927) de Josep Millàs-Raurell. Aquest últim, que es tracta d'un recull de contes,

presenta una inspiració joyceana molt marcada i que, en alguns casos, fins i tot, gairebé arriba a plagiar algun conte de *Dublinesos*; de fet, és interessant observar, com indica Teresa Iribarren (2004b: 49), la connexió amb l'assaig fet per Armengou sobre *Dublinesos* a *Ciutat* i també amb la publicació al cap d'un any de *Relacions*.

Així doncs, es pot veure que la tria d'Armengou per la seva editorial pretenia apostar per una varietat pluritemàtica i innovadora feta per autors amb punts de vista ben diferenciats els uns dels altres. Mentre Pla i Brunet optaven per un realisme que fes front al Noucentisme, l'editorial també va publicar obres influenciades per autors contemporanis com Joyce, tal com mostra l'obra de Millàs-Raurell, però també obres d'autors de tendència noucentista o modernista com Cèsar August Jordana o Joan Santamaria (Manent 1997: 124).

4.7. EL «TANCAMENT» DEFINITIU D'EDICIONS DIANA

Tant pel que fa a la correspondència conservada de Pla amb el seu germà Pere com amb la relacionada amb Armengou, es produeix un buit d'informació poc després de la publicació de *Relacions* i no es reprèn fins a pràcticament al cap d'un any. Així doncs, la correspondència amb Pere Pla es talla a l'abril i no es va reprendre fins al febrer de 1928, i la correspondència amb Armengou es talla el 30 de gener i no torna a recuperar-se fins al 17 d'agost de 1928, la qual cosa dificulta una interpretació dels fets a partir dels epistolaris. Segons s'explica a *Prosperitat i rauxa de Catalunya*, durant aquest període s'hauria produït un fet que va desencadenar el consegüent tancament definitiu d'Edicions Diana:

«Un bon dia el senyor Armengou arribà a la seva llibreria de la Rambla de Catalunya i constatà que era tancada. Amb la seva clau obrí la porta i entrà a dins. No hi havia ningú. Les indagacions que portà a cap foren ràpides i clares. La persona que havia posat davant la llibreria, i de la qual m'havia subratllat la intel·ligència, l'activitat i la correcció, s'havia simplement alçat amb la bomba —com diuen a Barcelona— emportant-se tots els diners que hi havia a la caixa, i s'havia instal·lat en un lloc indeterminat de l'estranger amb la intenció de passar a l'Amèrica Llatina» (Pla, J. 1977: 641).

Sembla que, a finals d'any, el gerent de l'editorial va fugir a l'estranger amb els diners obtinguts per la venda dels llibres de l'editorial. Davant d'aquesta situació, Armengou va haver de pagar de la seva butxaca tots els deutes pendents d'edició i impressió causats pel desfalc, i també va haver d'acabar de pagar els deutes provocats per la clausura temporal de la Llibreria Italiana. L'editorial encara va poder subsistir fins al 1929, que és quan es va publicar el seu últim llibre: *El conspirador sentimental*, de Francesc Madrid (Manent 1997: 124). En aquest

context, Pla, així com altres autors de l'editorial, es va quedar sense cobrar els seus drets d'autor pertinents pel seu llibre.

Tanmateix, precisament l'únic testimoni que afirma que es va produir un desfalc és el de Pla, i si es té en compte aquesta evocació idealitzada que fa d'Armengou i d'Edicions Diana després de tants anys que, com s'ha vist, és plena de diverses incongruències, cal posar-ho en dubte. A diferència del que afirma Albert Manent, que pren com a base per fer aquesta afirmació únicament el testimoni de Pla, el més probable és que, com suggereix Miquel Ferrer (1954: 49) i explica Xavier Pla (2024: 387-390), l'editorial no patís una clausura, sinó una progressiva i lenta desaparició a partir del tancament de la Llibreria Italiana. Com ja s'ha comentat, amb la clausura d'aquest local Edicions Diana es va veure obligada a buscar un nou administrador pels seus llibres. És en aquest punt en el qual el representant de Joan Miquel Avellí, Joan de Linares, va nomenar Antoni López Llausàs com a administrador i també impressor del següent llibre de Pla: *Llanterna màgica*. Cal fixar-se que, ja en aquest moment, Linares expressa una voluntat de fusionar el segell de Diana amb el de l'Editorial Catalònia, la qual cosa comportaria la desaparició de l'editorial d'Armengou. Tot i això, aquesta fusió no es va acabar duent a terme gràcies a la intervenció de Pla, que va demanar al seu germà que convencés Linares per tal que *Llanterna màgica* conservés el segell.

A partir de *Llanterna màgica*, la resta de llibres de l'editorial (principalment *L'apòstol* de Joan Santamaria, *Relacions*, *La Caravana* de Josep Millàs-Raurell i *El conspirador sentimental* de Francesc Madrid) ja van sortir amb l'adreça de la Llibreria Catalònia com a centre administratiu d'Edicions Diana, que havia abandonat la seu de la clausurada Llibreria Italiana del número 5 del carrer Petritxol. *Relacions*, en principi, s'hauria hagut de publicar tenint Joan Planes com a administrador, però arran de les gestions fallides al final López Llausàs també en va acabar sent l'administrador i l'impressor. Així doncs, tots els llibres que es publicaven per Edicions Diana estaven sota la gestió directa de López Llausàs. El més lògic, doncs, seria pensar que Armengou cada vegada tenia un control menys directe sobre els llibres que es publicaven a la seva editorial, la qual, amb el pas del temps, va acabar sent absorbida per la Llibreria Catalònia.

La desaparició de l'editorial va obligar Pla a presentar el seu nou llibre sobre l'escultor Manolo Hugué, *Vida de Manolo (contada per ell mateix)* (1928), a una altra editorial: La Mirada de Sabadell. Després del tancament d'Edicions Diana, tant Pla com Armengou no van tornar a parlar més d'aquest projecte; a més, segons Pla (1977: 642), «Armengou ho donà tot

per definitivament llest i no volgué sentir parlar mai més de negocis editorials existents o en projecte». Tot i això, com es veurà més endavant, el que diu Pla no és del tot cert, ja que Armengou va continuar involucrat, encara que no ben bé fent el paper d'editor, en el món editorial. A més, malgrat que s'hagués dissolt l'editorial, va continuar sent un fervent lector de l'escriptor empordanès, tal com ho demostra el fet que consta entre la llista de subscriptors de la *Vida de Manolo* (Pla, X. 2024: 442).

4.8. LA COL·LABORACIÓ A *L'OPINIÓ*

Mentre que Pla va continuar el seu viatge pel món editorial i cada cop seria un escriptor més reconegut, Armengou va abandonar aquesta via laboral durant molts anys. No obstant aquesta separació dels seus camins, ambdós encara van tornar a coincidir en el setmanari *L'Opinió*, un setmanari fundat el 1928 que va ser dirigit per Joan Lluhí i que va comptar amb la col·laboració, per exemple, de Josep Maria de Sagarra, Josep Maria Planes, Manuel Serra i Moret o Jaume Miravittles entre altres (Torrent & Tasis 1966: 664).

Armengou, juntament amb Just Cabot, el redactor en cap de *La Nova Revista* i futur redactor en cap del setmanari *Mirador*, van formar part del nucli fundador d'aquest setmanari (Guillamet 2021: 19). Malgrat la participació d'Armengou en la publicació, no s'ha pogut comprovar exactament quants articles —i quins— va escriure en aquesta publicació, ja que segurament escrivia els articles sota un pseudònim del qual se'n desconeix l'autoria o també sense firmar. És possible, per exemple, que escrivís alguns articles amb les inicials del pseudònim que utilitzava per *Justícia Social*, «Màrius Vidal», perquè aquests tracten temes relacionats amb l'ambient literari i el món obrer que Armengou analitzava en el diari socialista.

Pla s'hi va incorporar a partir del tercer número publicat el 3 de març de 1928. A més, va deixar la seva col·laboració a *La Publicitat* poc temps després arran de les desavinences cada cop més grans amb Antoni Rovira i Virgili, director del diari (Pla, X. 1996: 182-185). Tot i això, la col·laboració va ser relativament breu, ja que va deixar-la al cap de dos mesos, a partir del 5 de maig. Sembla que el motiu pel qual va abandonar el diari és pel to cada cop més doctrinal que Joan Lluhí estava donant al diari (Badosa 1996: 164). Tant Just Cabot com Armengou també abandonarien el diari poc temps després. A la carta datada del 17 d'agost, Armengou deixa entreveure a Pla que l'ambient que es respirava a la redacció del setmanari era bastant crispat, fins al punt en el qual sembla que s'havia proposat amb Víctor Hurtado de prendre el control de la redacció. Al final, sembla que aquest pla no es va dur a terme i, a més, Lluhí va acomiadar Armengou, tal com indica en una carta datada del 13 de setembre.

Després que Pla sortís de *L'Opinió*, el setmanari va anar perdent progressivament col·laboradors arran de la falta o la rebaixa del pagament. Però un altre dels factors que va debilitar encara més aquesta publicació és la creació del setmanari *Mirador*, que va ser fundat per l'advocat Amadeu Hurtado i en el qual van participar molts periodistes professionals (Guillamet 2021: 37). Entre els periodistes escindits de *L'Opinió* que van col·laborar en aquest nou setmanari precisament hi havia Ignasi Armengou.

Tornant a Pla, l'escriptor encara va veure's involucrat en polèmiques amb aquest setmanari arran de la confirmació de la seva aproximació a la Lliga Regionalista de Catalunya de Francesc Cambó així com la seva col·laboració cada cop més habitual amb *La Veu de Catalunya*, el principal mitjà de difusió del partit. Tot i això, la situació encara va empitjorar quan Pla va publicar el primer volum de *Francesc Cambó (materials per una història d'aquests últims anys)*, una biografia del líder de la Lliga que, a la vegada, intentava servir de recontextualització del plantejament ideològic del partit en el terreny del catalanisme polític i que presentava a Cambó com a hereu de la voluntat d'Enric Prat de la Riba (Bonada 1991: 88). D'aquesta manera, el llibre va generar un intens debat sobre el paper que havien de jugar la dreta i l'esquerra catalanistes, del qual tant Pla com Armengou n'eren partícips, tal com es pot apreciar a través de la seva correspondència en les cartes del 13 i del 18 de setembre de 1928.

Armengou va quedar ben sorprès pel canvi d'ideologia de Pla, que fins aquell moment s'havia definit com a liberal, així com amb la publicació del llibre sobre Cambó. Però tot i que ambdós partien d'ideologies diametralment diferents, Armengou va donar suport a Pla davant de l'allau mediàtica en la qual es va veure immers, ja que veia en el llibre la solució per acabar amb aquesta paralització política; fins i tot va estar disposat, tot i que sembla que no ho va dur a terme, d'escriure a favor seu des d'algun diari.

5. UN PIONER DEL TURISME

5.1. L'ENTRADA EN EL MÓN DEL TURISME

Amb l'arribada de la dictadura de Primo de Rivera el 1923, es va produir una relativa estabilització de l'economia espanyola, la qual cosa va permetre que tornés a reflotar una indústria turística que havia quedat estroncada amb la Primera Guerra Mundial (Luque & Pellejero 2019: 42). Això va propiciar la creació d'infraestructures destinades a millorar aquesta indústria. És enmig de la creació d'aquestes noves organitzacions per promocionar el

turisme, doncs, que cal situar a un Ignasi Armengou que, mentre continuava gestionant les publicacions d'Edicions Diana, també s'havia convertit en l'advocat assessor de la Federació d'Hostaleria espanyola. Com a representant d'aquest organisme, tenia com a objectiu defensar els seus interessos per projectar el turisme com un dels principals motors de la nova indústria espanyola, com ell mateix explica en una carta del 25 de gener de 1927. Així mateix, en una altra del 13 de setembre de 1928, Armengou comenta a Pla la seva ocupació del càrrec de secretari d'aquesta institució. Poc després, concretament l'any 1930, va ser nomenat advocat assessor de la Cambra Oficial Hotelera, la qual cosa el va obligar a traslladar-se a Madrid, on sembla que es va fer soci de l'ateneu de la ciutat.

És en aquest mateix any que sembla que Armengou va participar en l'intent de creació de la Casa de Catalunya de Madrid, un espai situat al carrer Fernanflor, tal com indica el segell del paper d'una carta que envia a Josep Pla el 31 d'agost de 1930. En un article publicat a *Mirador* el 7 d'agost de 1930, explica, a través de la veu dels membres de la junta organitzadora, que l'objectiu d'aquesta entitat encara en estat embrionari era el de «ser un punt de reunió dels catalans de Madrid» (Armengou 1930a: 3), però també projectar la cultura catalana arreu de l'estat espanyol. El projecte sembla que cada cop comptava amb més suport i implicació per part d'algunes de les institucions catalanes (s'esmenta el suport dels presidents de les diputacions de Lleida i Barcelona, per exemple) i de personalitats polítiques rellevants com Ferran Valls i Taberner, Rafael Campalans, Joan Ventosa i Clavell entre d'altres. Sembla que, finalment, el projecte va aconseguir materialitzar-se, tal com mostren diverses notes de diari de l'època. En una nota anònima de *Justícia Social* del 5 de setembre de 1931, per exemple, s'esmenta que encara no fa tot just un any de la seva creació. Aquesta mateixa nota permet situar Armengou (esmentat sota el pseudònim en el qual escrivia en el setmanari quan encara hi col·laborava: «Màrius Vidal i Guardiola») en el cercle de conferencians format pels socialistes Rafael Campalans, Carles Pi i Sunyer o Carles Soldevila. A més, també és probable, com indica la nota d'aquesta publicació, que Armengou fes alguna conferència sobre el foment del turisme a Catalunya en aquesta institució.

5.2. L'OFICINA DE TURISME DE CATALUNYA

Amb la gran crisi de 1929, el turisme va disminuir considerablement durant la primera meitat dels anys trenta, fins al punt que van arribar cent mil turistes menys que durant el període de la dictadura (Luque & Pellejero 2019: 43). A més, durant el període republicà, el turisme no va ser incentivat per cap dels diversos governs republicans. Ara bé, malgrat que s'havia produït

una lleu paralització del moviment turístic en l'àmbit espanyol, a Catalunya els resultats no van ser realment tan negatius, ja que és en aquesta època en la qual van començar a despuntar grans projectes d'atracció turística com Sitges o S'Agaró. És en aquest moment en què la Generalitat de Catalunya va aconseguir negociar amb el govern central el traspàs de les competències a Catalunya del Patronat de Turisme, així com de les oficines de Portbou, la Jonquera, Puigcerdà, Girona i Tarragona poc després. D'aquesta manera, l'1 de juny de 1932 va quedar constituïda l'Oficina de Turisme de Catalunya.

Amb la constitució d'aquest nou organisme, en la reunió del Consell Executiu del 6 de juny van aparèixer redactats els següents acords:

«1r: Es pren esment de la signatura amb data 1 del mes que som, del conveni mitjançant el qual el Patronato Nacional del Turismo traspasa a la Generalitat tots els serveis i oficines que aquell tenia establerts a Catalunya».

«2n: Es nomena director, amb caràcter provisor, dels serveis i oficines de turisme traspassats suara a la Generalitat pel Patronato Nacional del Turismo, el senyor Ignasi Armengou Torra, sense cap assignació de sou, però amb dret a una gratificació l'import de la qual serà fixat pel Consell quan s'escaigui».

«3r: Comuniqui's a l'interessat, senyor Ignasi Armengou i Torra, i a Intervenció, als efectes oportuns» (Farreras 1973: 51-52).

A través de la seva posició de secretari de la Cambra Oficial Hotelera, Armengou va establir lligams amb membres del Patronat Nacional de Turisme, la qual cosa el feia adequat per dirigir aquest nou projecte. Segons Antoni Farreras (1973: 54), cosí de Francesc Farreras que va treballar personalment amb Armengou a l'Oficina de Turisme, fins i tot és probable que el manresà hagués sigut de les primeres persones a suggerir al conseller d'Economia i Treball, Manuel Serra i Moret, que la Generalitat assumís la gestió dels serveis turístics de Catalunya. Cal tenir en compte que Armengou ja feia temps que havia tingut en compte el turisme com una força motriu de l'economia catalana. En una sèrie de dos articles publicats al setmanari *Mirador* entre el 25 de setembre i el 2 d'octubre de 1930 titulada «Per una indústria turística catalana», es plantejava la necessitat de suscitar el debat sobre la importància de desvetllar el turisme a Catalunya. De fet, aquests articles plantegen aspectes interessants que Armengou potenciarà un cop va ser al capdavant de l'Oficina de Turisme, com la necessitat de promoure el turisme de masses, estimular el patrimoni natural i cultural de Catalunya, fomentar la creació

d'uns serveis que permetessin gestionar aquest patrimoni o impulsar la propaganda turística (especialment a l'estranger).

Com a director de la nova Oficina de Turisme, Armengou va centrar-se especialment en la innovació de les oficines de Barcelona. Un dels aspectes més importants a destacar de la seva gestió va ser precisament la creació d'un pla de propaganda. Mitjançant el crític d'art Joan Cortès i Vidal, va escollir al pintor i dibuixant Enric Moneny, que ja havia fet treballs previs per al Patronat Nacional de Turisme, com a il·lustrador dels cartells de l'Oficina de Turisme (Farreras 1973: 62). Tot i que Moneny era qui s'encarregava de confeccionar la propaganda (i també del disseny dels estands de les fires i exposicions) en el seu despatx, l'«Estudi artístic», Armengou sempre s'encarregava de supervisar personalment el procés, suggerint esmenes o proposant nous projectes (Farreras 1973: 76-77). Entre els cartells que va fer Moneny durant la seva participació cal destacar el que va fer per l'estand del Saló del Turisme i dels Esports de 1934 de l'Oficina de Catalunya, que consistia en una oreneta, la qual va acabar esdevenint el símbol de la institució. Armengou, que havia aconsellat a Moneny com havia de ser aquest cartell, deia que, com l'orenetta, simbolitzava «l'home que ve, se'n va, però torna» (Farreras 1973: 105).

Poc temps després de la creació de l'Oficina de Turisme de Catalunya i, per tant, que Ignasi Armengou n'esdevingués el director, Josep Pla li va escriure una carta demanant-li si podia aconseguir un càrrec pel seu cunyat Frank Keerl dintre la nova institució. Tot i la petició d'un vell amic, Armengou, en una carta datada del 16 de setembre de 1932, li va explicar que, per culpa del pressupost limitat que la Generalitat destinava a l'Oficina, treballava amb un personal bastant reduït, la qual cosa dificultava la inclusió de més integrants. Aquesta carta, així mateix, també és important per un altre motiu: és l'última carta conservada entre Ignasi Armengou i Josep Pla fins a la posterior represa de contacte al cap de divuit anys més tard.

Cal destacar la possible vinculació d'Ignasi Armengou en la creació de la *Revista de S'Agaró*. Tal com indica Antoni Farreras (1973: 82-83), sembla que Armengou i Josep Ensesa, l'ideòleg i màxim responsable de S'Agaró, es van posar d'acord per dur a terme una revista que servís per promocionar el turisme a aquesta urbanització de la Costa Brava. Enric Moneny va esdevenir-ne el director artístic i l'escriptor Carles Sindreu el director de continguts. Així doncs, es van arribar a publicar un total de tres números: els dos números d'estiu i hivern de 1935 i el número d'estiu de 1936. En el darrer número, que va sortir el juliol de 1936 i pràcticament no va circular gaire arran de la sublevació militar, Josep Pla va publicar-hi

l'article «Ací els hi presento l'Hermós...», que també seria el seu últim text publicat en català fins a 1946 (Pla, X. 2024: 652). Cal recordar que Pla va escriure pràcticament de manera anual un article per aquesta publicació entre 1936 i 1974 (amb l'esclat de la guerra, la publicació no es reprendria fins a 1949).

5.3. LA FEDERACIÓ DE TURISME DE CATALUNYA I BALEARS I LA CREACIÓ DEL PATRONAT DE TURISME DE CATALUNYA

Ja abans de la creació de l'Oficina de Turisme de Catalunya, diversos empresaris vinculats a aquest sector ja s'havien plantejat, amb motiu del canvi de règim polític el 1931, de donar forma a una plataforma que ajuntés diversos dels organismes catalans i balears que defensessin els interessos turístics per tal de promocionar la reactivació del sector. En aquesta època, com ja s'ha explicat, a Catalunya comencen a desenvolupar-se un conjunt de centres turístics que volien donar-se a conèixer i, d'aquesta mateixa manera, a les Illes Balears s'havia anat gestant un panorama semblant (Farreras 1973: 138). Aquesta confluència d'interessos és el que va acabar portant, doncs, a la creació de la Federació de Turisme de Catalunya i Balears el 23 de gener de 1932. A l'acte d'inauguració, com indica una nota del 24 de gener de *La Veu de Catalunya*, Ignasi Armengou hi era com a part del comitè organitzador; encara més, un cop constituïda la junta directiva, entre els diversos membres que en formaven part, hi constava com a secretari.

Des de 1931 o fins i tot més abans, Armengou havia participat en la creació de l'organisme. En una carta datada del 4 de gener de 1931, esmenta a Pla unes negociacions per parlar de «coses del turisme catalanobalear» amb Joan Estelrich, un dels principals promotors del turisme cultural a les Illes Balears. El més probable, doncs, és que es tractés de negociacions per la formació de l'organisme.

Altrament, per tal de donar més visibilitat a la nova institució, Armengou va demanar a Pla, en una altra carta del 27 de gener, que publicués un article des de *La Veu de Catalunya*. D'aquesta manera, en el número del 10 de febrer d'aquesta publicació, l'escriptor va publicar l'article «El turisme», que presenta a Armengou com un dels artífexs de la Federació i, a la vegada, justifica els beneficis d'aquesta organització pel turisme catalanobalear.

En una línia molt semblant, arran de la necessitat de millorar els serveis de turisme, la Generalitat va decidir crear un organisme que assessorés i ajudés els sectors turístics a obtenir un millor rendiment: el Patronat de Turisme de Catalunya. El 29 de gener de 1934, que és quan

es va formar el Consell Superior i la Junta Directiva del Patronat (Farreras 1973: 173), Armengou hi constava com a vocal de l'Oficina de Turisme de Catalunya.

5.4. LA CLAUSURA DEL PATRONAT I L'ESCLAT DE LA GUERRA CIVIL

Durant el període conegut com a «Bienni negre», l'Oficina de Turisme de Catalunya va passar a formar part del Departament d'Obres Públiques el maig de 1935. Aquest canvi va generar desavinences entre el conseller del departament, Joan Vallès i Pujals, i Ignasi Armengou, el qual sembla que havia estat a punt de ser substituït. Al final, però, Armengou va aconseguir mantenir el càrrec (Farreras 1973: 218-219). El canvi de departament també va comportar que, a llarg termini, s'acabés optant per la dissolució del Patronat de Turisme, que va passar a ser substituït per la Touring Associació de Catalunya cap a l'octubre de 1935. Entre els punts que fixava l'estatut d'aquesta nova organització, a part de l'anul·lació del Patronat, es decretava que els serveis de l'Oficina de Turisme de Catalunya hi quedarien completament integrats. Tot i que el Patronat va quedar suprimit, es va tornar a consolidar després de les eleccions del febrer de 1936, però aquest va acabar dissolt al cap de pocs mesos amb l'esclat de la Guerra Civil.

L'Oficina de Turisme, d'altra banda, va mantenir intacte la seva activitat malgrat el conflicte bèl·lic. No obstant això, cada cop es respirava un ambient més tens. Antoni Farreras explica, per exemple, com ell, Armengou, Josep Serra i Roca, Joan Planes i Josep Lluís Marsans anaven a treballar a l'Oficina vestits «Amb espadenyes, sense corbata i la roba més deslluïda [...]», ja que «[...] era com circulava la gent pel carrer» (Farreras 1977: 245); d'aquesta manera no cridaven l'atenció del Comitè de Milícies Antifeixistes, els quals els podien arrestar acusant-los de feixistes únicament per la indumentària.

Una altra anècdota curiosa d'aquests primers mesos de conflicte és que un dia Armengou va rebre a l'Oficina una trucada per part de Joan Francesc Vidal Jové, que era el Secretari d'Ordre Públic de Catalunya, per tal de demanar-li que enviés a Antoni Farreras al seu despatx perquè, de part de Ventura Gassol, informés el dramaturg Jacinto Benavente que tenia a disposició seva un cotxe per dur-lo al lloc de França que ell més desitgés (Farreras 1977: 251). Aquest, però, refusà aquesta ajuda perquè, com explica Farreras, li va contestar «[...] que soy español y que deseo seguir la suerte de los demás españoles» (Farreras 1977: 252).

6. L'AMENANÇA DE LA GUERRA CIVIL I ELS EXILIS

6.1. EL PRIMER EXILI

L'assassinat de Josep Maria Planes és un fet crucial per entendre la voluntat d'exiliar-se d'Ignasi Armengou. Amb disset anys, Planes havia entrat a treballar el 1924 en el *Pla de Bages*. Armengou, que havia dirigit aquest diari, va ser com un mestre per ell; com expressa Francesc Ferreras en el seu epistolari amb Joan Planes, germà del jove periodista, va extreure'n lliçons professionals com el fet que en el periodisme: «[...] no es podia pensar que hom agafava la ploma per escriure i pensar-s'hi; calia tirar al dret... i, si es duia a dins la flama, tot aniria bé»; o també una frase que Armengou repetia habitualment: «No t'hi pensis... escriu com si parlessis» (Associació Memòria i Història de Manresa 2017). Planes retindria aquestes ensenyances en l'estil que va caracteritzar el seu periodisme, ja que va ser un pioner en el camp del periodisme d'investigació a Catalunya. Va fundar el setmanari humorístic *El Be Negre* el 1931, en el qual duria a terme una extensa labor periodística de crítica satírica a qualsevol sector sociopolític, i també va escriure a *Mirador* i a *La Publicitat* entre altres. Va rebre amenaces de mort de membres de la FAI per la denúncia que feia contra el fenomen del pistolisme des de *El Be Negre* i *La Publicitat*; però un dels fets que el van posar en el punt de mira de la FAI va ser, especialment, per acusar-los de l'assassinat dels germans Miquel i Josep Badia (Aloy 2007). El primer d'aquests dos germans, que era cap de les Joventuts d'Estat Català, havia combatut el pistolisme. Per això, el seu assassinat va tenir un gran ressò mediàtic. Amenajat de mort, un cop es va produir el cop d'estat, es va veure obligat a ocultar-se. Tot i això, la FAI el va descobrir i, el 24 d'agost, van entrar al seu pis i el van fer entrar en un cotxe direcció a la carretera de l'Arrabassada, on van disparar-li set trets de bala (Aloy 2007).

Després de l'assassinat, Antoni Ferreras explica, a la seva crònica amb apunts biogràfics titulada *De la Setmana Tràgica a la implantació del franquisme* (1977), que va anar a visitar a Armengou als despatxos de l'Oficina, però quan va arribar resulta que aquest ja s'havia assabentat de la notícia, tot i que encara no s'havia confirmat a on havien portat el cadàver. Ferreras (1977: 248) esmenta que «A partir d'aquesta notícia començaren per Armengou uns dies de veritable angoixa». En un principi no queda del tot clar els motius d'aquesta angoixa d'Armengou; però més endavant l'autor explica que, unes setmanes després de l'assassinat, Joan Planes, el germà del difunt periodista, va anar a buscar a Armengou a l'Oficina per tal que l'acompanyés a fer el reconeixement del cadàver del seu germà. Aquest fet devia impactar

bastant a Armengou precisament perquè havia vist davant seu el cos mort d'un amic i, fins a cert punt, deixeble seu. Però un altre dels motius pels quals també va quedar tan afectat per l'assassinat de Planes l'exposa de manera ben clara Farreras. Sembla que a Armengou:

«[...] li pesava ara un article que a mitjan març, a penes retornat el Govern democràtic a la Generalitat, havia publicat a *Mirador* i que no era altra cosa que un crit d'alerta contra possibles extremitats revolucionàries que valent-se del canvi de situació poguessin plantejar els anarco-sindicalistes» (Farreras 1977: 254).

Aquest article esmentat publicat a mitjan març al setmanari *Mirador* únicament pot ser «L'evolució de l'Estat», que es va publicar el 19 de març. En aquest article, efectivament, Armengou critica l'auge dels partits dels governs totalitaris regits per ideologies d'extrema dreta i esquerra originats arran de la immobilitat econòmica. Davant d'aquesta paralització de l'economia, doncs:

«Demanen l'Estat, els obrers, els financers, els intel·lectuals i els homes de professions lliures. Tothom demana a l'Estat aquell servei que no troba enlloc més. Per això l'Estat esdevé més actiu, més exigent, més tutelar, més provident, més totalitari» (Armengou 1936a: 3).

Com a solució a un cada cop més exponencial creixement dels totalitarismes, Armengou defensa una modernització de la política i l'economia com un mitjà per fer front a «[...] tots els germans anàrquics de la dreta i de l'esquerra» (Armengou 1936a: 3).

Malgrat el que afirma Farreras, aquest article, tot i contenir una crítica a l'accés al poder de l'extrema esquerra anarquista, tampoc no ataca ni directament ni exclusivament a aquest sector. Encara més, és molt probable que Armengou no s'hagués sentit neguitejat exclusivament per aquest article. El 4 de juny va publicar en aquest mateix setmanari l'article «La llegenda de sempre». En aquest article, Armengou situa l'assassinat dels germans Badia com a punt de partida d'una anàlisi crítica de la immobilitat dels sectors catalanistes davant de l'auge de criminalitat i radicalització dels sectors anarquistes. Val la pena, per comprendre el to de denúncia d'aquest article, reproduir-ne el fragment final:

«Mentre el problema social que hem tingut abandonat ha sofert totes les desviacions possibles, ens sorprèn que en els temps que som l'anarquisme vinculat dintre d'una gran massa obrera pugui continuar els seus actes de terror. Si haguéssim estat més atents no hi podia haver sorpresa. Fa mig segle que l'anarquisme proclama sense vacil·lacions i als quatre vents els seus principis. No hi ha secret només per al qui tanqui els ulls i es tapi les orelles. Diàriament la seva premsa, amb una literatura baixa i pedant, però absolutament clara, ataca el principi d'autoritat,

el govern, sigui el que sigui, popular o impopular, l'organització de l'Estat, encara que sigui socialista, el catalanisme de dreta i d'esquerra, i totes les idees i sentiments que no s'avinguin amb aquesta cosa vaga i monstruosa que no han aconseguit mai explicar ni explicar-se racionalment que se'n diu comunisme llibertari. Tota la infantil i farragosa doctrina que ha produït, no compta. L'única cosa franca és una inclinació temperamental a destruir. I a més d'això, hi ha elements d'acció, diners i impunitat, per a portar a terme aquesta obra de destrucció de la societat catalana, que la seva premsa, que tots podem llegir, ataca cada dia. Per tant, hi ha tot el que hi ha d'haver perquè aquesta gran tragèdia que tantes vides costa i que ens desacredita davant del món continuï per temps indefinit fins que es prohibeixi terminantment. Recordem que quan la dictadura militar va ordenar aturar el foc, els anarquistes van obeir dòcilment» (Armengou 1936b: 3).

Així doncs, és molt possible que Armengou, arran de la publicació d'aquests articles, es sentís amenaçat per la FAI i temés patir el mateix destí que el seu dissortat amic. És per això que cada cop va anar espaïant més les seves aparicions a l'Oficina. Farreras explica que un dia Armengou l'havia citat a una adreça que no era la de casa seva. Quan va arribar-hi, el manresà li va comentar que havia pres la decisió d'anar-se'n. Resulta que «[...] uns parents de la seva cunyada li havien ofert hospitalitat per tot el temps que calgués en una finca que tenien a les Landes, prop de Bordeus» (Farreras 1977: 255). Armengou creia que havia de marxar: «Penso que si em quedés embogiria», diu a Farreras. Per tranquil·litzar el personal de l'Oficina, va fer enviar un avís informant que la seva absència es devia al fet que es trobava malalt, tot i que pràcticament cap dels treballadors es va creure aquesta versió.

Finalment, sembla que va aconseguir travessar la frontera francesa. A més, gràcies a Josep Maria Guimet i Valls, antic treballador de l'Oficina de Turisme de Catalunya i amic personal de Manuel Azaña, va aconseguir una plaça com a treballador d'oficina de l'empresa Campsa-Gentibus. A principis de la Guerra Civil, el govern de la República va ampliar les funcions de la «Compañía Arrendataria del Monopolio de Petróleos S.A.» (Campsa) per tal que portés a terme operacions d'adquisició de productes d'altres països (Meseguer & Pérez 1998: 473). Aquesta mesura, que sembla que havia de ser temporal, es va acabar allargant davant de l'evolució del conflicte bèl·lic. És per això que el juliol de 1937 es va crear la secció «Gentibus», que va encarregar-se de la compravenda de productes alimentaris així com de matèries primeres necessàries per a les indústries (Meseguer & Pérez 1998: 474). L'empresa es va establir inicialment a València el 1937, després es va traslladar a Barcelona l'octubre de 1937, tot seguit a Figueres entre el gener i el febrer de 1939 i, finalment, a París, on va ser

dissolta al cap de poc (Meseguer & Pérez 1998: 474). Tenint en compte el context de creació d'aquesta empresa així com la seva dissolució, es poden arribar a dues conclusions hipotètiques. Primer de tot, si es té en compte que Armengou va travessar la frontera francesa l'agost de 1936, és possible que Guimet no li hagués aconseguit la plaça a l'empresa fins a principis de 1939, quan aquesta es va traslladar a París. Aquesta conclusió, a més, permet arribar a l'altra: Armengou devia treballar a la Campsa-Gentibus, com a molt, durant un parell de mesos.

Tot i això, aquestes dues hipòtesis es poden rebatre molt fàcilment per un sol motiu: Armengou va marxar a Buenos Aires el 1938, tal com s'explicarà més endavant. Per tant, pot ser que realment no arribés a treballar en aquesta empresa o, si hi va treballar, va ser quan encara no s'havia creat la secció «Gentibus».

Farreras comenta que Guimet va intentar calmar els companys d'Armengou de l'Oficina de Turisme un cop aquest se'n va anar. Tot i això, el van acabar titllant de feixista i, fins i tot, de desertor (Farreras 1977: 255-256).

6.2. JOSEP PLA I L'EXILI

Si en el capítol anterior s'ha comentat que l'assassinat de Josep Maria Planes va ser el factor detonant perquè Armengou decidís passar la frontera, el cas de Pla, tot i les evidents diferències, també hi té certs paral·lelismes.

Com ja s'ha comentat anteriorment, Pla, a principis dels anys trenta, havia començat a donar suport al catalanisme més conservador representat per la Lliga. Amb el pas del temps, però, el seu posicionament polític va anar radicalitzant-se. Segons Xavier Pla (2024: 630-631), si al principi era un «catalanista conservador preocupat per l'autoritat i l'ordre», aquesta posició va anar virant amb el pas del temps davant de l'agitat panorama polític, fins al punt que «[...] cada vegada el preocupa més l'ordre i menys el catalanisme». Això el va portar a acostar-se cada cop més a personalitats de la dreta i l'extrema dreta en la recerca d'una força que pogués atorgar-li l'ordre i l'estabilitat social que buscava. Això fa que «El seu catalanisme i el seu sentit democràtic cada cop s'empetiteixin fins gairebé desaparèixer» (Pla, X. 2024: 627), tot i que públicament encara donava suport a la Lliga Regionalista i a Cambó. Amb la victòria del Front Popular de les eleccions del 16 de febrer de 1936, va decidir abandonar Madrid, on s'hi havia instal·lat com a periodista de *La Veu de Catalunya* d'ençà que s'havia proclamat la

Segona República, i traslladar-se al Mas Pla de Llofriu a principis d'abril. Encara més, pel que fa a la seva col·laboració a la premsa, va desaparèixer temporalment.

Pla va escriure, durant el període de la guerra, unes quartilles datades entre el 18 de juliol de 1936 i el 6 de gener de 1939 que permeten resseguir els seus moviments durant la guerra (Pla, X. 2024: 659). Durant l'esclat del conflicte i fins al 14 d'octubre, no hi ha cap escrit, la qual cosa pot suggerir que es va quedar al mas de Llofriu. Durant aquests primers dies, Pla va anar veient —i vivint— l'escalada de violència del conflicte amb els assassinats i detencions de companys i coneguts del seu entorn més proper. Ara bé, el fet que va acabar suposant un punt d'inflexió per fer el pas i decidir-se a marxar a l'exili és l'assassinat de Josep Maria Planes.

L'assassinat d'aquest periodista liberal, catalanista i republicà per part de membres de la FAI va suposar un gran escàndol no només per la societat catalana, sinó també per l'europea i, especialment, per la francesa (Pla, X. 2024: 661-662). Davant d'aquest panorama, Pla va veure's amenaçat, i això el va portar a contactar amb Jaume Miravittles a través de la seva parella, Adi Enberg, a principis de setembre. Pla volia que Miravittles, que era el representant d'Esquerra Republicana al Comitè de Milícies Antifeixistes, l'ajudés a obtenir el passaport per tal de fugir del país. Miravittles, no obstant això, primer es va posar en contacte amb Joan Garcia Oliver i Aureli Fernández, dirigents del Comitè, els quals li van assegurar que Pla no es trobava sota cap amenaça (Pla, X. 2024: 661-662). Finalment, Halfdan Enberg, el pare d'Adi i cònsol de Dinamarca, va aconseguir a la seva filla i a Pla uns passaports noruecs; i gràcies a la intervenció de Miravittles van poder sortir discretament de Catalunya (Pla, X. 2024: 662). Pla i Adi Enberg van agafar, el dia 13 d'octubre, un vapor que anava direcció a Marsella.

En aquesta ciutat van treballar pel Servicio de Información del Nordeste de España (SIFNE), una xarxa d'informació, espionatge i propaganda antirepublicana en la qual van participar molts membres del catalanisme conservador. Concretament, van treballar a la secció d'informació i van rebre l'ajut econòmic de Halfdan Enberg. Després d'unes estades a Itàlia, Pla va entrar a Espanya pel País Basc el setembre de 1938, on va passar a col·laborar al *Diario Vasco*. Finalment, el 26 de gener de 1939, Pla, juntament amb altres periodistes falangistes, va entrar a Barcelona amb l'exèrcit de Francisco Franco.

Així doncs, malgrat que tant Josep Pla com Ignasi Armengou comparteixen de manera paral·lela l'assassinat de Josep Maria Planes com a factor desencadenant per decidir fugir d'una Espanya engolida per la guerra, ambdós van prendre camins completament diferents. Pla va poder tornar a Espanya, tot i que va veure com la censura del nou règim polític imperant cada

cop anava limitant més la seva activitat de periodista i escriptor. D'altra banda, Armengou va iniciar un exili del qual no va tornar mai i que, de la mateixa manera, el va apartar de les seves activitats en el món del turisme i el va forçar a retrobar-se novament amb el món editorial.

6.3. EL SEGON EXILI: BUENOS AIRES

Com s'ha introduït anteriorment, Armengou segurament va treballar —si és que realment hi va treballar— durant un període molt breu de temps a la Campsa-Gentibus, que va traslladar la seva sucursal a París a principis de 1939 i, per tant, just al final de la Guerra Civil. Així és que cal considerar que potser sí que va treballar a l'empresa Campsa, però abans que es formés la secció «Gentibus», ja que, com explica Albert Manent (1997: 125), el 1938 es va traslladar a Buenos Aires. Per tant, cal considerar la possibilitat que Farreras s'hagués equivocat en les seves memòries. El motiu de pes que porta a considerar com a vàlid el judici fet per Manent és que la seva principal font d'informació sobre l'exili d'Ignasi Armengou va ser la seva muller: Solange Payeur Dubois, amb la qual es va casar el 1938 i que va tornar a Barcelona després de la seva mort (Manent 1997:125).

D'aquesta manera, seguint la informació que ofereix Albert Manent i que també es pot observar en la correspondència mantinguda amb Josep Pla, Armengou va traslladar-se a Buenos Aires, on, novament, va reprendre el contacte amb el món editorial. Aquesta vegada, en canvi, no va fer d'editor, sinó de gerent de la filial argentina de la distribuïdora de llibres Iber-Amer. Aquesta empresa distribuïdora va ser fundada per Josep Serra, possiblement el mateix Josep Serra i Roca amb el qual Armengou va treballar a l'Oficina de Turisme, inicialment sota el nom de José Serra y Compañía, cap a l'any 1944, com suggereix Armengou a la primera carta que envia a Pla després de la guerra i d'uns anys d'exili el 17 d'abril de 1950. A part de la seva tasca d'importació i d'exportació de llibres, també va arribar a publicar algun llibre com *Servidumbre y grandeza de la filosofía* de Rodolf Llorens i Jordana, de 1949 (Mengual 2023).

La José Serra y Compañía l'any 1946 va passar a formar part d'un conglomerat de distribuïdores fundat pel mateix Serra, per l'industrial terrassenc Josep Biosca Torres (cap de la Agrupación General de la Industria Lanera Española SA, com remarca Armengou) i pel periodista Carles Sentís: Iber-Amer. Armengou especifica que Iber-Amer va començar sent una empresa tant importadora de llibres d'editorials espanyoles com Destino, Janés, Biblioteca Nueva, Barna, Plus Ultra i Selecta com d'exportadora d'editorials i cases impressores sud-americanes com Perner, Raft, Bell o Atlántida; però amb el pas del temps va començar a centrar

la seva activitat més aviat en el vessant exportador, i també va fer alguna publicació esporàdica com la traducció del llibre *Paz en el alma* de Fulton John Sheen (Mengual 2023). Això en part permet entendre que Armengou estigués atent a les novetats editorials publicades per Pla en editorials com *Selecta* o *Destino*.

En conseqüència, com que era soci de la distribuïdora de Josep Serra, Armengou va ser designat gerent (ell explica concretament que va ser nomenat gerent «primer com a apoderat d'en Serra i ara per designació dels socis»), juntament amb el magistrat Santiago Sentís Melendo (Mengual 2023), d'Iber-Amer Argentina Sociedad de Responsabilidad Limitada Publicaciones Hispanoamericanas. A més, entre 1950 i 1951, Armengou i Jorge Eduardo Taylor, segurament un altre dels membres de la filial argentina d'Iber-Amer, van esdevenir socis majoritaris del conglomerat, que es va traslladar al número 1380 del carrer Junín, tal com indica Josep Mengual (2023), llicenciat en filologia hispànica per la Universitat Autònoma de Barcelona i dedicat professionalment al món editorial, i apunta Armengou en una carta del 27 de setembre de 1950 i en una altra del 15 de juny de 1951.

A part de la seva activitat a l'Iber-Amer Argentina, Armengou va ser un membre bastant actiu de la comunitat catalana de Buenos Aires a través de la seva participació en les tertúlies de catalans com la dels periodistes Manuel Fontdevila i Francesc Madrid, el pintor Francesc Domingo i el músic Jaume Pahissa (Pla, X. 2024: 1098). A més, també va mantenir contactes amb altres antics coneguts de l'etapa d'Edicions Diana com Cèsar August Jordana, que va publicar-hi *L'anell del Nibelung*, o també, com si fos cosa del destí, va recuperar el contacte amb l'editor Antoni López Llausàs, també exiliat, que casualment va establir l'oficina a prop de la seva. Tot i això, no només es va limitar a participar en les tertúlies de catalans, sinó que també estava compromès amb la causa catalana a l'exili. Principalment, va fer conferències al Casal de Catalunya de Buenos Aires, del qual era membre, tal com ho demostra l'esment que en fa Miquel Ferrer en el seu article d'homenatge al manresà, però també diverses notes de la revista *Ressorgiment*, de les quals cal destacar un article del número d'agost de 1946 anomenat «Sobre el turisme a Catalunya», que reproduïx un fragment d'una de les seves conferències sobre turisme.

Possiblement, també va col·laborar en revistes com *Catalunya* (Manent 1997: 125). A més, aprofitant la seva condició de gerent d'una casa distribuïdora de llibres, va intentar propiciar la venda de llibres en català o de temàtica catalana, entre els quals cal destacar els llibres de Pla

publicats en castellà en editorials com *Destino*; de fet, en alguna carta es comenta la intenció de posar a la venda els llibres que Pla que publicaria a *Selecta*.

Aquesta vitalitat desbordant d'Armengou contrasta, com ell explica, amb el panorama que es va trobar quan va arribar a Argentina:

«Quan vaig arribar al país a l'any 1938, els catalans d'ací estaven molt enverinats per allò de la psicosis de la guerra i les tertúlies eren molt inconfortables. No hi havia manera de coincidir ni col·laborar amb ningú. Vaig volguer dir alguna cosa a favor de la continuïtat que la guerra havia interromput i de la recuperació del patrimoni esmicolat i dispers; i no vaig aconseguir altra cosa que irritar a la gent. Al que no li feia mal un costat li feia mal l'altre. Davant d'aquesta experiència, em va semblar tenir una idea aproximada de l'estrall immens que havíem sofert i de la mentalitat «carpetovetònica» que ens havia invadit el cervell. Vaig deixar d'escriure. Després... han passat set o vuit anys i la gent ha tornat a asserenar-se. Déu meu, quina manera de perdre el temps. Quina lentitud d'esperit. Ara el clima és un altre, però ens hi hem fet vells. L'any passat ens vam reunir dotze conferenciants per intentar fer alguna cosa positiva i sense barallar-nos».

6.4. LA REPRESA DEL CONTACTE AMB JOSEP PLA

L'any 1950, quan Ignasi Armengou té cinquanta-cinc anys, Josep Pla, que en té cinquanta-tres, el torna a escriure, després de més de vint anys, el 17 de març. Quan Armengou contesta a Pla en una carta del 17 d'abril de 1950, li comenta que durant tots aquests anys ha estat pendent de la carrera de Pla a través dels seus articles publicats a la revista *Destino*. Així mateix, en posteriors cartes també deixarà entreveure que encara és un lector fervent seu i que està atent a les seves novetats, tal com demostra amb l'esment de la lectura de *Bodegó amb peixos*, un llibre que feia poc que s'havia publicat (Pla, X. 2024: 391). Pla, per la seva banda, sembla que tampoc no s'ha oblidat de l'antiga amistat amb el manresà, ja que li dedica un fragment complet en el pròleg de la nova edició de *Coses vistes* publicada per *Selecta*:

«En el moment de donar a la impremta aquesta nova edició de *Coses vistes*, vull escriure el nom del meu estimat amic Ignasi Armengou. Ell fou qui donà l'empenta decisiva per a publicar aquest llibre, qui trià els escrits que conté i els portà —sense com aquell que diu parlar-me'n— a la impremta i a les llibreries. La publicació d'aquest volum fou l'inici d'una activitat editorial que ens ha donat, a ell i a mi, molts maldecaps i poques alegries. *Coses vistes* fou, però, en el nostre moviment editorial, un llibre d'esperança, l'inici d'una època nova, i totes les temptatives similars que s'han fet en el nostre país aquests últims anys han estat calculades a base del seu tiratge» (Pla, J. 1949: 14).

Però deixant de banda el to amical de les cartes, aquestes posen en evidència que el fet pel qual Pla s'ha posat en contacte amb Armengou és perquè té pel manresà «algun propòsit». Aquest «propòsit» és el principal eix vertebrador de la correspondència que va mantenir Pla amb Armengou fins a la seva última carta. Malgrat dir-se explícitament, les intencions de Pla no queden del tot clares sense entendre el seu context personal.

Josep Pla havia iniciat una relació amb Aurora Perea Mené, de trenta anys, el 1940. Aurora, filla d'una família de derrotats per la guerra que s'havia traslladat a Barcelona, s'havia proposat d'ajudar econòmicament la seva família. Per això, l'any 1940, veient que amb el que guanyava no n'hi havia prou per mantenir la seva família, va decidir establir-se a Sant Feliu de Guíxols, on va passar a treballar al bordell de ca la Nieves (Pla, X. 2024: 809-811), lloc en el qual l'escriptor la coneixeria. La relació, cada cop més fragmentada, va durar fins a 1948, quan Aurora va decidir viatjar a Buenos Aires, on va ser acollida pels oncles i va treballar de cosidora (Pla, X. 2024: 833).

Pla, que segurament devia trobar a faltar a Aurora, va posar-se en contacte amb Armengou l'any 1950 amb la intenció d'anar a viure a Buenos Aires per una temporada que tant podia ser de tres mesos com de tres anys (Pla, X. 2024: 1097-1099). És per això, doncs, que sembla que Armengou, per petició de Pla, s'havia intentat posar en contacte amb Aurora per pactar un trasllat de l'empordanès a Buenos Aires. Malgrat els esforços fets per localitzar-la, en la primera carta que escriu a Pla el 17 d'abril de 1950, li explica que, tot i que va escriure a Aurora, al cap d'uns dies va telefonar-li la seva germana Modesta explicant-li que en aquests moments es trobava a Mar del Plata treballant en una casa de comerç. També li comença a donar algunes dades a tenir en compte per instal·lar-se a la ciutat. Li comenta principalment aspectes com la situació econòmica de l'Argentina, la situació en la qual es troba el «ram del paper imprès» o els contractes editorials que podria establir i amb qui establir-los al país; així mateix, en altres cartes, principalment les del 27 de setembre de 1950 i 15 de juny de 1951, encara li suggereix la possibilitat que s'encarregui de fer el suplement d'alguna publicació argentina, li envia revistes argentines perquè es faci una idea de com són les publicacions periòdiques d'aquest país, l'informa de les tertúlies que freqüenta i que podria trobar interessants o, fins i tot, l'informa sobre els permisos d'entrada i de treball del país (Pla, X. 2024: 1098).

Armengou no podrà posar-se en contacte amb Aurora fins que torni de la seva estada a Mar del Plata. D'aquesta manera, a la carta del 15 de juny de 1951, explica a Pla que va poder parlar amb ella per telèfon i que, quan la seva germana s'hagués curat d'una malaltia, el vindrien a

veure per parlar del trasllat de Pla a l'Argentina. Finalment, Armengou va poder conèixer a Aurora i la seva família, tal com esmenta en una carta enviada per Cap d'Any de 1952. Tot i això, després d'aquesta carta, la correspondència amb Pla queda tallada en sec possiblement perquè al final l'escriptor es va desdir de dur a terme l'estada a Buenos Aires.

6.5. L'ENYORAMENT I LA FI DEL VIATGE

Un dels temes constants que es reflecteixen en la correspondència d'Ignasi Armengou amb Josep Pla durant aquesta etapa és, com tota persona que s'ha vist obligada a exiliar-se lluny del seu país natal, el sentiment d'enyorança. Des de la primera carta, el manresà intenta donar la imatge d'una persona forta, optimista i vitalista; una persona que no vol «prodigar-se en masses fantasies», perquè admet que «[...] des del sotrac de 1936 vaig quedar bastant assabentat de la fragilitat de la meva persona moral i física». Amb aquesta voluntat de superació i de deixar enrere el trauma psicològic que suposa la guerra i un exili forçat, doncs, intenta reconstruir la seva vida a Buenos Aires establint noves amistats amb els ja esmentats cercles de catalans, fer conferències en les tertúlies per intentar fer desvetllar la consciència de la cultura catalana o dedicant-se en cos i ànima a la seva feina de distribuïdor. Però aquests esforços i aquesta energia xoquen bastant amb una forta enyorança per Catalunya i, especialment, per la seva ciutat natal: Manresa.

En la correspondència amb Pla, tot i que està intentant convèncer a l'escriptor (potser també és un esforç per convèncer-se a si mateix) que la vida a Buenos Aires és molt bona i que realment és feliç, en realitat hi ha mostres constants d'una certa tristor i melancolia. La represa de la relació amb Pla sembla que li ha despertat el record dels temps passats, com esmenta a la carta del 27 de setembre i en una altra del 20 de desembre de 1950.

Més encara, la lectura dels llibres de Pla com *Bodegó amb peixos*, com indica Xavier Pla (2024: 391), l'ajuden a recordar el paisatge català i, fins a cert punt, a pal·liar la malenconia o, com ell l'anomena, el «complex de l'emigrat» («[...]aquest llibre i totes les coses que hi dieu tenen un sabor material tan definit que ja no val la pena d'enyorar-se. Tot sembla present, immediat i satisfactori»). Per Armengou, el paisatge català no es pot comparar amb el de Buenos Aires, que és com si no existís:

«L'alternativa de contemplar la naturalesa, com una mena de sedant, més val oblidar-la. És millor cercar els paisatges en el record. És el que jo faig... Però em sorprenç que l'imaginació no em porti a contemplar el paisatge de Manresa, que és el de la meva infància».

A més, aquest enyorament no només és de la seva terra, sinó també laboral. Cal destacar que, tot i que Armengou va recuperar el seu contacte amb el món editorial, en la correspondència no mostra en cap moment que la seva feina el faci sentir plenament realitzat o que vulgui tornar a repetir una etapa curta i intensa com va ser la d'Edicions Diana. En la primera carta que escriu a Pla després d'anys, es mostra clarament com troba a faltar la seva feina a l'Oficina de Turisme de Catalunya i, si s'ha dedicat al negoci del llibre, ha sigut més per força que de bon grat:

«Vós us aneu realitzant, i això és una gran cosa. No puc jo pas dir la mateixa cosa. Des de l'any 1936, no faig el que voldria ni el que em sembla que podria fer, dintre de la meua modesta esfera. Ja veureu que ara em dedico al comerç. No em desagrada, però la meua vocació era la de funcionari, si no m'equivoco. La funció pública era del meu gust».

Lluny de la seva terra i sense poder fer el que el fa sentir més realitzat, la necessitat del retorn es fa cada cop més vigent. A la carta del 27 de setembre, ja insinua que, mitjançant la seva condició de gerent d'Iber-Amer, es pot permetre fer un viatge de negocis a Catalunya per veure la seva família i els seus amics. No obstant això, comenta que, de moment, els únics gerents de l'empresa que han dut a terme un viatge per negocis han sigut els de Barcelona i Madrid, i que no veu factible fer-lo aquest any 1950.

Però fer un viatge de retorn per tornar a veure la seva família també li fa por. A propòsit de l'article de Pla «Atardecer en San Carlos de la Rápita» publicat a *Destino* el 12 de maig de 1951, Armengou es pregunta, a la carta del 15 de juny del mateix any, si, després de setze llargs anys d'exili, la seva família, que ha crescut encara més, s'haurà oblidat d'ell. Per tant, li fa por ser un simple desconegut envoltat de coneguts («Per ells dec ésser jo una persona remota i estranya»). En aquest mateix sentit, es pregunta si li agradarà el paisatge de Manresa després de tants anys. Tem que, aquell paisatge que havia conegut i en el qual ara s'està refugiant com a consol, hagi canviat tant que no el pugui reconèixer: «No sé l'efecte que em faria ara, després de tants anys de viure en altres llocs. Tinc l'impressió que no m'agradaria». Aquesta reflexió el porta a fer una descripció, potser una mica idealitzada (o «emboirada», com ell suggereix) del paisatge de la seva infància.

Finalment, sembla que l'any 1952 es decideix a fer el primer pas. En una carta del 14 de desembre d'aquest any escriu a Pla i l'informa que, juntament amb la seva dona, es troba fent un viatge en creuer que passarà per la costa de Dakar i que desembarcarà a Barcelona. El viatge, ben al contrari del que es pugui pensar, només és un viatge de negocis. La seva intenció és la

de passar les festes amb la seva família, llavors de viatjar a Madrid per uns negocis de la distribuïdora i, després de tornar a Barcelona, viatjar a Niça per visitar la família de la seva dona abans de tornar a Buenos Aires. Armengou sembla bastant il·lusionat de tornar a Catalunya després de tant de temps; fins i tot es planteja la possibilitat de fer un altre viatge més endavant per establir-s'hi definitivament («Amèrica com a refugi és acceptable, però com a residència definitiva encara no ha entrat en el meu programa, i espero que no hi entrarà si no passa alguna desgràcia»), tot i que encara es mostra reticent amb l'efecte que li farà el país després de tants anys. De fet, també es mostra esperançat per veure a Pla, al qual proposa de trobar-se a Barcelona o en algun indret de la Costa Brava, ja que un dels seus germans té una casa a Llançà.

Després d'aquesta carta, Armengou no torna a enviar cap altra carta a Pla i, per tant, no es pot saber la impressió que li va causar Catalunya durant la seva breu estada al país. La següent carta enviada, que és de l'1 de gener de 1952, indica a Pla que té la intenció de tornar a Catalunya l'octubre d'aquest any. De fet, a la carta se'l nota bastant emocionat. Però si aquest viatge es va acabar fent o no, no se'n té cap constància. Tanmateix, gràcies a unes notes biogràfiques mecanoscrites sobre Armengou que Francesc Farreras va enviar a Josep Pla per carta el 15 de setembre de 1970, i que es conserven a la Fundació Josep Pla, se sap que va tornar una altra vegada a Catalunya per assistir a l'acte del Premi Nadal el gener de 1953. Desgraciadament, el 7 de gener de 1954, com indiquen Francesc Farreras (1954: 49) i Miquel Ferrer (1954: 39), Ignasi Armengou va morir a Buenos Aires a l'edat de cinquanta-vuit anys per culpa d'una anèmia, com manifesta el segon. D'aquesta manera, es posava fi, d'una manera bastant trista, a la vida d'un home que havia viscut apassionadament la cultura del seu país i la necessitat de difondre-la no només als seus, sinó arreu del món.

7. EPISTOLARI IGNASI ARMENGOU — JOSEP PLA (1925-1952)

[1]

I. Armengou Torra

Ausiàs Marc 52, I, Ia

Barcelona

22 de gener de 1925

Amic Josep Pla:

Amb el que em diu en la seva carta, veig que coincidim en absolut en l'idea de l'empresa de què vaig parlar-li. No obstant, en quant a la traducció de l'obra de l'any, en cada cas concret s'hauria de veure's les dificultats que poguessin derivar-se de l'autor i dels seus drets, que em sembla que no serien de poca importància. En aquest punt, convé no oblidar que avui l'edició del llibre català no és encara un negoci prou fort que pugui suportar certes càrregues. Els tiratges, ben coneguts, de l'Editorial Catalana i de les altres editorials em sembla que són prou significatius.

En Brunet ha llegit la carta de vostè i accepta la dictadura de l'empresa, prescindint de totes les possibles intromissions. Per aquest costat, estigui tranquil, car es tracta precisament d'una condició acordada des del primer moment. De totes maneres, en Brunet ja li parlarà d'aquest extrem.

Les dues o tres obres que en Brunet pensa publicar no estan del tot enllestides, per això opina que la millor cosa fora publicar primer una obra de vostè. Jo, per a començar aviat la feina, també ho crec aixís. La segona obra podria ésser d'ell. Jo ja em cuidaria d'empènyer-lo i de fer-lo treballar per a que pogués entregar-se l'original en el seu temps. No crec que fos això difícil d'obtenir, car té una obra que només li manquen quatre correccions i quatre retocs per quedar llesta. En cas de que vostè sigui el primer, jo crec que l'obra que s'hauria de publicar fora precisament la novel·la de Berlín, perquè aquesta obra té un cert anunci que li facilitaria l'èxit. Desconec en detall el propòsit de la *Revista de Catalunya*, però, si, com tinc entès, es tracta de publicar la seva novel·la per fragments, em sembla que per tots els motius li convé més la solució que li oferim nosaltres.

Les obres de vostè crec que es vendran bé, tenint en compte el que això vol dir a Catalunya. L'impressor Tobella em deia l'altre dia que de *Els sots feréstecs* de Raimon Casellas va fer-ne dues edicions de cinc-cents exemplars i va semblar una cosa extraordinària. Avui, està clar, la massa de lectors ha augmentat i caldria partir de tiratges més recents. Encara que aquest és un assumpte a parlar quan sigui hora, jo li garanteixo per endavant que tirarem més aviat llarg que curt. Com li he dit, la cosa més preferible és de començar amb la seva novel·la. Un llibre d'articles podria ser interessantíssim, però, en el millor cas, fins admetent que fossin absolutament inèdits, no es vendria ni de bon tros com la novel·la. I no cal dir que una novel·la amb personatges i ambients pròxims més que una de Berlín. Un èxit de llibreria al nostre país encara no es comprèn d'altra manera que comptant amb les coses més elementals. Algun dia penso parlar d'això des de *Justícia Social* i del que podria ésser la novel·la catalana sense lliurar-se per complet al ruralisme o a l'aristocràcia de cartró, perquè jo crec, contràriament al que s'ha escrit alguna vegada, que si no tenim novel·la no és pas per falta d'objecte o de primeres matèries humanes, sinó per falta d'autors que tinguin prou bon lleure i prou curiositat. Als nostres escriptors, els interessen sempre les mateixes coses, que són tres o quatre, i tot el demés sembla que no sigui d'aquest món.

Altrament, llançant primer la novel·la de vostè, pendríem el pols al públic d'una manera bastant segura i obtindríem un precedent per a guiar-nos en les altres edicions.

Després d'haver parlat amb la gent que ha d'aportar pessetes, haig de dir-li que, per iniciar la cosa formalment, cal fer abans un pressupost per editar, en principi, quatre obres. Em sembla que és suficient. Jo crec que, encara que hi haguessin diners per a editar-ne més, no cal anar més enllà. Si després de publicar les quatre obres quedés demostrat que l'empresa no tenia viabilitat, i, per tant, que ens havíem equivocat, la millor cosa fora plegar. Jo no soc partidari d'aguantar les coses precàriament. Si per contra, com espero, tenim èxit, l'empresa podrà agafar una altra volada. Per de prompte, per a fer el pressupost que li he dit i en la suposició de que vostè estigui disposat a entregar la novel·la, cal que em digui les proporcions aproximades del llibre, segons els seus càlculs: format, nombre de planes, tipus de lletra i el seu cost, etc. Amb tot això i les dades que facilitarà l'amic Brunet, podrem fer un càlcul aproximat dels diners que cal demanar. Si vostè creu convenient l'intervenció d'algun altre amic seu de Barcelona en el nostre afer, sigui en al part econòmica o en l'altra, pot dir-ho i ens posarem d'acord. Espero, doncs, les seves indicacions per començar la feina.

L'amic Joaquim Xirau, condeixeble meu, actual professor de filosofia d'aquesta universitat i redactor de *Justícia*, m'ha dit que vindria a saludar-lo aviat, aprofitant la seva estada a París pensionada per l'universitat. És molt bona persona.

He dit a l'impressor de *Justícia* que no difongués l'adreça de vostè.

L'amic Planes, que va acompanyar-me en el meu viatge a París, i cooperador econòmicament de les nostres edicions, m'encarrega de saludar-lo.

Les meves cordials salutacions a la gentil *mademoiselle* Herscovitz.

Li estreny la mà ben efusivament el seu amic,

I. ARMENGOU

Entre vostè i en Brunet poden determinar quin nom ha de portar el nostre projecte. En principi pensàvem Edicions...

[2]

Ignasi Armengou Torra

Advocat

Ausiàs Marc 52, I, Ia

Barcelona

Amic Pla:

Pel que vostè em diu en la seva carta, dedueixo que no va rebre la meua segona carta contestant a la seva primera que deu ser la «llarguíssima» de que em parla. Crec, per tant, que per a evitar intervencions fora convenient que vostè em donés una altra adreça o un altre nom amb la mateixa adreça d'ara. De moment, crec que el millor és acusar-se mútuament la correspondència tot seguit de rebuda, i aixís quan una carta no té contestació en un terme prudencial pot repetir-se.

Suposo que, a aquestes hores, ja haurà rebut la carta d'en Brunet. D'acord amb ell i amb el que jo mateix li deia en l'altra carta (la que no devia rebre), li haig de manifestar que: la dictadura d'en Brunet està assegurada contra totes les possibles intromissions en l'Editorial. Farem la literatura que vostè diu, pensant amb el que l'ha de llegir. Amb els noms de Reventós i Xammar també estem d'acord.

Ja en un pla més concret, crec que és absolutament necessari que vostè es posi d'acord amb Brunet per a determinar qui ha de publicar la primera obra. Vostè ja haurà vist les excuses que ell dona. Per anar una mica de pressa, aixís com per assegurar l'èxit, crec que el millor és que, si vostè té una obra completament llesta —la novel·la de Berlín o una altra— sigui la primera. Per l'èxit econòmic, és també interessant que aquest llibre sigui el primer dels de vostè. Em sembla que el fulletó mensual que li ofereix la *Revista de Catalunya* no és pas el que més li convé.

L'aspecte econòmic és el següent: alguns amics, entre els quals s'hi compta Alexandre Plana, que vostè ja coneix de París, aportaran les pessetes. Cal, abans, fer un pressupost per editar un nombre determinat d'obres, que podrien ésser les quatre del primer any, assegurant la seva contra tota possible eventualitat. No soc partidari d'anar més enllà encara que tinguéssim pessetes. Si, al cap de l'any, la cosa no s'aguanta, és que ens hauríem equivocat i tant se valdria plegar. Però, si al cap de l'any, amb dèficit o amb guanys, l'editorial presenta bon aspecte, anirem endavant i fins, si podem, ampliarem l'empresa. Pensant, doncs, amb les quatre primeres obres, hem de determinar quines són, la seva extensió, el seu format..., encara que sigui aproximadament. Amb la de vostè i la de Brunet en cartera, o sigui les dues primeres, podrem fer un càlcul per a les demés. Estudiarem, també, el tiratge de cada llibre partint de les màximes possibilitats adquisitives del nostre públic. Ens posarem en contacte amb en Tobella impressor, el qual participaria en l'empresa, en López o el que sigui i farem un pressupost de despeses. Conegut aquest, cridarem als amics mecenes, que, des d'ara, estan ben disposats a ajudar-nos desinteressadament. Tots ells són joves i llegidors dels articles de vostè i no tenen cap mania literària més o menys clandestina. Compren, aquesta és la clau del seu desinterès. Són gent normal que es contenta en llegir les coses del seu gust. Crec, per tant, que podem tenir confiança en què compliran sense extralimitar-se. Doncs bé, a aquests amics els direm la manera exacta d'ajudar-nos i la cosa començarà a marxar.

El meu desig fora de que vostè i Brunet entreguessin les obres ben aviat i bategessin la biblioteca Edicions... Sobre aquesta base, es podria ja donar l'idea al públic i fer propaganda. Abans d'acabar la primavera podríem tenir ja un llibre al carrer.

Li deia també, en una altra carta, que si vostè creu convenient l'intervenció econòmica o literària en l'obra d'algun amic de vostè de Barcelona, pot indicar-ho i ens posarem d'acord amb ell.

He retrassat una mica aquesta carta per veure d'obtenir l'adreça de Pérez Solís, però l'amic comunista al qual vaig fer-li l'encàrrec, m'acaba de dir que Pérez Solís acaba d'ésser detingut aquí Barna mateix i l'han portat a la Jefatura de policia. Veurem si el porten a la Model o a Montjuïc: ja li escriuré on vagi. Quan li aixequin la comunicació no serà pas difícil de veure'l.

El saluda cordialment,

ARMENGOU

[3]

I. Armengou Torra

Ausiàs Marc 52, I, Ia

Barcelona

Advocat

11-4-25

Amic Pla:

Ahir vaig rebre la quarta remesa d'original. Si els càlculs de l'amic Plana no fallen, és probable que passem de les 250 planes. Prenc nota de la determinació de no donar llibres a ningú: amb les excepcions que vostè senyala.

Ara una qüestió que em convé deixar ben sentada. Tot l'original que vostè m'ha enviat, l'he posat a les mans del senyor Plana, sense tocar-hi jo ni una sola ratlla ni un sol punt. Tot el que faci aquest: feina d'ordenació, esmenes, etc., tenint en compte la censura militar o qualsevol altra consideració, suposo que serà ben vist per vostè, per la confiança que a vostè li mereix. Jo sempre estic d'acord amb ell i respecto la seva intervenció, que trobo oportunitatíssima. Per això, per tractar de les particularitats del seu llibre no hi fa res que escrigui directament a l'amic Plana. Lluís Llimona s'interessa pels detalls externs del llibre. No cal dir que també ho trobo

molt bé. Per un altre costat hi ha Manuel Brunet, que no intervé per res en el llibre de vostè, però és el que decideix en l'aspecte general de la Biblioteca. Entre aquests dos elements m'hi trobo jo, que faig la resta de la feina, o sigui, lligar caps i fer que la cosa marxi empaitant a l'un i a l'altre i entenent-me amb l'impressor per la part econòmica. Amb tot això, ja queda concretada quina és la meva missió.

La propaganda no ha començat encara, malgrat el que vaig dir-li. Brunet i Plana són partidaris de que no comenci fins quinze dies abans de sortir el llibre.

L'Altés és l'impressor. Ens ho fa més barato que ningú i és un home acreditat. Des de fa alguns dies ja treballa amb el llibre. Va assegurar-nos que sortiríem a primers de maig, sense precisar la data. El cas és que no passem de la primera quinzena sense ésser al carrer. De que no hi hagi faltes se'n cuidaran, per un costat, l'amic Plana, en quant a conservar l'estil, i, per l'altre, el corrector de proves de la mateixa impremta; un petit Pompeu Fabra, també acreditat en aquestes feines. No obstant, ja vigilarem que no falli.

El títol de la Biblioteca és encara una incògnita. El Vapor ja estaria bé si tots els llibres tinguessin el caràcter del de vostè; però em sembla que no serà ben bé aixís, encara que tinguin alguna cosa de comú entre ells. El Vapor ha agradat menys a Brunet i a Plana que a mi. Si en trobéssiu un altre amb el mateix regust, però una mica més obert, en últim terme pot ser un de ben inexpressiu: Edicions Noves. Però en aquesta qüestió, menys que en cap altra, no vull ésser jo qui digui l'última paraula. Potser en una pròxima entrevista Brunet-Pla, encarregat de dibuixar un segell [...]¹.

[4]

Ateneo Barcelonés

Apartado de correos 97

3-5-25

Amic Pla:

Després de la carta que li vaig escriure a mitjans del mes passat, han ocorregut coses bastant curioses al volt de la nostra modesta biblioteca, l'últim moment de tot lo qual és l'article del senyor Estelrich, publicat a *La Veu* d'ahir i que jo li vaig enviar tot seguit.²

---

¹ No es conserva el contingut restant del document.

² A l'article «Per la novel·la nostra» (*La Veu de Catalunya*, 2 de maig de 1925), Joan Estelrich esmenta la publicació de *Jo! Memòries d'un metge filòsof* i un futur llibre de Pla, *Coses vistes*, dintre la col·lecció de la Llibreria Catalònia, així com també unes novel·les de Pere Coromines.

Faré una mica d'història. Madurant el nostre projecte, ens vàrem dirigir als senyors Coromines, Apa i Bertrana, sol·licitant obres. En principi, ens van dir que podríem comptar amb ells. El senyor Bertrana, demés, es va comprometre a entregar-nos la seva obra *Jo*, que és considerada com la millor que ha escrit.

Els senyors de la Editorial Catalana, o, més pròpiament, la casa López Llausàs, enterada de les nostres gestions, va començar a fer córrer la veu de que tenia un projecte semblant al nostre. En definitiva, una qüestió de gelosia. Nosaltres els fèiem nosa. Començaren les gestions per a fusionar els dos projectes. Totes les proposicions que ens feien significaven, però, la nostra anul·lació. En els primers moments ens els escoltàvem, perquè se'm va convèncer que a vostè mateix li convenia que no els desoíssem. Sobretot tractant-se d'un afer del senyor Estelrich. L'amic Alexandre Plana, amb una bona fe que l'honora, feia d'intermediari. Però fa alguns dies, encara duraven les converses, quan el mateix senyor López Llausàs va dir a Brunet que ens estaven segant l'herba sota els peus i que la nostra obra no reeixiria, que ell mateix havia caçat a Prudenci Bertrana amb diners a les mans i que ja no podíem comptar amb la seva novel·la. Aquest senyor López resulta un gitano. Després ha vingut l'article de vostè, encertadíssim, i l'article del senyor Estelrich, defensant els interessos de la casa López Llausàs, i en un incís, com aquell qui no fa res, procura col·locar el llibre de vostè i la nostra biblioteca en un altre lloc ben galdós.³ No m'estranyaria que aquests senyors tan amables, per obstruir la vostra feina, anessin més enllà. La casa López Llausàs i els seus dependents estan cobrant talment com si la providència els hagués atorgat el monopoli de publicar llibres catalans. La cosa ha pres, doncs, un aire lleig. Es veu que una editorial independent, per modesta que sigui, té els seus enemics.

Cal encara que remarqui alguns punts:

L'obra de Bertrana fa tres anys que està llesta i acabada, i ningú havia tractat de publicar-la. I ara, ja ho veu, hi han empentes.

En Coromines té unes novel·letes inspirades en la vida turbulenta de la ciutat, en l'època que feia d'anarquista. Malgrat el senyor Estelrich, no ha entregat cap obra a ningú. Està en la millor disposició respecte de nosaltres.

No cal oblidar que la Editorial Catalana, malgrat tots els anuncis i totes les propagandes de *La Veu*, ha sigut sempre administrativament, econòmicament i moralment un desastre. Jo no sé si això dona gaire dret a aixecar la veu i a demanar crèdits de confiança. Als mecenes de l'Editorial Catalana, els hi han tocat l'esquena. Per això, la casa López Llausàs s'ha fet càrrec de l'empresa sense condicions, només per aguantar el nom. Ara el senyor López serà l'amo absolut, i farà de dictador en quant a les obres, àdhuc si ve al cas, contra l'opinió del senyor Estelrich. Aixís ho diu ell.

Crec que nosaltres hem obert els ulls a aquesta gent. La nostra idea és tan bona que ells ens l'han volgut robar. La nostra idea, però, cerca un guany per l'autor, i el senyor López el cerca per ell.

---

³ L'article de Pla segurament és «Per una editorial independent» (*La Publicitat*, 30 d'abril de 1925). En aquest article, a part d'explicar les característiques que conformen Edicions Diana, també s'exposa el programa de les primeres publicacions de l'editorial: un llibre de Manuel Brunet (*El meravellós desembarc dels grecs a Empúries*), un altre d'Eugeni Xammar (*Caps de brot*, un llibre de memòries que no s'acabaria publicant), un de Ramon Raventós (tampoc s'acabaria publicant) i, per últim, un de Josep Pla (*Coses vistes*).

Després de tot aquest batibull, la nostra posició és ben clara. D'aquí pocs dies sortirà l'obra de vostè, abans de la tardor la de Brunet. Després seguirà, si ens entenem, Xammar o Reventós, veurem. Ens quedarà encara una segona obra de Brunet, de més públic que la primera; i probablement alguna novel·la de Coromines o de l'Apa. Nosaltres anirem endavant fins que la realitat ens aturi. I això serà si el públic o els autors no responen. En tot cas, reconeixem, però, al senyor Estelrich el seu dret de tocar la trompeta i al seu principal, senyor López, el de fer el gitano. L'important és que, després d'aquestes disputes i estiregassades, no vingui un dia que aquests autors, avui tan sol·licitats, no es trobin sense editor. Que tot podria ésser.

Després de tot el que li dic, crec que l'article del senyor Estelrich, mereix una rèplica des d'un diari o altre (*La Publi, La Noche...*). Si vostè, per la seva amistat amb aquell senyor, creu que no ho ha de fer, ho farem en Brunet i jo, d'acord. Tot depèn que l'independència d'aquells diaris sigui una cosa real.

Si el llibre no és encara al carrer és degut, principalment, a les esmentades negociacions que no sabíem com havien d'acabar, i a la malaltia del senyor impressor. Sortirà, probablement, el dia 12 de maig. Aquest retard no el pot perjudicar gens. La propaganda des dels diaris ja no s'interromprà fins a la sortida del llibre. He parlat amb els senyors Esteve i Màrius Aguilar i estan ben disposats.

La proposició d'Eugeni Xammar és entusiasmadora. En parlaré amb els meus companys. En el millor cas no la publicariem, però, abans del novembre. De manera que hi ha temps per a tot. Jo li escriuré tot seguit a Berlín, suposant que no vingui a Barcelona com es deia per l'ateneu.

Tothom diu que Josep Carner és director de *La Veu*. Encara que no sigui aixís, de fet, la dirigeix.

El títol de la biblioteca, Edicions Diana, és el que ha desagradat menys als senyors Brunet, Plana, Apa, que són els que l'han batejada. L'Apa, demés, ha dibuixat una Diana de Versalles molt suscinta que farà de marca. No sé si a vostè li agradarà, però faci's al càrrec que el trobar un títol s'havia fet una cosa carregosa i apremiant.

Envïi el retrat. Jo diré a Carles Soldevila que el publiqui a *D'Ací i d'Allà* i al senyor Aguilar en algun dels seus diaris.

No s'estranyi que passessin uns quants dies sense escriure-li. Volia veure com es desenrotllaven les coses. Altrament, ha de pensar que l'afer de la biblioteca m'ha agafat en una època de feina. De totes maneres, abans de sortir el llibre li tornaré a escriure. Segueixo confiant en l'èxit del llibre. Si fa soroll encara el vendrem més.

Ara ja sap com està el món.

Salutacions de Brunet.

De vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

[5]

Barna

13 maig 1925

Amic Pla:

He rebut la seva carta, que deu ésser del 10. Veig que ha rebut la meva del 8. Suposo que també va rebre la del 4. Li agrairé que m'acusi rebut de totes les cartes, aixís aniré més orientat.

El seu article per a *Justícia Social* està ja compost, però no anirà en el número d'aquesta setmana i li diré per què. Vaig ensenyar-lo a en Plana i va almar-se aconsellant-me que, per la conveniència de vostè, el retirés. Va parlar amb l'Estelrich, el qual li va recordar que estava disposat a retirar la seva influència pel viatge de vostè a Rússia si l'article sortia. Jo, malgrat tot, vaig dir que no podia fer res més que mantenir l'article mentre no vingués contraordre de vostè. Però, ja en aquest moment, rebo la carta de vostè, en la qual no hi veig pas una decisió ferma de que es publiqui l'article i jo, tenint en compte l'importància del cas, he determinat suspendre la seva publicació per una altra setmana (la següent). L'article no haurà perdut gens d'actualitat i, mentrestant, vostè podrà sentir a en Plana. A mi, particularment, l'article m'agrada moltíssim, però sentiria que vostè es trobés inopinadament en una situació difícil respecte els seus amics. Espero, doncs, que com més aviat millor em digui si l'article va o no va o si va modificat. Vostè mateix.

En Campalans m'ha dit que volia ficar cullerada en l'afer. Ja li escriurà.

Envii'm les fotos. Jo n'entregaré una a Carles Soldevila pel *D'Ací i d'Allà*.

Ja li tornaré a escriure.

El llibre sortirà probablement dissabte de l'impremta, i a primers de setmana el posarem a la venda.

Cordialment,

ARMENGOU

[6]

Ateneu Barcelonès

Apartat de correus 97

Senyor Josep Pla

Amic Pla:

Suposo que ha rebut la meva carta d'ahir dia 13. Passo per alt, doncs, la qüestió de l'article per a *Justícia Social*, en la qual vostè ha de decidir com més aviat millor.

En l'afer Xammar, no puc dir-li una cosa ben concreta fins passats alguns dies. El meu amic Joan Planes, que vostè va conèixer a París, té un germà greument malalt i un altre, un periodista de disset anys, els militars el tenen empresonat i incomunicat a conseqüència d'una falsa acusació. I és precisament amb en Planes que havíem de decidir l'afer. De manera que hauré de deixar passar alguns dies, que la situació del meu amic s'aclareixi. L'impressió que ens fa fer l'oferiment ja li vaig dir que era bona. Espero, no obstant, el resultat de les seves converses amb Xammar, el qual ja haurà rebut la meva carta.

Ara una notícia desagradable. L'amic Plana, única persona que ha intervingut en el seu original, s'ha negat a donar a l'impremta el retrat de en López Picó. En aquest punt, malgrat el seu interès de que l'article [hi] anés, ha estat irreductible. M'ha dit que en feia una qüestió d'amor propi. Jo li prego a vostè que no n'hi parli fins que el llibre sigui a les seves mans i vostè hagi comprovat l'omissió. Ara no arreglaríem res. Amb els plecs de l'obra a les mans, he pogut comprovar, també, que hi havia algunes altres omissions: l'article de l'Universitat, per exemple. Del retrat de l'Alomar, en Plana va perdre l'original i ha hagut d'aparèixer com en l'anuari, o sigui, sense aquell arrodoniment tan deliciós. És llàstima. De totes maneres, em penso que el mateix Plana ja li haurà escrit parlant-li d'això últim. Si no ho ha fet, esperi que li escrigui o que vostè vegi el llibre. Jo, fins a l'últim moment, vull que no se'm pugui retreure cap intervenció en l'original. De totes maneres, cal reconèixer que en Plana sempre obra pensant en el bé de vostè. Espera, doncs, si li plau, tenir el llibre a les mans per parlar d'aquest punt a en Plana.

El llibre s'està acabant. Aquesta mateixa setmana quedaran llestos els primers exemplars, segons m'ha dit l'Altés. No obstant, no el posarem a la venda fins que tinguem a l'administració una bona part de l'edició. D'aquesta manera, a un mateix temps es posarà a la venda a Barcelona i a fora. La premsa catalana respon bé i publica totes les nostres notes, encara que amb algun retard. A hores d'ara es pot dir que la majoria de presumptes compradors del llibre ja s'han enterat de la seva aparició. Li envio una prova d'uns prospectes que hem escampat per totes les llibreries de Catalunya, ateneus, sales d'exposicions, etc. Intensificarem l'anunci en el moment de l'aparició, que serà definitivament el dia 19 o 20. A tots els quioscos de la Rambla, entre altres, vendran l'obra, que serà anunciada amb uns cartells ben visibles i senzills.

Queden anotats tots els seus encàrrecs de llibres. Vint de vostè, un d'obsequi a Pizculà i un a Ramis.

Ara ja podem dir que hem fet tot el necessari per donar al públic català una obra interessant. Ja només falta que es compleixi el que tothom diu, o sigui que l'obra se vendrà. Jo aixís ho espero.

Saludi a en Xammar.

Records d'en Brunet.

Cordialment el saluda seu afectíssim,

I. ARMENGOU

Acabo de rebre el seu telegrama. Confirmo a l'impressor la retirada de l'article.

[7]

Ateneo Barcelonés

Apartado de correos 97

18 maig 25

Senyor Josep Pla.

Amic Pla:

Suposo que ha rebut la meva última carta. Ja s'ha enterat, doncs, del que ha passat amb els retrats de l'Alomar i López-Picó. No cal dir que pot disposar de mi per si convé publicar-los en algun lloc. El d'en López-Picó faria un cert soroll. Potser al cap de dues o tres setmanes després de sortir el llibre, per tornar a cridar l'atenció de la gent, aniria bé.

En Plana m'ha tornat a dir que li enviaria tot l'original sobrant. Ben bé n'hi deu haver per un segon llibre.

M'ha vingut a veure a casa el ciutadà Cortiella. Un personatge de l'Iglesias. M'ha donat una conferència escrita i una altra d'oral. Tot plegat, tres quarts d'hora. Li he dit que ja pensaríem amb ell un dia o altre, però que de moment el que havien de fer els nostres amics era que es venguessin llibres. Vindran altres ciutadans. Alguns ja s'insinuen. És inevitable. Jo li prego, si té ocasió, que me'ls dirigeixi a Edicions Diana, Rambla de Catalunya, 125. D'aquesta manera, jo no estaré exposat a que em facin perdre el temps.

La Publi ha publicat una quartilla, anunci de caràcter comercial, per donar la sensació de que el llibre és gairebé inèdit. Convé de dir-ho. El pitjor mal fora que la gent comencés de dir el contrari. Algú potser amb mala intenció ho farà prou.

En Soldevila em diu que no ha rebut l'interviu.

Es diu que la poli torna intervenir la correspondència. Li escriuré postals.

Els diaris catalans fan la propaganda del llibre, tant els de Barna, com els de fora. Hem enviat notes en castellà als diaris castellans i les hem recomanat de paraula; no obstant, fins ara no n'hem tret res. Si les paguessin com anuncis, la cosa fora senzilla, però ja comprendrà que no podem, ni cal, gastar mil pessetes en propaganda. No obstant, tothom ja sap que surt el llibre i alguns l'han demanat a les llibreries. Fins hi ha algun senyor que presumeix d'haver-lo llegit.

Demà passat, l'administració li enviarà un paquet amb dos exemplars que em va demanar.

No crec pas que calgui extremar més la propaganda per part nostra. Els diaris diran quelcom pel seu compte. El primer comentari el farà en Plana des de *La Publi*. Convé que no tot sembli de gasetilla suplicada.

En general, les impressions continuen essent bones.

Fa prop de quinze dies que vaig a l'impremta perquè enllesteixin el llibre. Malgrat el lleuger retard, sortirà a l'hora. Demà passat, el que vulgui ja el podrà llegir.

No repartirem llibres gratuïtament com s'acostuma de fer, però algun n'hauré de donar. És inevitable. Tots els que ens el propaguen i anuncien gairebé gratuïtament, l'hauran de rebre. *La Veu, Publi, Día Gráfico, D'Ací i d'Allà*, etc. Alguns exemplars, em sembla que haurien d'anar acompanyats d'una targeta de vostè. Altres, pot constar que els envien els editors. De totes maneres, li repeteixo, que no ens excedirem.

Li retorno l'article de *Justícia Social*. Algunes de les coses d'aquest article no es podran aprofitar? Seria una llàstima que restés absolutament inèdit.

Suposo que avui o demà rebré les fotos.

Com està l'afer Xammar?

Cordialment el saluda,

ARMENGOU

[8]

Ateneu Barcelonès

Apartat de correus 97

20 maig 25

Amic Pla:

Avui l'administrador d'Edicions Diana ha dipositat a correus dos exemplars de *Coses vistes*, que suposo que rebrà vostè amb poca diferència d'aquesta carta. Són els primers exemplars que han sortit de la màquina; per això, si troba alguna errada a les darreres pàgines, pensi que ja ha quedat subsanada en tots els demés volums. En conjunt, em sembla que l'obra farà bon efecte i que el públic no es creurà que l'enganyem.

Al taller de l'Altés es treballa contínuament en l'enquadernació del llibre. Quan en tinguem un número suficient, el posarem a la venda per tot Catalunya en un mateix moment. Això serà d'aquí dos o tres dies. Com que la gent ja està enterada de l'aparició i espera el llibre, veurem com el rep. A fi de mes, ja podrem fer càlculs sobre la venda probable. Crec que serà plenament satisfactòria.

Surto cap a Manresa a donar el pèsam al meu amic Planes, que se li ha mort el seu germà. L'altre continua a la presó amb els seus companys.

De tornada, faré els possibles per a veure a Xammar. En Brunet ja hi ha parlat i, en principi, quedà determinat que n'editaríem el llibre, la qual cosa farà un gran bé a Edicions Diana.

Fa dies que no he rebut carta de vostè. Són necessàries les fotografies. Per si de cas la correspondència no té el seu curs, posi'm l'adreça i el nom en castellà.

Immediatament, li enviarem dinou exemplars més del llibre que completaran la seva comanda.

Com està el seu viatge a Rússia?

Cordialment el saluda,

ARMENGOU

Ausiàs Marc 52-1-1a

[9]

Edicions Diana

Rambla Catalunya, 125

Barcelona

30-V-25

Estimat amic Pla:

He rebut les seves dues cartes. Com que haig de dir-li moltes coses, li escriuré més llargament demà o demà passat. Avui no tinc gaire temps. El llibre fa prop d'una setmana que és a les llibreries i quioscos, i es ven molt. Veurem com segueix la cosa. De totes maneres, ara ja podem començar de parlar del seu èxit. El felicito. Tots hem de felicitar-nos. Jo no puc menys de confessar-li la meva satisfacció en veure que el públic avala la fe que, des del primer moment, vaig posar en el seu llibre. La gent escollida i serena diu que feia molts anys que a Catalunya no s'havia publicat un llibre tan dens i tan viu com aquest. El lector corrent s'empassa el llibre de la primera paraula a la darrera, sense deixar-lo. I això que no és una novel·la. El nostre públic no és, doncs, tan ase com suposa el senyor Estelrich.

Li acompanyo uns retalls de diari. En Carner, com pot veure, ha fet un gran article que és un gran elogi de vostè.⁴ En canvi, l'escolanet Tomàs Garcés ha defecat com un mosquit.⁵ Em diuen que és un home envejós. Un home feble, no li sembla. Probablement, les opinions d'en Garcés seran, també, compartides pels ximplers de *La Revista* i pels capellans. Ja ha d'ésser aixís. La resta de la gent en parlarà favorablement. En Xammar i en Plana ho faran des de *La Publi*. S'ocuparan del llibre. *El Diluvio*, *El Día Gráfico*, *La Noche* (articles i fotos), *El Ciero*, etc. No cal que parlem del *D'Ací i d'Allà*, *La Revista de Catalunya*, *La Revista... Justícia* farà tot el que vostè li interessi.

He tingut una llarga sentada amb en Xammar i hem quedat definitivament entesos. Pel novembre, publicarem el seu llibre *Caps de brot*. Ja en parlarem.

Suposo que, a hores d'ara, ha rebut tots els exemplars demanats. Per raons de comoditat, és preferible que no enviï cap diner a l'administració. El producte de la venda, consideri'l com una quantitat rebuda a compte de la que li correspon cobrar com autor. Aixís ho diré a l'administrador.

No tinc manera hàbil de fer-me amb l'original sobrant. Jo crec que, tal com m'ha promès, en Plana li enviarà immediatament.

Digui'm quan anirà a Rússia. Convé per l'ordre de les nostres coses.

Cordialment el saluda son afectíssim amic,

I. ARMENGOU

[10]

Barna

---

⁴ A la secció "Breviari crític" del número del 29 de maig de 1925 de *La Veu de Catalunya* hi ha un article sobre *Coses vistes* que, tot i no estar signat, és de Josep Carner.

⁵ Tomàs Garcés va publicar l'article esmentat a la secció "Carnet de lletres" sota el títol «Un llibre pintoresc» (*La Publicitat*, 29 de maig de 1925).

2 juny 1925

Estimat amic Pla:

Acabo de rebre la carta de vostè. A hores d'ara, ja haurà rebut la meva del 30 de maig i, per tant, ja estarà enterat de l'èxit del llibre.

No s'estranyi si no li escric amb més freqüència. Les coses de les edicions, desgraciadament, les haig de cuidar al marge de quatre feines estúpides que m'absorbeixen tot el dia. De totes maneres, abans no surti vostè de París, procuraré que tingui a les seves mans totes les dades relatives a l'edició del seu llibre.

L'aspecte econòmic de l'edició jo l'hauria volgut tractar més extensament abans de l'aparició del llibre. No vaig fer-ho per atendre un desig de vostè i perquè, segons tinc entès, alguna cosa ja li va dir en Plana. De totes maneres, ara és hora de parlar-ne.

D'acord amb el telegrama que vaig enviar-li, a hores d'ara, amb els exemplars venuts, que passen de mil, pot considerar-se amortitzada l'impressió del llibre i a punt de cobrir-se totes les altres despeses. En realitat, salvat el perill de les autoritats, no vaig pensar mai que anéssim a perdre diners. Cobrir despeses no ho considerava un èxit. Per això, en parlar-li en les meves cartes de l'èxit del llibre, és que esperava que la venda deixaria un benefici més o menys important per l'autor. Si aportem el primer tiratge (dos mil exemplars, malgrat les despeses d'impressió, 3400 pessetes d'administració i comissió venda 35% i propaganda, etc.), el benefici serà entre mil i dues mil pessetes. Després pot venir un segon tiratge, el qual, de moment, és difícil calcular el que pot produir. Les liquidacions les fan els llibrers a l'administrador al cap d'un mes de venuts els llibres. A primers de juliol liquidarem, doncs, el mes de maig a l'agost, el juny, etc. La cosa més convenient és que les liquidacions que fem amb vostè s'ajustin al mateix ordre, sens perjudici d'anticipar-li alguna quantitat a compte, si vostè ho desitja. Li ampliaré encara aquest punt. De totes maneres, tinc l'impressió que ni l'impressor ni l'administrador apreten com fan d'altres. L'únic inconvenient és que, admès i tot l'èxit, el públic català sigui tan reduït i no es puguin fer tiratges de llibres de deu i vint mil exemplars, com a mínim. Li parlo aixís perquè, a jutjar pel que veig, el seu llibre haurà aconseguit el primer lloc, en quant es refereix a l'èxit de la venda ràpida, de llibres catalans. Exceptuant, està clar, els volums d'una pesseta que fa en Folch i Torres. Ja continuaré.

L'èxit moral de *Coses vistes* no crec tampoc que l'hagi superat cap llibre català. No haig pas d'exagerar-li. La premsa li dirà prou. Després de tots els senyors que han parlat del llibre (Carner, Garcés, Sagarra...), preparen articles l'Alexandre Plana, en Carles Riba, Joan Crexells, Xammar, Francesc Madrid i altres. Fins els senyors de la *Revista* semblen emocionats. Em sembla que el senyor Garcés es quedarà sol. Tal vegada en Rucabado l'acompanyi. A l'Ateneu no es parla de cap més llibre. Francament, es podia preveure l'èxit, però no l'apoteosi. L'article d'en Sagarra no li envio perquè ja el deu haver llegit.⁶ Què li sembla? Tota l'admiració és justificada, però em fa l'efecte que en Sagarra i algun altre personatge l'afalaguen a vostè perquè el temen. A Catalunya hi ha gent que els interessa que no hi hagi crítica i que continuï

---

⁶ «El llibre d'en Josep Pla» (*La Publicitat*, 31 de maig de 1925).

la inofensiva batalla de flors del noucentisme. De totes maneres, els articles com el d'en Sagarra ens estalvien tots els anuncis. No cal pas que ens gastem ni un cèntim amb la *réclame*. Ja m'agradarà saber l'efecte que li fa tot això. L'efecte del llibre és, en una paraula, de saturació del nostre món literari. «La tarda del barret fort» tothom diu que és una cosa russa. Les coses de l'Empordà tenen molts admiradors.

He demanat hora per a veure a en Carner. Demà hi aniré per complir el seu encàrrec.

Suposo que els vint exemplars estan a les seves mans. No enviï cap cèntim. En Soldevila ha rebut ja l'interviu. M'ha donat un retrat que anirà al *Dia Gráfico*. Li torno a repetir que, amb en Xammar, estem perfectament entesos. *Caps de brot* és nostre. Ja en parlarem.

No tinc més temps. Demà li tornaré a escriure. Falten algunes coses per contestar-li. Perdoni.

Una abraçada cordial de son afectíssim,

I. ARMENGOU

[11]

Ateneu Barcelonès

Apartat de correus 97

3-VI-25⁷

Estimat amic Pla:

L'èxit de venda continua. No hi [ha] més remei que fer un segon tiratge. En direm segona edició. Això farà un cert efecte damunt del públic. En el pas que anem, d'aquí una setmana haurem venut a prop de dos mil exemplars. Cap llibre català hi havia arribat.

Aquest primer tiratge li pot produir a vostè unes 1700 pessetes basant-me en el següent càlcul aproximat. Les quatre pessetes preu del llibre es reparteixen:

1, 60 pessetes– Impremta

1, – “ – Llibrer 25%

---

⁷ Tot i que el document original està datat del 3 de maig de 1925, pel contingut ha de ser del mes de juny.

0,40 “ – Administració 10%

0,15 “ – Altres conceptes

0,85 “ – Benefici

4,00 pessetes

Les tres primeres partides no poden variar. Les dues darreres sí. De totes maneres, aquestes 0,85 pessetes per exemplar que produeixen les 1700 em sembla que no disminuiran. En el seu temps oportú, li enviaré una liquidació exacta posant a la seva disposició tots els comprovants. Li repeteixo: l'impressor Altés crec que no ho ha fet pas car. Probablement, a Barcelona cap impressor decent ens hauria fet les seves condicions. Tots els pressupostos que demanaren a les altres impremtes pujaven molt més. L'administrador tindrà el 10% tenint en compte que es venguin dos mil exemplars. El 25% del llibrer és inevitable.

El segon tiratge és ara difícil de calcular. Entre la data en que s'agoti el primer i la sortida del segon, hi ha d'haver un interval de deu o dotze dies, que servirà per polsar el mercat, calcular el tiratge i reprendre la propaganda. Tinc entès que aquest interval no pot perjudicar la venda, sinó tot el contrari.

Voldria també convèncer-vos de que no aplicarem al primer tiratge un criteri restringit. A la gent entesa, quan els parlàvem de dos mil exemplars, els semblava una audàcia, i alguns somreien per la nostra bona fe. Es tracta, doncs, d'un èxit que ha corprès abans que ningú a la nostra gent entesa i prudent, que avui es troba en tots sentits remolcada pel llibre. Aquesta és l'impressió que fa tot el que passa. Ja sabeu que és precisament per l'admiració a la vostra obra que he procurat ajudar-vos una mica a fer sortir el llibre. Em penso, doncs, tenir les màximes consideracions per la vostra obra. Però què voleu que us digui, no m'acabo d'explicar el que hi hagi tanta gent sorpresa. Tanta gent que sembla que es desperti i que us descobreixi. És curiós, quina llàstima que, a hores d'ara, no sigueu a Barcelona. Per poc que us descuidéssiu, us convertiríeu en una glòria nacional. És divertit. L'altre dia em ve a trobar el senyor Octavi Saltor, de *La Revista*, i em diu que el llibre l'havia emocionat enormement. No sabia com ponderar-lo, però feia el que podia. Els diaris ja li aniran dient tot.

Avui he anat a saludar a Josep Carner de part vostre i li he donat les gràcies de l'article. M'ha repetit la seva admiració pel llibre i ha trobat molt bona l'idea de les nostres edicions. En Plana s'ha encarregat de triar dues o tres ratlles de l'article que aniran en forma de manxeta a la faixa de cada exemplar de la segona edició. M'ha semblat que faria bonic i que en Carner estaria content.

Digui'm l'efecte que li fa tot aquest espectacle.

Demà continuaré.

Cordialment l'abraça,

ARMENGOU

Suposo que ha rebut les dues cartes anteriors.

Estimat amic Pla:

He rebut les seves cartes fins a la del dia 3. Per contestar-li tot el que hi ha pendent, he començat avui una carta. No l'he pogut acabar i li enviaré demà. Serà certificada i li acompanyaré una fulla per a l'inscripció del llibre en el Registre. Procuraré, també, que en aquesta carta hi vagi inclòs el xec contra el Banc de Catalunya. Això serà en el cas de que el meu amic Planes arribi de Manresa, que, em penso, que ho farà demà. Em faig càrrec de tot el que em diu i sento de [que] el temps sigui tan just per enviar-li l'anticip que li vaig oferir. Faci's càrrec que en Planes ha desemborsat unes 1500 pessetes per l'impresca i altres conceptes i que, fins que vingui la primera liquidació, les pessetes les tindran els llibrers. De totes maneres, vostè té tota la raó; precisament, les pessetes vindran mentres estarà vostè de viatge, i és possible⁸ que haguem d'esperar fins el retorn. Pensi, doncs, que faré el que podré per enviar-li una quantitat, encara que no sigui molt important. Llàstima del temps que sigui tan just. Si vostè m'ho hagués dit vuit dies abans, hauria tingut temps de veure a en Planes, que viu a Manresa, i resoldre l'afer.

Em penso que trobarem la manera que les Edicions Diana prenguin la volada que vostè desitja per aprofitar-nos de les possibilitats editorials que li donen l'èxit de *Coses vistes*. Em sembla que totes les obres, fins aquesta sobre Rússia de caràcter seriós que vostè m'anuncia, poden anar dintre de les Edicions Diana. Els exemplars venuts a les llibreries fins aquesta hora arriben als 1800. En mans dels lectors n'hi hauran uns 1600. Esperem esgotar la primera edició i farem la segona.

La seva darrera carta que he rebut és del dia 3. Vostè haurà rebut les dels dies 2 i 3.

Repeteixo: demà rebrà una carta ben llarga.

Cordialment, l'abraça

ARMENGOU

Ignasi Armengou Torra

---

⁸ Al document original hi diu «sensible», però pel context de la frase ha de ser «possible».

Advocat

Ausiàs Marc 52, I, Ia

Barcelona

Barna

7-VI-25

Estimat amic Pla:

Les últimes cartes de vostè que he rebut són del dia 2 i del 3. Vostè haurà rebut les meves del 2, 3 i 5 i el telegrama. Té raó el que em diu de la nostra literatura. Els nostres literats s'han entretingut en ensopir doctoralment el públic. *Coses vistes* sembla que desvetllin a tothom. Pot ésser ara es donaran compte de que dormien. Si vós voleu, aquest moment d'ara pot iniciar una reacció molt saludable. En Brunet, que us escriurà, també ho diu. Tot el que es publiqui sobre el llibre i que cregui pugui interessar-li li enviaré on me digui. Crec que la *Revista* del 15 dirà alguna cosa. L'Esclasans, em diuen, parlarà del llibre, però no és pas segur que s'atreveixi a rescatar-lo. Quina llàstima. Provocar una rebentada? Faré alguna cosa, però ho veig difícil. *La Paraula Cristiana* potser... Si s'arma una polèmica cercarem la forma d'avisar-lo tot defensant la posició de vostè i la nostra. Vostè serà a Rússia, i la seva intervenció ja veurà si és possible.

Li he enviat un altre llibre. És amb paper diferent de l'altre. Es tracta d'una prova. En conjunt, li hem enviat a vostè en tres remeses (2, 19, 1): 22 exemplars. N'hi facturarem vint com a llibrer, o sigui, a tres pessetes cadascun⁹ (seixanta pessetes). Si no ha enviat els diners, no els enviï. Cregui que la tenedoria queda salvada. L'administració faria un rebut de seixanta pessetes de vostè com a llibrer, i vostè un altre de seixanta pessetes, també, de l'editor com anticip pels seus drets d'autor. Jo també tinc tot l'interès en que la tenedoria sigui clara. Per això, a part de la comptabilitat de l'administrador, dipositari del llibre, amb el qual jo, figurant com editor, he signat un contracte, hi ha també la comptabilitat de les Edicions Diana que portem nosaltres mateixos. Això va aixís: el llibrer s'entén amb l'administrador; aquest amb edicions Diana i, aquestes, amb els autors. Faci, doncs, si ha rebut els llibres, un rebut de seixanta pessetes com autor i en paus. Encara que tot plegat és molt senzill, he tingut interès en muntar-ho amb cert ordre, observant les regles del ram. Estem en contacte amb els senyors de la Càmera del Llibre (entitat oficial). Els vaig obsequiar amb un exemplar i ara estan a les nostres ordres. En cas de qualsevol incident amb les autoritats... la gent del gremi ens defensarà.

Parlem de l'inscripció de l'obra en el registre. El procediment més senzill és aquest. Ompliu la fulla que us acompanyo en l'espai comprès dintre les ratlles de llapis únicament, i torneu-me-la amb carta certificada. Si no teniu cèdula, consigneu un altre document d'identitat. El demés va pel meu compte. Vós constareu com autor propietari del llibre, i jo com editor en representació de Edicions Diana.

Procuraré saludar a Eugeni Xammar abans no marxi.

He tornat a dir a en Plana que li enviés l'original.

---

⁹ A l'original la paraula esmentada no és del tot comprensible, però pel context s'ha optat per «cadascun».

Sembla que el senyor Estelrich es proposa fer quelcom semblant a les nostres edicions. Fixi's amb el programa que li acompanyo. Ja està bé, però jo no li canviaria tot plegat per un sol llibre nostre. Em sembla que no ens faran cap nosa. La nostra posició és millor perquè hem trobat el punt dolç i només cal continuar sense defraudar el públic. Ells, per ara, tenen només que bons propòsits.

Per les nostres edicions farem tot el que calgui i ens aprofitarem de totes les possibilitats editorials que tenim a les nostres mans. Vostè enviï tots els llibres que vulgui i els editarem, encara que sigui abans d'acabar la sèrie anunciada.

No hi ha hagut temps d'enviar-li el xec contra el Banc de Catalunya. Demà farem una transferència per telègraf a nom vostre.

Digueu-me el temps que sereu a Rússia i la manera d'escriure-vos.

A l'administració ja no hi ha llibres; quan s'acabin els de les llibreries diran que s'ha agotat. Tot és qüestió de tres o quatre dies. Preparem el segon tiratge.

Li retorno la carta del senyor Estelrich. Moltes gràcies.

Demà li escriuré la darrera carta a París. Si convé alguna cosa, ja li hauré telegrafiat.

Cordialment l'abraça son afectíssim,

I. ARMENGOU

Retorni immediatament la fulla del registre del llibre.

[14]

Ignasi Armengou Torra

Advocat

Ausiàs Marc 52, I, Ia

Barcelona

7-VI-25

Estimat amic Pla:

Vós em dieu en una de les darreres cartes que us havia sorprès la quantitat d'original sobrant, els blancs del llibre, etc. Parlem-ne. L'eliminació d'una part d'original era imprescindible. No

obstant, si aquesta eliminació l'hagués hagut de fer jo, probablement no hauria coincidit amb la que ha fet l'amic Plana. Sense eliminació, el possible benefici de l'edició hauria desaparegut. Jo crec que, inclús admetent l'èxit, es podien perdre diners. A Catalunya, ja hi ha editor que veu els llibres a sota preu de cost, però crec que no hem d'imitar-lo. Donar barato un llibre abundant i que ha de produir algun benefici és una cosa impossible, perquè cada un d'aquests tres elements juga sempre contra l'altre. Ara bé, si en lloc de dos o tres mil els exemplars de l'edició fossin trenta o quaranta mil, la cosa ja canvia. Però això no és possible en el nostre país. Les possibilitats de les nostres edicions catalanes tenen, doncs, un límit. El públic català pot comparar-se tant com vulgueu amb l'anglès, el francès o l'alemany. En qüestió d'aficions i de gustos, trobaríem coincidències, potser, considerables, però la qüestió del nombre ens posa en una situació molt diferent. Perdoneu, potser abuso de vós dient-vos això tan clar i evident. La causa dels blancs que trobeu en el llibre prové de que aquest estigui format de petites unitats. Entre article i article, capítol i capítol, inevitablement hem perdut paper. També n'hem perdut amb la divisió del llibre en quatre parts. Això, però, crec que no ens ha de doldre. Ha sigut un gran encert d'en Plana que vostè haurà apreciat. L'edició del llibre s'ha hagut de fer, doncs, d'una manera bastant condicionada. Tenint en compte tot això, crec, no obstant, que si no hem fet una cosa perfecta, tampoc podem dir que ens hem equivocat. Jo, almenys,estic satisfet perquè el públic paga quatre pessetes i les paga amb gust, perquè veu que el llibre fa bonic, és variat i nodrit; i que, per no ésser una novel·la, el pot aprofitar tot des de la primera ratlla a la darrera. Crec que és això el que cercàvem.

Li repeteixo: totes les possibilitats que hi hagin amb Edicions Diana procurarem aprofitar-les. La cosa més important, de moment, és que la gent s'acostumi a comprar els nostres llibres grocs —crec que això és, des d'ara, essencial— i que, en llegir-los, no en surti, ni per excepció, defraudat. Em sembla, també, que hauríeu de preparar un altre llibre per publicar-lo també dintre la primera sèrie. No hi fa res que siguin sobre coses serioses de Rússia. En el llibre d'en Brunet i en el d'en Xammar hi hauran, també, algunes coses serioses.

En definitiva, puc dir-vos, després d'aquesta primera experiència, que les nostres edicions poden anar endavant sense preocupacions, i que l'edició del llibre català, en general, no és cosa que pugui tenir molts registres amagats al servei del senyor Estelrich i altres senyors més o menys importants i professionals.

Res més. Bon viatge.

Feu-me el favor d'acusar-me rebut de la transferència.

En endavant, digui'm on haig de dirigir les cartes.

Cordialment us abraça vostre afectíssim,

ARMENGOU

Ignasi Armengou Torra

Advocat

Ausiàs Marc 52, I, Ia

Barcelona

8-VI-25

Estimat amic Pla:

En aquest moment, rebo la vostra carta del 5. Molt agraït de les vostres paraules. Si, ajudant-vos a publicar aquest llibre, fem quelcom per la literatura del país, tots hi sortim guanyant.

L'inclusió en la segona edició d'alguns articles nous i un pròleg té l'avantatge de donar un nou interès al llibre. Tot depèn de que això sigui una cosa prou normal. Si ho creieu aixís, podeu enviar els retrats d'en Riber, l'Alcover, el de l'Alomar complert, el nou pròleg i el d'en López-Picó, si en Plana li ha enviat. Si no esteu ben decidit, però teniu aquests treballs fets, podeu enviar-los i farem el que sigui més convenient. Ara, de moment, fa de mal dir.

El projecte de novel·la —no cal dir-ho— m'entusiasma.

El tinglado que pugui muntar-se damunt de la senyoreta Diana és un afer a parlar més endavant, quan torneu de Rússia; llavors serà l'hora de preparar la feina de la nova temporada.

La llista dels amics d'Amèrica, si la voleu enviar, envieu-la. Tot són facilitats. El mercat d'Amèrica nosaltres el guardàvem per última hora, com a recurs, perquè, de moment, consideràvem preferible vendre a curt termini. Altrament, és segur que d'un dia a l'altre vindran comandes en ferm d'Amèrica i les servirem amb llibres de la segona edició, perquè la primera ja vaig dir-vos que es podia considerar agotada.

Els exemplars regalats són relativament pocs. Demés dels d'en Pizcueta, Ramis, Rahola, a la vostra família i amics com en Llimona, Plana, Planes, Xammar, Apa, Soldevila..., hem enviat exemplars a *La Veu*, *La Publi*, *la Revista de Catalunya* i altres pels efectes de la propaganda. En conjunt no arriben als quaranta exemplars. Em penso que no ens hem excedit. Directament, als crítics i a les figures consagrades, pel sol fet d'ésser-ho, no n'hem regalat cap. En aquest punt, hem obrat completament al revés dels poetes. Únicament hem tingut en compte l'amistat directa i la propaganda.

Suposo que teniu les cinc-centes pessetes que us varen trametre per ordre telegràfica per mediació del Banc de Catalunya. De moment, no era possible major quantitat.

Ara un petit favor. Si quan sou a Rússia us convé de publicar alguna cosa que no vagi prou encaixada a les pàgines de *La Publi*, penseu en les de *Justícia Social*. Si això representa un esforç, us prego que no ho feu. Jo quedaré igualment satisfet.

Doneu-me la nova adreça. Jo ja no us escriuré més a París fins el retorn.

Bon viatge.

Cordialment us abraça el vostre afectíssim amic,

I. ARMENGOU

[16]

Ignasi Armengou Torra

Advocat

Ausiàs Marc 52, I, Ia

Barcelona

10-VI-25

Contestada immediatament la vostra del 7.

Estimat amic Pla: Suposo que haureu rebut les meves cartes fins a la del dia 8. Contesto ara la vostra darrera del dia 7.

La solvència de la Llibreria Italiana realment era objecte de converses i de dubtes fa cosa de mig any. Més tard, la raó social ha estat modificada i, avui, no crec que hagi d'ésser motiu d'alarma. En tot temps, el que hi [ha] hagut en aquella casa més que solvència ha sigut desordre. Algú hi ha interessat, però, en fer córrer rumors que perjudiquen. Probablement, alguna altra llibreria no és aliena en aquests rumors. És possible que vós us pregunteu quins motius em varen impulsar a portar l'administració amb aquests senyors. En primer lloc, perquè ens donen intervenció dintre l'afer, com probablement no hauríem tingut enlloc més; segona, perquè ens han ofert tota classe de garanties per respondre de la seva gestió; i tercera, perquè ens oferiren millors condicions que ningú: per exemple, el 30% sobre els llibres, que és el mínim que es sol fer. Ells l'acceptaren sols d'una manera condicional —en el cas de vendre's tot el primer tiratge i, encara, com a màxim. Estaven, per tant, a les resultes. Això ha sigut objecte d'un contracte.

La gestió de la Llibreria Italiana, fins aquest moment, no deixa res que desitjar. Han complert, i ho han portat tot amb ordre. Les liquidacions amb l'administració no poden fer-se fins després de liquidar amb les llibreries. No obstant, la Llibreria Italiana, a compte del nostre crèdit, ens ha avançat unes quatre-centes pessetes, fins aquest moment.

Tot això dona un bon aspecte a la qüestió. No obstant, el dia que les coses no marxessin com cal, com que jo hi intervenc constantment, crec que me'n donaria compte i procuraria parar-los

els peus. Per exemple, els faria acceptar unes lletres de canvi per valor del seu deute. Això em donaria una arma executiva, com vós ja sabeu. En Planes de Manresa, materialment el més interessat en la qüestió, aprova totes aquestes coses. Altrament, els de la Llibreria Italiana, si no són ximples incurables, els convé estar bé amb nosaltres no solament pel present, sinó per les perspectives que els podem oferir.

Aquesta liquidació que assenyaleu abans del segon tiratge és impossible si no volem retrassar-lo per dos o tres mesos. En definitiva, crec que no ha de venir cap solució radical, però, si fos precís, no vacil·laria un minut. De totes maneres, us haig d'agrair molt el vostre interès.

El segon tiratge serà, probablement, a primers de juliol. Des del moment que vaig creure en la possibilitat d'una segona edició, vaig demanar pressupostos a l'Altés, que són: 1000 exemplars [a] 1300 pessetes, 1500 exemplars [a] 1700 pessetes. La composició serà la mateixa del primer tiratge. El nombre definitiu d'exemplars fa de mal dir. El mínim 1000 exemplars.

Crec que, aixís, queda tot contestat.

Acusi'm rebut de les cinc-centes pessetes (per telègraf, si no ho heu fet) que vaig enviar-vos per conducte del Banc de Catalunya.

Què dirà el senyor Estelrich? M'interessa molt. Tot queda a les vostres mans.

Doneu-me la nova adreça d'Alemanya o d'allà on sigui.

Cordialment, us abraça seu afectíssim amic,

I. ARMENGOU

Senyaleu-me la sortida de París per telegrama.

[17]

Edicions Diana

Rambla Catalunya, 125

Barcelona

11-VI-25

Estimat amic Pla:

Suposo que ahir va rebre la meua carta en la qual li parlava de les nostres relacions amb la Llibreria Italiana.

Com li deia, hi ha gent interessada en perjudicar els interessos de la casa. Però que si notés quelcom d'anormal cercaria una solució a l'afer que ens permetés salvar els nostres interessos. Amb temps, la cosa tindrà remei. Acceptant ells unes lletres de canvi, la nostra defensa restaria assegurada. Però de moment no podem tenir el menor recel. La Llibreria Italiana ha ofert tota mena de garanties i fins ha desemborsat pel nostre compte unes quatre-centes pessetes. Altrament, aquests senyors admeten un control directe en la seva gestió i fins van condicionar la seva comissió del 10% en l'exhauriment del primer tiratge. Cosa que cap administrador hauria fet. Unes males persones no ho són. Una mala passada no la faran. Tot és qüestió de que no es descuidin. Altrament, ells, en realitat, no han de desemborsar cap pesseta, sinó lliurar-ne les que resultin de les liquidacions amb els llibrers. Demés, si no són uns ases, veuran que els convé administrar bé aquest llibre, que és, després de tot, el primer d'una sèrie. Les nostres relacions han sigut pactades convenientment, i l'amic Planes de Manresa, persona, com sap, interessada en l'afer, ha aprovat tot això.

El segon tiratge, en tot cas, el farem pel juliol. Serà, probablement, de mil exemplars que, segons pressupost de l'Altés, valdran 1300 pessetes. La composició està guardada.

Acusi'm rebut de les cinc-centes pessetes que vaig enviar-li per mediació del Banc de Catalunya, i per ordre telegràfica. Suposo, però, que demà divendres rebré carta de vostè i em dirà quelcom d'això.

Digui'm com puc escriure-li d'ara en endavant.

Quant temps serà a fora.

Bon viatge. Cordialment l'abraça son afectíssim amic,

I. ARMENGOU

L'edició pot considerar-se virtualment exhaurida. Nosaltres no tenim llibres, però les llibreries en tenen, encara, alguns exemplars. De totes maneres, jo crec que, encara que només cobríssim gastos, de moment la segona edició s'ha de fer.

Avisi'm la sortida de París.

Barcelona

29 juliol 1925

Estimat amic Pla:

He estat quinze dies malalt al llit i altres dies amb bastanta feina. Mentrestant, he rebut dues cartes vostres i tres postals; una de Varsòvia, una de Riga i una altra de Moscou. Moltes gràcies.

He llegit a *La Publi* la vostra primera crònica russa. És interessant, com tot lo vostre. El públic espera aquestes cròniques amb veritable espectació.

La meva malaltia ha produït un retard en la sortida de la segona edició de *Coses vistes*. És fatal, aquests impressors, si no se'ls està sobre, no rutllen. El dia primer d'agost, no obstant, el llibre serà al carrer. Aixís ho hem anunciat ja a la premsa. Haig de dir-vos, però, que aquest retard no crec pas que ens perjudiqui en cap sentit. En primer lloc, heu de tenir en compte que no farà mai el mal efecte que faria si es tractés d'un número de revista. Altrament, el llibre sortirà amb tota seguretat a la data anunciada, car, a hores d'ara, ja tenim a l'administració un bon nombre d'exemplars. El perill de la «cadena» que vós creieu que podria perjudicar la venda, no em sembla pas gaire considerable perquè en el nostre país, además de llegir-los, a la gent li agrada guardar els llibres; fins aquells que no són res més que una simple recopilació d'articles publicats. Recordeu que temps enrere, si la censura ho hagués permès, a petició dels seus lectors, *La Publi* anava a publicar un llibre fet a base de les editorials d'en Rovira, la qual cosa, probablement, hauria estat un èxit. La comanda de llibres que varen fer els de Palafrugell, i que vós al·ludiu, no va servir-se perquè l'edició estava ja agotada. Ho farem ara. Hi han, també, altres comandes fetes per la segona edició, i tot fa esperar que una bona part del tiratge que hem fet, i que és de mil exemplars, serà venut en pocs mesos. Els que quedin, es podran anar venent de mica en mica, com és natural.

El primer tiratge, com vós ja sabeu, va ésser de dos mil exemplars. En Soldevila va dir que eren tres mil i li hem d'agrair, perquè això té un cer efecte de *réclame*. *Les Nouvelles littéraires* van dir que, en una sola setmana, s'havien venut set edicions de *Coses vistes*.¹⁰ No em negareu que això té una certa gràcia, que no pot perjudicar-nos. Amb en Soldevila ens veiem tot sovint a la diputació i parlem de les nostres edicions.

El programa de les edicions de que vós em parlàveu, no l'hem llançat, encara, per vàries raons. En Xammar no m'ha escrit encara formalitzant el compromís d'edició del seu llibre tal com havíem quedat, quan ell va ésser a Barcelona. Avui li torno a escriure. Vós, de retorn de Rússia, també podeu apretar-lo, si us sembla. Per altra part, hi ha un altre afer que fa que, de moment, no publiquem el programa. L'escriptor Joan Santamaria Monné s'interessa perquè li publiquem una novel·la que té escrita i a punt d'entregar a l'impremta. Les condicions econòmiques són molt ventajoses, des del moment que nosaltres no correríem cap risc. L'autor i l'impressor estarien a les pèrdues i, en canvi, si hi haguessin guanyats, un tant per cent d'aquests

---

¹⁰ Vegeu la carta 19.

serien per Edicions Diana. Totes les condicions que nosaltres imposem per conservar l'unitat de les edicions, format, cobertes, impressió, preu, propaganda, etc., són, en principi, acceptades per aquests senyors, els quals correran fins amb les despeses que a nosaltres ens convingués de fer amb motiu de la publicació del llibre. Ells només posen dues condicions: l'impressor ha d'ésser en Sallent de Sabadell i que el llibre ha de sortir dintre el mes de octubre. En Sallent treballa tan bé com l'Altés, i la data de sortida també es podria acceptar. Per aquest costat, les coses podrien lligar-se. La clau, com és natural, és la qualitat de l'obra, que dintre de pocs dies tindrem a les mans (aquest llibre és una novel·la de més de tres-centes pàgines). En aquest part de la qüestió, ja sabeu que jo no voto i tot queda a les vostres mans i a les d'en Brunet. Si a vós us mereix alguna confiança la prosa del senyor Santamaria, en Brunet podria llegir l'original i decidir la seva inclusió en les nostres edicions. En altre cas, si vós teniu, a jutjar per la seva obra anterior, una opinió desfavorable al senyor Santamaria, ho deixarem córrer tot.

En definitiva, les obres de possible publicació són les següents:

1. 25 setembre: *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries* de Manuel Brunet.
2. Octubre: Novel·la de Joan Santamaria.
3. Novembre: *Caps de brot* de Eugeni Xammar.
4. *De Montserrat a Moscou* (vostre).
5. [Novel·la] de Ramon Reventós.

Decidit l'afer Santamaria i amb el títol de l'obra d'en Reventós ja conegut, podem publicar el programa.

En Brunet està preparant alguna cosa més. Ja veurem si pot anunciar-se. El llibre dels grecs, que sortirà pel setembre. Malgrat el títol, és un llibre de «rigolada», escrit, però, amb certa emoció davant del paisatge d'Empúries. L'estil és bastant cenyit i té una certa fluïdesa. Les descripcions són més aviat ràpides. Formarà un volum del mateix format de *Coses vistes*, però serà menys compacte. Tindrà unes 140 pàgines i en farem pagar tres pessetes. Jo el volia convèncer de fer un llibre de dues-centes pàgines, completant-lo amb algunes narracions que ja té fetes, però no ha estat possible.

El mateix Brunet va tenir una entrevista amb en Josep Carner, molt cordial. Va dir-li que estava al nostre costat i contra la gent que en diuen de la darrera promoció. Ara se n'anirà a Costa Rica a fer de cònsol, on hi passarà mig any i, quan torni, ja es quedarà definitivament entre nosaltres. Llavors, diu ell, serà l'hora de parlar clar. Ha signat expressament una faixa per la segona edició de *Coses vistes*. Farà molt bon efecte.

No sé res del senyor Bordas.

Contesteu-me tan aviat com pugueu en l'afer Santamaria.

De retorn de Rússia arreglarem tot el que hi hagi pendent. Dintre el mes d'agost és possible que deixem liquidada amb vós i l'impressor tota la primera edició. L'administrador segueix portant-se seriosament i pagant a l'hora. Parlarem i, espero, que em concretareu l'ofertament dels vostres amics de l'Empordà relatiu a la seva aportació econòmica a les edicions, etc.

En Soldevila em va dir que us enviaria el *D'Ací i d'Allà* que parla del llibre, a Berlín.¹¹ Això i lo de la *Revista de Catalunya* és l'única cosa notable que ha sortit darrerament.¹²

Desitjant-vos una feliç estada pel país dels Soviets i saludant-vos de part d'en Brunet, es repeteix vostre cordial amic,

I. ARMENGOU

Casp, 90-4-1a

[19]

Edicions Diana

Rambla Catalunya, 125

Barcelona

Barcelona

5-VIII-25

Pel senyor Josep Pla.

Estimat amic Pla:

He rebut la vostra darrera postal de Moscou demanant-me que us expliqui l'estat de les nostres edicions. Amb la carta detallada que us he enviat per conducte de la Sra. Xammar, ja us haureu enterat d'un conjunt de coses que venen a contestar el que vós desitgeu i que, per tant, m'excusen de repetir-les. Cal que només que afegeixi el que segueix.

La segona edició marxa senzillament bé. La meitat és en poder dels llibreters (cinc-cents exemplars); l'altra meitat, la tenim a l'administració. No crec que l'exhaurim, però penso que, dintre d'aquest mes, farem una bona venda. La liquidació d'aquest mes la farem a l'entrant, com de costum.

Les condicions generals de l'edició ja les coneixeu. Les quatre pessetes que val l'exemplar *Coses vistes*, deixeu una pesseta pel llibreter; 0,40 pel administrador; 1,60 per l'impremta; 0,25 per despeses de anuncis, propaganda, cartells, correu, etc., i 0,75 per l'autor. La partida de

---

¹¹ Segurament es refereix a l'article «Conversa París-Barcelona» de Carles Soldevila (*D'Ací i d'Allà*, maig de 1925).

¹² Dintre la secció "Les Lletres", Domènec Guansé va publicar l'article «Josep Pla. — "Elegies", de Tibul. — Una biografia de Verdaguer. Fruita del temps i altres gaudis» (*Revista de Catalunya*, juliol de 1925).

l'impresnta pot variar una mica, molt poc, la d'altres despeses potser variï més. En aquest cas, fora a favor vostre, com autor.

Pel que es refereix concretament a la primera edició, com que va quedar esgotada dintre el mes de juny, podem fer una liquidació gairebé total dintre d'aquest mateix mes d'agost. Llavors, el contable de Edicions Diana extendrà en una fulla aquesta liquidació que tindrè el gust de remetre-us junt amb el producte que resulti a favor vostre, i que no haveu cobrat encara. De totes maneres, no crec aventurat de dir que la primera edició del llibre us produirà un mínim de 1500 pessetes. Des d'ara, podeu disposar de les cinc-centes pessetes que falten d'enviar-vos fins arribar a aquesta quantitat.

En el moment, doncs, de la liquidació, quedaran en poder vostre tots els detalls que us podem oferir. Tot el que us digués més en aquest moment fora a base de càlculs aproximats, i crec que no val la pena.

Les Nouvelles littéraires han fet una lleugera referència de *Coses vistes*, la revista italiana *Le Opere e i Giorni* còpia la mateixa nota.¹³ Tot molt elogiós per l'èxit editorial.

M'interessen molt els projectes que m'anuncieu sobre les Edicions Diana. Crec que ara és el moment de fer alguna cosa a Catalunya. La gent demana llibres i més llibres, i fins es ven allò que ningú ho diria.

Us envio la faixa d'en Carner que lliga els exemplars de la segona edició.

Quan arribeu a París, vegeu a en Bordas, del qual no n'he sapigut res; i demaneu a l'administració, com més aviat millor, els exemplars que necessiteu.

Saludeu al senyor Eugeni Xammar i parleu-li del seu llibre.

Oferiu els meus respectes a la seva senyora.

Us abraça ben cordialment vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

El senyor Estelrich anuncia la seva biblioteca i, entre els autors de la mateixa, us hi posa a vós i a en Reventós. Amb els germans d'en Reventós ens veurem un d'aquests dies.

PS: Els de *Justícia Social* tenen el propòsit de fer alguna cosa que tregui al periòdic l'ensopiment actual. Jo els he dit que procuraria que vós hi col·laboréssiu; i això és el que ara

---

¹³ A la secció d'informacions de *Les Nouvelles littéraires* de l'11 de juliol hi consta la següent nota: «Joseph Plà public: *Coses Vistes*, impressions de Paris et reflexions sur les choses de la vie internationale contemporaine. Comme c'est, en Catalogne, le premier livre où s'accuse la mode d'un certain cinisme dans l'observation et d'une belle franchise dans le style, 7 éditions du volume ont été épuisées en une semaine. Les intellectuels catalans tiennent le fait pour un événement dans l'histoire de leur littérature. La jeune littérature française y reconnaît non sans satisfaction quelque reflet d'elle-même» (*Les Nouvelles littéraires*, 11 de juliol de 1925). Efectivament, una nota molt semblant apareix al número de l'1 d'agost de *Le Opere e i Giorni*: «*Coses vistes* s'intitola un volume del catalano Joseph Plà, edito recentemente a Barcelona e che raccoglie impressioni dell'autore su Parigi e riflessioni sulla vita internazionale contemporanea. È un libro questo, che parve in Catalogna, notevole per il cinisme delle osservazioni e per la sicurezza dello stile; sette edizioni furono esaurite in una settimana» (*Le Opere e i Giorni*, 1 d'agost de 1925).

us demano. Hauríeu de fer, durant tres o quatre mesos, un article cada mes. Fins aquest número crec que no serà difícil de donar-vos-en la corresponent retribució, si és que accepteu que sigui modesta. Això sí, podeu escriure sobre el que us sigui més fàcil: política, literatura, Rússia, filosofia, viatges... Els articles poden ésser curts o llargs, com vulgueu. Entesos, A.

[20]

I. Armengou Torra

Casp 90, 4º, 1a

Barcelona

Advocat

13-VIII-25

Estimat amic Pla:

Acabo de rebre la vostra postal de Moscou datada el dia 6. Tota la vostra correspondència de Rússia l'he rebuda justament al cap d'una setmana d'enviar-la.

Crec que, a hores d'ara, ja teniu a les vostres mans totes les meves cartes adreçades a Berlín, donant-vos detalls de les Edicions. Avui, però, em cal afegir que el senyor Santamaria s'ha desdit de donar-nos la novel·la que us havia anunciat. Volia que l'acceptéssim sense llegir-la i que li respectéssim la seva ortografia fantàstica. El programa ha sofert, per tant, una variació, i cal que hi pensem. L'obra d'en Brunet, que sortirà el mes entrant, és una obra curta, i després del vostre llibre de 260 pàgines ho semblarà més. Caldria, em sembla, tenir a punt de publicar un altre llibre per donar al públic una impressió de vitalitat. Si el senyor Xammar tingués el seu llibre llest (cosa que dubto, i vós sabreu si justificadament), ara fora el moment d'entregar-lo a l'impremta. He fet diferents gestions prop de la família Reventós, perquè em sembla que el llibre d'en Ramon Reventós ens donarà una certa feina de preparació; però ara resulta que el qui ha de decidir l'assumpte és el germà Manuel, actualment, i fins a darrers d'agost, a Alemanya. Potser el veureu primer vós. En tot cas, en el seu retorn jo li faré una visita. Havíem pensat, tractant-se d'un escriptor mort, de fer prologar el llibre per un altre escriptor que l'hagués conegut; un pròleg mig biogràfic, mig pintoresc signat per un home que hi tingués la mà trencada: en Manuel Fontdevila o en Rusiñol o el que fos. Què us sembla? Potser el mateix Xammar podria fer-ho. Per la vostra part, ja em direu què penseu de fer. Ja sabeu que Edicions Diana és cosa vostra. El cas és solucionar aquest afer del tercer llibre i evitar una pausa massa llarga.

El llibre d'en Brunet, com és natural, és ja a l'impremta, que no és la de l'Altés, sinó la d'en Castells, de Valls. Cal que us parli d'aquest afer molt interessant. L'Altés, malgrat tot, no ho feia car, però és un home d'una ortodòxia tan hermètica que, algun dia, ens hauria fet una mala passada o s'hauria negat a imprimir un llibre qualsevol. Però si això no fos prou important, hi ha, encara, que els llibres d'en Castells són més nets d'errades i d'impressió que els de l'Altés i, sobretot, són més barats; un 15 o un 20% més barats. Ja compendreu que, una vegada assegurat tot, una diferència com aquesta val la pena d'aprofitar-la. Dubto que poguéssim trobar una solució millor. Això permetrà, quan fem un altre llibre vostre de tiratge fort, de cercar un benefici gens despreciable. Aquest deurà ésser el cas del vostre llibre sobre Rússia que, necessàriament, serà un èxit, sobretot si teniu l'idea de fer-lo inèdit en una petita part, almenys.

Des de *La Publi* he seguit el vostre viatge. Us envejo la vostra sort i aquest isolament de que em parreu. No cal que us digui com desitjo que us hagi provat, tant a vós com a l'amic senyor Xammar, al qual saludareu afectuosament.

Doneu de part meva les gràcies a la seva senyora, que té l'amabilitat de passar-vos les meves cartes.

Cordialment us abraça vostre afectíssim amic,

I. ARMENGOU

No he rebut res del senyor Bordas.

La segona edició de *Coses vistes* marxa bé, com ja sabeu.

[21]

Ateneu Barcelonès

Apartat de correus 97

15-IX-25

Amic Pla:

He rebut la vostra carta. Quan sigueu a París i m'haureu donat la nova adreça, ja us escriuré donant-vos notícies de tot i enviant-vos la liquidació.

Us confirmo l'èxit de la segona edició. Podem parlar de la tercera, però no pas com una cosa immediata. Jo comptava poguer publicar, a fi d'any, el *De Montserrat a Leningrad*. Llavors, la

gent tornaran a demanar *Coses vistes* i, com que en aquesta ocasió podria fer-se un càlcul del tiratge, prepararia immediatament la tercera edició. Què us sembla?

Parlem ara dels articles de Rússia. M'han agradat extraordinàriament, però el més interessant és que han agradat a un nombre considerable de gent que no llegia, fins ara, *La Publi*. Entre els obrers, l'èxit és molt notable. La gent té ara la sensació que d'aquests articles en fareu un llibre tot seguit. Per tots costats ho sento a dir. I és que la gent no en té prou de llegir: vol guardar el que llegeix. Més val aixís.

Jo no sé com penseu referent això, però us haig de dir que és un possible negociet. Jo us diré el meu pensament. Tenint en compte el que em dèieu de que no us venia bé de fer un llibre seriós sobre Rússia, podria fer-se un llibre sense pretensions d'ésser una cosa complerta, un recull d'articles. En el pròleg es podria dir, d'aquesta manera, pura i simplement. El llibre contindria, com és natural, tots els vostres articles sobre Rússia, amb exclusió dels que tenen un cert pintoresc, que haurien de reservar-se pel *De Montserrat a Leningrad*. El llibre podria ésser dintre o fora la sèrie de Diana. Dic això perquè fora interessant fer-ho amb edició econòmica. No us dic res més perquè vull saber abans el vostre pensament. El llibre, repeteixo, podria ésser un èxit gros, molt més gros que *Coses vistes*, i la feina vostra és insignificant. Hi ha hagut un personatge que, en nom d'un grup obrers, m'ha parlat de fer una edició castellana d'aquests articles.

El llibre d'en Brunet ja fora al carrer si no fos que entretén les proves. Junt amb aquest llibre, publicarem el programa. Pel octubre publicarem el llibre d'en Santamaria, amb el qual ens hem posat d'acord després de desfer el malentès sorgit mercès a l'intermediari. A fi d'any, ja ho he dit, hauria d'anar el *Leningrad*.

Perdoneu que no continuï. No tinc temps.

Records dels amics. Cordialment vostre,

ARMENGOU

En Santamaria m'encarrega de saludar-vos. Admet totes les nostres condicions, començant pel control ortogràfic.

A.

[22]

Edicions Diana

Rambla Catalunya, 125

Amic Pla:

Acabo de rebre la vostre postal donant-me la nova adreça. Passo a l'administrador el vostre encàrrec de dos exemplars de *Coses vistes*. Suposant que sereu, encara, alguns dies a París, us els he fet enviar al mateix Hôtel des Américains. Ja sabeu que els llibres tarden dies a arribar...

I ara anem a l'afer més important. El vostre canvi d'editor em sembla molt just, tenint en compte les vostres raons particulars. Probablement, no em resultaria tan agradable si jo hagués volgut crear una veritable editorial a base de les vostres obres i les dels amics que ens segueixen, perquè, a hores d'ara, comptant solament amb aquests amics, l'editorial no és possible. Però fet i fet, Edicions Diana no han fet res més que constituir un conjunt de facilitats perquè els autors s'editin ells mateixos les obres, establint un mecenatge condicional pel cas que poguessin perdre diners i un desinterès incondicional pel cas de que en guanyessin. Evidentment que, en llenguatge comercial, d'això no se'n pot dir una editorial. Aquesta era la meva idea del primer moment, i aquesta és la meva idea d'ara. Treballar, amb entusiasme, perquè tinguem a Catalunya una biblioteca d'autors independents. Si no hagués estat aixís, ja no hauria començat, perquè el país no permet altra cosa.

Ara, vós em dieu que, malgrat el canvi, us agradaria que els vostres llibres portessin la mateixa marca, o sigui —jo entenc— que surtin dintre la mateixa col·lecció. Per la meva part només us diré que, si aquest desig vostre no existís, probablement les Edicions Diana desapareixerien de seguida, perquè em fa angúnia aguantar coses que llanguixen i que, aixís com aixís, no poden durar. Crec, per tant, que fins amb les noves condicions vós podeu ésser un reforç per a la biblioteca. No oblideu que uns llibres fan vendre els altres. Em dieu que a Palafrugell es cuidaran, en endavant, de tot: impressió, edició, llibreria, etc. Perfectament, però ja suposo que haureu tingut en compte que la unitat de les edicions imposen un mínim de condicions iguals i comunes a tots els llibres, principalment en el format i impressió dels mateixos. És tan evident això que, potser, és inútil que us en parli. Si a Palafrugell hi ha un impressor prou intel·ligent, crec que no hi haurà dificultats per arribar a una entesa. De tots els demés detalls, crec que és qüestió de parlar-ne amb el representant del senyor Miquel. Jo estic a la seva disposició.

Comptant ja per endavant que ens havíem d'entendre, he donat a l'impremta el programa de les nostres edicions i que sortirà amb el llibre d'en Brunet demà o demà passat. D'aquí un mes, publicarem una novel·la d'en Santamaria, amb el qual ja us vaig dir que ens havíem posat d'acord. A continuació, anunciem el *Leningrad*, que podria sortir pel desembre o a primers de gener, i el llibre d'articles de Rússia, que pot sortir a qualsevol hora. Segueix l'ordre de l'anunci amb el Xammar, una novel·la de Cèsar August Jordana que crec que pot estar bé dintre del gènere amb sardina que cultiva aquest autor. Ve, després, el llibre de l'Andreu Nin, un segon Santamaria (complement del primer) i un segon Brunet. Parlem, també, de la reedició de *Coses vistes*. Crec que hi ha feina per més d'un any. El públic, però, dirà si convé accelerar o ralentir la nostra marxa. Des d'ara ja compto que, algun dia, anirà feixuga. En el mateix programa,

s'anuncien simplement com autors a Joan Sacs, Joan Mínguez i Ramon Reventós. La família d'aquest darrer probablement no té el mateix interès que nosaltres en fer el llibre. He perdut el compte de les cartes i visites que m'han fet fer inútilment. La novel·la vostra, no cal dir que no l'anuncio (seria prematur). M'interessaria molt que me'n diguéssiu alguna cosa, d'aquesta novel·la. Quin és el vostre propòsit sobre la traducció a l'espanyol del vostre llibre de Rússia (articles)?

La segona edició de *Coses vistes* la donem per agotada. En queden cinquanta exemplars que hem retirat de la venda, per si convé atendre algun compromís.

Veig que us queixeu de l'organització de la nostra administració. Jo us haig de confessar únicament que, en general, la qüestió de l'administrador, Miquel Ferrer, de la Llibreria Italiana, ha estat bona. A Palafrugell, si no han tingut més llibres, ha estat perquè no han volgut. A Perpinyà, igual. Altrament, els llibrers sempre fan pagar la festa als editors i als administradors. Contra la manca de llibres a les llibreries, està clar hi ha el recurs de que l'editor n'hi enviï sense que els hi demanin. La Editorial Catalana, per aquest procediment d'escampadissa, se'n va anar per portes. Nosaltres hem fet dipòsits de llibres a les cases principals de tot Catalunya. Us asseguro que, en aquest aspecte, no hem pas tirat curt. Si a Perpinyà hi haguéssim enviat més llibres dels que ens han demanat, probablement ens hauríem equivocat. A Perpinyà hi han molts xicots catalans que no tenen les quatre pessetes de *Coses vistes*. Amb la propaganda que del llibre ens han fet tots els periòdics catalans, qui no l'ha comprat ha estat perquè no ha volgut. Altrament, heu d'admetre la possibilitat de que hi hagin llibreters poc diligents per aprofitar la pesseta neta que podien guanyar en cada exemplar. Tots els inconvenients que, en darrer cas, hagi acompanyat la venda del llibre, provenen, probablement, de que aquest, amb els seus tres mil exemplars venuts ràpidament, ha sigut un cas nou a casa nostra. Vós mateix, si no recordo malament, us vàreu sorprendre de l'èxit. I aquest cas vostre, jo em guardaria prou de considerar-lo com un precedent per cap més llibre de la biblioteca que no siguin els vostres mateixos. En aquest moment, podeu fer confiadament tiratges de cinc mil exemplars, però si us ho haguessin proposat mig any enrere, us hauríeu posat a riure. En una paraula, amic Pla, jo em penso que, si des de Barcelona, haguéssiu pogut seguir la marxa del llibre, la vostra opinió i la meva, en aquest punt, no foren tan diferents.

En una de les vostres darreres cartes em repetiu que us enviï l'original sobrant de *Coses vistes*. Ja sabeu que aquest original el tenia tot en Plana, al qual jo he fet present moltes vegades el vostre desig. Jo no trobo manera humana d'arrencar-li aquest original.

L'article publicat a *L'Idea Nazionale* de Roma sobre el vostre llibre el tinc a la vostra disposició. L'amic senyor August Matons li interessa molt de que vós sapigieu que és ell qui us proporciona aquest article escrit, em penso, a instàncies seves, per un italià resident a Barcelona. No diu, però, gran cosa d'interessant. Vós disposareu. Si voleu, puc guardar-lo amb els altres papers que parlen del llibre.

Ara parlem de la liquidació. Us l'acompanyo per duplicat i firmat. Vós l'examinareu i, si la trobeu conforme, me'n tornareu una prèviament firmada per vós. Això serà, alhora, una mena de rebut de totes les quantitats remeses. Cal que us faci un advertiment. En el capítol «Benefici de l'autor» hi figura la darrera partida de 113,65, que no us he entregat; és l'efectiu que us havia de portar a Perpinyà junt amb la liquidació. Aquesta quantitat està, des d'ara, a la vostra disposició. Si no teniu pressa, us l'enviaré junt amb un altra suma més important dintre la

primera quinzena d'octubre. La primera edició de *Coses vistes* us ha produït, doncs, exactament, 1620,95 pessetes.

L'Altés, com podeu veure, no ens va entregar exactament dos mil exemplars, sinó 1949 edició senzilla i 24 exemplars edició especial, que val el doble que l'altra. Això, junt amb els exemplars inútils, dona una petita diferència a favor vostre que el mateix Altés ha subsanat entregant-nos, en la segona edició, deu exemplars més dels que corresponien, sense augment de preu.

Els exemplars regalats són 37. Em sembla que no ens hem excedit. Tinc la llista a la vostra disposició.

La segona edició (1010 exemplars), us produirà proporcionalment més que la primera perquè les despeses no són tan carregades.

Us envio, també, la minuta del contracte que vaig firmar amb en Miquel Ferrer, administrador del llibre. Per la segona edició, regeixen les mateixes condicions.

Em sembla que ja us he dit les coses més intressants.

Ara podria començar a parlar d'alguna de les coses de la nostra darrera carta. Molt interessant, però ara que començaria escriure de gust, em dono compte que he omplert uns quants fulls d'una quantitat marejadora de lletres; i tot per haver-me ficat en una feina que, si no fóssim en el país que estem, hauria de carregar-la un altre. A Catalunya, em fa l'efecte que la gent ha de tenir més oficis (petits oficis) que en altres llocs. Tot per donar la sensació de que aquí hi ha un poble, un petit poble, si voleu, però amb la seva careta i els seus ulls. Hem agafat una mala època. Tots ens hem d'apartar una mica del nostre veritable camí. Tots ens hem de significar. Vós escrivint llibres i jo fent liquidacions. De totes maneres, amic Pla, no us feu il·lusions, em sembla que encara us caldrà aguantar molt i, a desgrat de les vostres protestes, em sembla que no us tocarà cap més remei que escriure llibres, a París o a Barcelona o a Palafrugell, fins a l'hora de la mort, que us desitjo ben allunyada i ben dolça. I si jo m'equivoqués, fora una llàstima pel país.

No us puc dir res més.

Us abraça cordialment,

I. ARMENGOU

[23]

Edicions Diana

Rambla Catalunya, 125

Barcelona

Estimat amic Pla:

Des de primers de mes que soc fora de Barcelona. Em trobo de vacances en un poblet de mala mort de més amunt de Manresa i, encara, en una casa de pagès solitària. El correu va de qualsevol manera; avui he rebut la vostra darrera carta, fa tres dies que el meu germà em va enviar l'altra carta certificada. Esperava trobar-me a Manresa per escriure-us, però després de la vostra segona em decideixo a fer-ho ara.

He rebut, també, carta del senyor Linares demanant-me una entrevista i, a volta de correu, li he contestat que podríem tenir-la en el meu retorn a Barcelona. Referent al nou règim de les nostres edicions, amb relació als llibres de vostè crec haver comprès perfectament el vostre punt de vista i crec, també, que arribarem a una intel·ligència amb el vostre editor. Abans de sortir de Barcelona, vaig demanar-li a l'administrador que, tan aviat com pogués, li enviés cinc-centes pessetes. Després de la vostra carta, li he tornat a dir. De totes maneres, jo d'aquí pocs dies seré a Barcelona i ho arreglaria, si no ho estés.

La traducció del llibre de Rússia interessada a uns amics obrers perquè tenien la creença de que fora un gran èxit. Ells feren l'oferiment de cercar traductor amb l'objecte de donar facilitats. Jo crec que si vós, particularment, mitjançant la solució de *La Libertad* o qualsevol altre, trobeu traductor, sempre serà molt millor que no pas acceptar aquell oferiment. En darrer terme, crec que nosaltres mateixos podríem trobar, a Barcelona o a Madrid, un traductor capacitat per aquesta feina. Ja veieu que jo també soc partidari de no lligar l'edició del llibre a cap grup polític. L'interessant és que el llibre es tradueixi aviat, perquè hauria de sortir al cap de pocs mesos d'haver publicat l'edició catalana.

Coses vistes tercera edició es vendrà encara bastant, i més si la feu sortir després dels dos llibres de Rússia. No hi fa res que es passin dos o tres mesos sense *Coses vistes*.

Una vegada a Barcelona i després d'haver-me entrevistat amb el senyor Linares, us tornaré a escriure.

Convé que em digueu quan sortireu cap a Londres.

Amb el vostre plec certificat, hi vaig trobar les fulles de la liquidació firmades. Tot complert. Crec que no queda res més pendent.

Cordialment us saluda,

I. ARMENGOU

I. Armengou Torra

Casp 90

Barcelona

Advocat

30-X-25

Estimat amic Pla:

He rebut la vostra primera carta de Londres. Ahir, després d'una sèrie d'ajornaments, vaig tenir una entrevista amb el vostre germà Pere i el senyor Linares. Avui hem dinat junts. Hem parlat llargament de tot el referent als vostres llibres i ens hem posat d'acord. Sens perjudici de que un altre dia prenguin les coses una altra marxa, de moment el vostre llibre d'articles de Rússia serà editat de la següent forma. Vós estareu en relació i liquidareu amb Palafrugell, que finançarà el llibre i decidirà, en definitiva, tots els afers d'impremta i administració. Jo, secundant Palafrugell, establiré el contacte amb l'administrador de Barcelona i amb l'impremta (quan no sigui a Palafrugell), i tindrè compte de la propaganda i de tots els detalls que han de donar unitat als llibres de Edicions Diana. Tant l'impremta com l'administració liquidaran directament amb Palafrugell. Jo faré el mateix per les despeses de propaganda, correcció de proves i altres. El llibre ja és a l'impremta i sortirà dintre el mes de novembre. Cal decidir una cosa abans que tot: el títol. El senyor Linares ja us escriurà proposant-vos algunes solucions, jo faig el mateix. Podria dir-se:

- URSS: Impressions d'un periodista.
- Rússia: Notes de viatge.
- En el país dels Soviets: Cròniques de viatge.

Aquests subtítols: impressions, notes, cròniques, són precisament per donar a comprendre que no teniu la pretensió de fer una obra completa i acabada de la Rússia actual. Vós em vau escriure en aquest sentit. La edició espanyola sortirà al cap de dos o tres mesos després de la catalana.

El meu amic advocat assessor dels comunistes no coneix el Trilla. Cal que us digui que el meu amic, de vegades, no coneix ben bé el panyo. Per la venda, res més que per la venda, de l'edició castellana, poden fer més segurament els comunistes espanyols de París pel que fa referència a la relació amb Amèrica que no pas els d'aquí, que estan desfets.

Suposo que heu rebut el llibre d'en Brunet. Si teniu el propòsit de dir-me alguna cosa, pot ésser d'algun resultat. Ja us escriuré més llarg un altre dia parlant-vos d'altres afers i quan podrem fer una liquidació de *Coses vistes* segona edició.

Us saluda cordialment,

[25]

Barcelona

6-XI-25

Estimat amic Pla:

He rebut la vostra darrera carta. Ja he fet l'anunci del vostre llibre de Rússia amb el títol que heu decidit. Em sembla molt apropiat. En tot cas, l'únic petit inconvenient que podria tenir és el d'ésser massa llarg. Potser amb un subtítol en lloc de dos ja n'hi hauria hagut prou. Però si vós no dieu res més, anirà amb el títol tal com heu resolt.

Referent als camarades que a París i a Barcelona s'interessaven per la versió espanyola del llibre, ja vam quedar amb el senyor Linares i el seu germà que els seus contactes sols ens podien interessar en quant representessin una facilitat per la venda i l'expansió del llibre. Els afers de la traducció, impressió, etc., no sortiran de les nostres mans, tot lo més tal vegada seria convenient posar-nos d'acord amb la casa Calpé o alguna altra que tenen organitzat el mercat espanyol i americà. La traducció proposava el senyor Linares que la fes l'amic de vostès, Carles Rahola, de Girona, em sembla encertat. De totes maneres, hi ha, encara, molt temps per parlar de tots aquests extrems, perquè l'edició espanyola no pot sortir abans de dos o tres mesos, com a mínim, després de la catalana. Altrament, aquesta se'n podria ressentir, particularment a Barcelona.

La tercera edició de *Coses vistes* també va tractar-se en l'entrevista amb el senyor Linares i el seu germà. Ja us vaig escriure temps enrere dient-vos que la segona edició estava virtualment esgotada. En efecte, a l'administració sols quedaven cinquanta exemplars que vam retirar de la venda malgrat les comandes que rebíem. Això no vol dir que a moltes llibreries no hi haguessin *Coses vistes*. Encara que molt pocs, encara n'hi han, avui. De manera que, el qui desitgi adquirir el llibre, encara pot fer-ho amb relativa facilitat. El criteri del senyor Linares és que sempre hi hagin, a les llibreries, llibres vostres, i això, que trobo molt natural, ja és un fet. De totes maneres, la tercera edició no es farà esperar gaire. Hem demanat pressupostos a les impremtes, i ja tot depèn de determinar el tiratge. Vós heu parlat de dos mil exemplars. Al senyor Linares li sembla que, amb mil exemplars, ja n'hi hauria prou, l'administrador també; jo, naturalment,

també m'inclino per aquesta solució. Ara bé, l'aparició dels vostres segon i tercer llibres provocaran, necessàriament, un interès pel primer: *Coses vistes*. Llavors és el moment precís de decidir-se per tirar més de mil exemplars, que és el mínim. En el cas de que passessin un mes o un mes i mig sense *Coses vistes*, no s'obtidria res més que fer créixer l'interès pel llibre i, tanmateix, no per això es podria arribar a dir que falten els vostres llibres a les llibreries. De totes maneres, aquest afer, com tots els que estan al domini del senyor Linares, em semblarà sempre bé el que ell decideixi. Jo vaig treure l'impressió que aquest senyor li tenia a vostè un gran afecte, i que estava disposat a resoldre aquests afers dels llibres de la manera més favorable per vostè, en tots els sentits. Jo, per la meua part, ja li vaig dir, procuraré secundar-lo. Ell ve freqüentment a Barcelona, i podrem tractar les coses de paraula. És la cosa més fàcil i més còmoda.

Ja comprendrà que, no estant materialment exhaurida la segona edició de *Coses vistes*, no podem fer una liquidació definitiva. Podem, però, fer una liquidació provisional dintre d'aquest mes. Ja sabeu que els llibrers, encara que liquiden bé, liquiden tard. Hi han llibreries com la Subirana i la Verdager —que són de les més solvents— que encara han de liquidar la primera edició. Concretant, haig de dir-vos que aquesta segona edició (mil exemplars), segons càlculs aproximats, us donaran un benefici d'unes mil pessetes, proporcionalment dona més que la primera. Vós teniu rebudes, a compte d'aquest benefici i de les 113 pessetes pendents de la primera edició, cinc-centes pessetes. Resteu, doncs, pendents de liquidar, unes sis-centes pessetes. El meu interès seria d'enviar-vos una part d'aquesta quantitat el més aviat possible. Ja sabeu que faig tot el que puc. I la resta, que serà una fracció poc important, us l'enviarem quan fem la liquidació definitiva. Farem, com dieu, un xec en lliures contra un banc de Londres. Això serà, probablement, d'aquí una setmana, aproximadament.

Tenim en projecte la creació d'una col·lecció filial de les Edicions Diana. Uns llibres populars que valdrien una pesseta i que serien d'unes vuitanta o noranta pàgines. Obres de política, literatura, sociologia, etc. El *Lenin* de Maksim Gorki; coses de Andréiev; una biografia i un recull d'articles del Noi del Sucre (darrera època); traduccions de l'anglès que faria en Jordana; tenim una cosa de Mark Twain, que en català es ven sempre; publicariem coses curtes de Diego Ruiz, Pujols, Alomar, Bertrana, Santamaria, Rovira i Virgili, Aguilar, Madrid, Samblancat, Sagarra, Cristòfor de Domènech, Soldevila, etc. I encara podríeu ajudar-nos vós, en Xammar i els demés homes de ca la Diana mare. Amb tota aquesta colla de noms, ja veureu l'orientació. Altrament, es podrien fer, dintre d'aquesta biblioteca, coses de viva actualitat, pamflets, discursos, reports, intervius o siguin articles d'ocasió que no poden esperar el llibre i surten en forma de fullet. En aquests moments, tot això no és res més que un projecte. Vós em donareu la vostra opinió interessantíssima i podreu —si us agrada— completar-me l'idea. L'únic inconvenient que jo hi veig és que, en lloc de donar aquests llibres a una pesseta, no puguin donar-se a cinquanta cèntims, però això, mentres en català no pugui pensar-se en edicions de quinze i vint mil exemplars, no és possible.

El llibre d'en Brunet es va venent regularment. Es ven més que els llibres de l'Estelrich, exceptuant el *Jo* d'en Bertrana, que, com és natural, té bastant d'èxit. Aquest llibre era de les Edicions Diana, i ens el van robar agafant a en Bertrana per l'estómac. Si en Bertrana, no obstant, ens hagués dit alguna cosa abans de deixar-se'l pendre, us juro que l'hauríem publicat nosaltres. Hi teníem més dret que ningú, perquè vam ésser els primers que li vam demanar. Aquest llibre feia anys i anys que dormia en un calaix, i al senyor Estelrich no li interessava

gens fins que nosaltres li vàrem treure la pols de sobre. A aquest home, que fa coses d'aquestes i altres de molt pitjors en nom del patriotisme, *La Publi* i *La Veu* li fan un homenatge diari.

Avui en Sagarra ha fet un article elogiós del llibre d'en Brunet.¹⁴ Això sempre fa vendre llibres. En Brunet us agrairà molt l'article que anuncieu. D'aquesta manera, el llibre continuarà venent-se. Celebro de tota manera que us hagi agradat.

En Soldevila li publicarà el retrat al *D'Ací i D'Allà*.¹⁵ La qüestió és fer atmòsfera.

El seu oferiment de fer-me conèixer Palafrugell m'emociona. La seva gent és molt més ètnicament catalana que no pas tota aquesta multitud barcelonina tan encarcerada, presumida i cultural que sembla que hagi perdut tot el contacte amb la terra.

Cada dia estic més desenganyat dels joves culturals de l'Ateneu Barcelonès. Hi han homes que sembla que les idees els facin fermentar el cervell i el cor, i perden tots els impulsos humans. Tot el que no tenen sota el domini de les ulleres en diuen barbàrie.

Sortosament, encara hi ha gent que no són d'aquesta mena, sinó estariem perduts.

Tornant al llibre de Rússia, us haig de dir que, d'acord amb el senyor Linares, farem una *réclame* extraordinària. Diu ell que és un llibre d'ocasió i convé provocar una venda que, ademés de bona, sigui ràpida. Té raó. El tiratge és de cinc mil exemplars i valdrà tres pessetes. Com que gairebé hi ha tant text com a les *Coses vistes*, es pot considerar una edició econòmica. Procurarem que surti més net d'errades que *Coses vistes*.

Res més, us saluda cordialment,

I. ARMENGOU

[26]

I. Armengou Torra

Advocat

Barcelona

Barcelona

13-[XI-1925]

---

¹⁴ L'article esmentat és «L'humorisme de Manuel Brunet» (*La Publicitat*, 6 de novembre de 1925).

¹⁵ En una secció de l'exemplar de la revista *D'Ací i d'Allà* publicada al novembre de 1925 hi apareix l'esmentat retrat de Manuel Brunet amb un peu de pàgina que hi diu el següent: «Manuel Brunet, autor de la novel·la àgilment històrica i pintorescament actual: *El meravellós desembarc dels grecs a Empúries*» (*D'Ací i d'Allà*, novembre de 1925).

Estimat amic Pla:

Acabo de rebre la vostra carta. Sou pessimista, i em sembla que no n'hi ha per tant. Simultàniament amb aquesta carta, us faig enviar un xec al portador per la quantitat de 413,60 pessetes, amb lliures contra un banc de Londres. Aquest xec l'he fet enviar amb un plec de valors declarats. Immediatament que el rebeu, ja m'ho direu. Feu-me el favor. Ja compendreu que no hem pas tingut necessitat de recórrer a en Verdaguer ni a en Subirana ni a ningú. Jo, francament, no acabava de comprendre la vostra situació, i això és explicable tenint en compte l'intervenció dels senyors de Palafrugell en els vostres afers. Aquesta quantitat de 413,60 pessetes, serveix per liquidar les 113,60 que hi havia pendents de la primera edició de *Coses vistes*, i les 300,00 pessetes restants són a compte de la segona edició. En definitiva, queda totalment liquidada la primera edició i teniu rebudes a compte de la segona edició 300,00 + 500,00 (darrera remesa a París), total: 800,00 pessetes. Crec que tot queda clar. Ja us vaig dir que la segona edició podia, encara, donar alguna cosa més, fins a mil pessetes, però ara encara no es pot precisar.

Referent a la novel·la, us diré francament la meva opinió. La gent, cansada de llegir coses espesses i intel·ligibles, literatura de càtedra, sense un fort interès humà, va començar a parlar de la novel·la, va obsessionar-se amb la novel·la sense saber ben bé el que deia. La gent el que realment vol són coses interessants i llegidores. El professor Riba, des de l'Ateneu, un dia va arribar a explicar el sistema i la ciència de fer novel·les, com si tot fos cosa de química. A mi particularment —és una mica desvergonyit que ho digui—, però, em va divertir. Tot tenia una explicació de càlculs i reaccions. Què voleu que us digui, el senyor Riba em mereix una gran consideració, com el vostre primer crític, però m'agrada més parlant de les coses inventades que no pas de les que s'han d'inventar. La gent, doncs, el que vol són coses interessants; això ho veurem quan s'hagin publicat unes quantes novel·les llaunes, que no faltaran. El senyor Lleonart i altres escriptors de pedra picada se'n cuidaran prou. El públic s'agafarà en tot lo que s'escrigui perquè ho llegeixi, encara que sigui poesia, i rebutjarà les llaunes, encara que siguin en forma de novel·les. Recordeu que, quan la gent parlava de novel·la i el senyor Estelrich us demanava aquella famosa obra que, segons ell, tenia el dret d'exigir-vos, vós vàreu sortir amb les *Coses vistes* i vàreu tenir èxit. Vós, ara, amb el *Leningrad*, podeu repetir l'experiència, i encara tindreu més èxit (jo en tiraria quatre mil exemplars amb tota tranquil·litat) perquè, com vós dieu, serà millor que el primer. Crec, per tant, que, suposant que vós tingueu el propòsit d'escriure una novel·la, no l'heu d'escriure pas sense trobar el punt dolç que us ha de proporcionar la tranquil·litat que necessiteu i que ara em dieu que no teniu. Jo ja em faig càrrec que fer una novel·la no és igual que fer un cistell. Tot això és tan elemental i tan clar que, des d'ara, no vacil·lo en avançar-vos que, tant el vostre germà com el senyor Linares, seran de la mateixa opinió. Jo escriuré al senyor Linares avui mateix, parlant de l'afer. De totes maneres, us haig de dir que les converses que vàrem sostenir a Barcelona, si per una part respiraven un desig de novel·la, no s'aparten pas absolutament del que acabo de dir-vos. Crec en la possibilitat d'un malentès que no costarà de desfer. Enllestiu el *Leningrad* i, després, ja en parlarem.

Podeu parlar-me tant com vulgueu del llibre de Rússia i de tot; sempre tindrè molt de gust en contestar-vos. L'única cosa que m'interessa és que la meva posició quedi clara, perquè, en tot moment, pugui respondre de la meva feina. I, en aquests moments, jo no comprenc que la

meva posició pugui ésser altra que la de secundar Palafrugell. Mentres vulguem tots plegats, l'acord serà perfecte. El llibre sortirà cap a finals d'aquest mes, i serà un èxit.

El projecte de biblioteca que us vaig comunicar era, simplement, un esbós. Hi ha noms literàriament inferiors, evidentment, però no em sembla pas que hagi d'ésser una cosa tan acabada com la que fem ara, sinó una cosa popular feta amb vistes al quiosc. Ja n'anirem parlant, si vós voleu.

Els vostres articles de Londres la gent els llegeix amb gust. Hi ha qui s'entretén a retallar-los i a guardar-los. Llàstima que, com em dieu, no trobeu aquest país prou dolç.

Interrompuda aquesta carta, he anat a la llibreria, on m'han donat una notícia que em fa una certa gràcia. Un senyor sense importància ha anat a la llibreria i ha preguntat a l'amic Ferrer: «És veritat que en Pla ha renyit amb la Diana? La causa és perquè en Pla diu que l'han estafat, que es van tirar més exemplars de *Coses vistes* que els que li van liquidar». Aixís, tal com sona. M'he fet un tip de riure, però no m'ha sorprès. Un dia o altre s'havia de parlar de mi. No podia pas passar desapercbut. Se n'ha parlat tant, de les pessetes de *Coses vistes*, que bé s'havia de dir qui les remenava. Des de que va néixer, la Diana té els seus enemics. Quina cosa més poca-solta. De totes maneres, com que jo soc un home extraordinàriament curiós, m'enteraré de qui va ésser el que va dir aquestes coses tan divertides al senyor sense importància que va anar a la llibreria. M'interessa molt poc aquest fet, però m'agrada moltíssim conèixer a la gent que s'ocupa dels nostres afers. Em sembla que no costarà gaire. Com que, segurament, aquest assumpte també us interessa a vós, quan estigui informat ja us parlaré concretament. Amb tot això que passa, ja compendreu que no tinc temps ni d'avorrir-me.

Ara un afer de protocol i acabo. Si continueu tractant-me de vostè, m'obligareu a tractar-vos-hi.

Perdoneu-me. Aquesta carta és massa llarga.

Cordialment us abraça vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

[27]

I. Armengou Torra

Casp 90

Barcelona

Advocat

Amic Pla:

He rebut la vostra carta. La mala notícia política que em doneu és lamentable. Diuen, però, que no està pas tot cuit.

En Brunet està contentíssim del vostre article.¹⁶ Els articles fan vendre llibres. És l'única propaganda que compta. El Santamaria, teniu raó, no és pas un llibre completament satisfactori. De totes maneres, a la gent els agrada i es ven molt bé. Més val que caigui per aquí que no pas pel costat dels llibres genials que reposen a les llibreries. Tot marxa satisfactòriament. Les publicacions de l'Estelrich, fora del *Jo*, que tothom l'ataca, però que es ven, tot el demés està encallat. L'Estelrich, però, posseït d'una vanitat estúpida, cada dia anuncia més projectes fantàstics. En tot el que pot, organitza el buit a la Diana i diu que no existim. Sortosament, s'ha format, al volt de la Diana, una atmòsfera molt favorable que l'Estelrich no podrà desfer. Cada llibre nostre dona peu a parlar de Diana. La premsa forana, amb una gran unanimitat, ens diu coses molt agradables i, sobretot, molt espontànies. De totes maneres, si el senyor Estelrich continua amb les seves criaturades, li haurem de recordar que té una teulada de vidre del més prim. Cada dia m'entero de noves víctimes. És divertit. Des dels capellans de la Bernat Metge fins als darrers autors de la Biblioteca Literària, tothom es queixa i es considera atropellat. Aquest home és terrible.

Espero rebre la mostra del *Leningrad* que m'anuncieu.

El *Rússia* abans de quinze dies serà al carrer. Les impressions són bones.

La Noche, a l'últim, s'ha ocupat de vós. Del vostre llibre, teniu raó, tothom n'ha parlat superficialment. Fa temps que ho penso.

Tot el demés, marxa bé.

Us saluda cordialment,

I. ARMENGOU

[28]

I. Armengou Torra

Casp 90

---

¹⁶ L'article en qüestió segurament és «Els grecs a Empúries i el classicisme tolerable» (*La Publicitat*, 18 de novembre de 1925).

Barcelona

Advocat

[XII-1925]

Estimat amic Pla:

He rebut la vostra carta i les vostres postals. Jo us vaig escriure dues cartes llargues a Niça (Hotel Bruxelles). Reclameu-les. En Soldevila també us va enviar algunes coses. Ho heu rebut tot? Les meves cartes us contestaven amplament tot el que em preguntàveu. Si no arriben a les vostres mans, ja us tornaré a escriure.

El *Rússia* va bé. A hores d'ara, han sortit del dipòsit dos mil exemplars. Em sembla, però, que, perquè no decaigui l'entusiasme, convé fer atmosfera. Nosaltres hem fet la màxima propaganda pagada (anuncis, cartells, etc.). Ara convindrien articles a *La Publi* o *La Veu*. Els del *Diluvio* em van dir que farien alguna cosa. Els articles són la propaganda més econòmica i la més útil, però és difícil de provocar-los i més, encara, en aquest cas, després de l'acollida apoteòsica de *Coses vistes* i tenint en compte que el *Rússia* era ja sobradament conegut abans d'ésser un llibre. Jo he fet alguna gestió prop de *La Veu* i de *La Publi*, però la cosa més interessant fora que vós diguéssiu alguna cosa directament als vostres amics d'aquelles dues cases. En Joan Crexells potser podria fer alguna cosa apropiada.

El llibre d'en Pujols és gairebé un fet. Probablement, sortirà dintre d'una col·lecció política que farà la Diana. Amb el d'en Nin foren dos volums. Per començar, ja està bé. Em sembla que la col·lecció groga ha d'ésser més aviat literària, malgrat l'excepció del *Rússia*. El meu llibre, agraint moltíssim el vostre interès, és, de moment, una cosa impossible, entre altres raons, perquè l'hauria d'escriure des de la primera ratlla, i no tinc temps per fer-ho. En la meva carta us parlava d'aquest extrem.

La Maria no m'ha entregat la còpia. Espero que ho farà tot seguit.

L'acord amb Palafrugell és perfecte. Aquest era un altre punt de les meves cartes.

Us saluda cordialment vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

Estimat amic Pla:

Suposo que vàreu rebre la meva carta contestant-vos els punts més interessants de la vostra.

Tinc perfectament entès que en el *Leningrad* hi haurà una part d'original inèdit i altra de publicat. Meitat per meitat. No és això? D'aquesta manera, ja compendreu que jo em faig càrrec de les dificultats d'escriure un llibre absolutament inèdit. Per altra part, com vós dieu, no pot deixar-se abandonada la vostra producció periodística. Naturalment, aquest abandó fora una cosa imperdonable. Jo defensaré la vostra posició davant de Palafrugell, si és necessari. Palafrugell, no obstant, us ho haig d'advertir, desitja de vós, i vós ja ho sabeu millor que jo, una obra que no tingui caràcter periodístic. Em deia el senyor Linares: «tant se val que sigui una novel·la o un estudi sobre filosofia, que se'n puguin vendre cent exemplars o mil exemplars, la qüestió és que en Pla faci un esforç superior, el resultat del qual sigui un llibre inèdit». Jo, en aquesta qüestió, salvant l'elemental punt de vista de que un escriptor ha d'escriure sobre el tema que més li agradi, m'és una mica difícil d'opinar. El meu interès és que Palafrugell no es posi irreductible amb el *Leningrad* i, ja que és una cosa anunciada, el deixi passar. Després del *Leningrad*, em fa l'impressió que ja serà cosa més difícil de publicar altre llibre que no sigui el llibre demanat.

El *Rússia* va molt bé. Ja us ho vaig dir en la meva carta. Espero que, fins al dia 10 de gener, n'hauran sortit del dipòsit dos mil exemplars. De la nova organització, ja us ho vaig dir, no en tinc res que dir. L'acord amb Palafrugell és perfecte. De totes maneres, us haig de recordar que, pel que es refereix a l'edició de *Rússia*, no us hi heu de fixar gaire. *Rússia* no entra, encara, de ple, en la nova organització. Queden, encara, per més endavant, les possibilitats d'imprimir i administrar els llibres a Palafrugell. *Rússia* és, doncs, una excepció. En el *Leningrad*, potser la cosa ja s'haurà organitzat definitivament. Jo espero que un dia vindrà el senyor Linares a Barcelona i ho concretarem tot plegat. En tot cas, sigui la que sigui la solució, a la Diana li convé, almenys, anar estampada a les cobertes dels vostres llibres. Vull dir que la Diana que pot esperar asseguda que la majoria d'autors catalans li ofereixin les seves obres, ha de fer tot el possible perquè vós accepteu el seu patronatge, encara que sigui purament nominal. Això li interessa moral i materialment. Crec que tot queda clar.

La Diana, amb l'objecte de propagar el nom, ha deixat la marca a dos llibres nous. *L'anell del Nibelung*, adaptat pels infants, i *La filla de Tartari*, de Santamaria. Aquests llibres i altres que en sortiran, seran considerats fora de sèrie. La Diana pot ésser com una mena de raó social, el títol de la casa. El clos tancat i reservat, el rovell de l'ou, ha d'ésser la col·lecció groga, la biblioteca d'escriptors independents. Després pot venir, encara, una altra col·lecció dintre la

---

¹⁷ Malgrat que l'original està datat el 7 de gener de 1925, pel contingut esmentat ha de ser d'inicis de 1926.

Diana: la col·lecció dels llibres petits que anem preparant. Tot plegat, pot donar una gran elasticitat als nostres projectes, i pot atreure la gent al nostre costat. Espontàniament, en Francesc Pujols ha exposat a l'amic Apa el seu desig de que li editéssim un llibre que tenia preparat. Això és simptomàtic. Penseu que, d'en Pujols en avall, tothom voldria entrar a ca la Diana. En Pujols, però, malgrat ésser tan intel·ligent, no és home per fer llibres de gran tiratge, o sigui el tiratge de la col·lecció groga; llavors, en Pujols pot publicar fora de la col·lecció groga i dintre de la Diana. Què us sembla?

Comprenc el que em dieu del llibre d'en Santamaria. És difícil fer-ne un article interessant. No hi fa res que tot l'article no sigui dedicat al llibre. Donant-ne algunes referències ja n'hi haurà prou.

Parlem, ara, de les possibilitats d'un llibre meu. Quan me'n vàreu parlar per primera vegada, oferint-me la vostra col·laboració i la de Xammar, vaig quedar emocionat i agraït. És el cas, però, que jo no havia pensat mai quina mena de cosa podia ésser un llibre meu. Potser, treballant unes quantes setmanes a la biblioteca de l'Ateneu, podria fer un estudi sobre política o sociologia amb referències al moment que travessa Catalunya. Us heu fixat amb la desproporció que hi ha entre la gent que es dedica a aquesta mena d'estudis i la que es dedica a la literatura? La *Revista de Catalunya* n'és un reflex: de tot el que publica, un 80% és comentari de literatura i crítica literària. La literatura ho envaeix tot. Això fa, al meu entendre, que hi hagin molts joves que, fins quan volen fer política, no saben sortir del terreny de la literatura. Jo voldria fer un treball sobre política que no fos simplement un recull o una recensió d'altres treballs; però no ho faré, per ara, perquè no dispo del temps ni de l'estat d'esperit necessaris. Un dia, però, potser faré algun article del caràcter d'aquest possible llibre; llavors, ja us el faré conèixer. Alguna vegada he pensat, també, en fer una incursió en el camp de la literatura, però em fa una por terrible. Es pot ben dir que no he publicat mai res d'aquest caràcter. Però, com que la literatura m'atrau, intentaré escriure alguna cosa probablement a no tardar gaire. Fet i fet, jo em trobo en el moment de començar d'escriure: visc atrassat. Fins ara no començo a no tenir vacil·lacions. El sentit d'autocrítica ha fet en mi una feina negativa i, em penso, saludable. Ara veurem si el que escriuré valdrà o no la pena. Si no arribés a resistir un criteri exigent, la cosa més correcta fora plegar. Totes aquestes consideracions pesades i inútils són per a dir-vos que el meu llibre es troba en període embrionari.

Amb referència al *Leningrad*, crec que és convenient que ningú sàpiga que publicarem el retrat d'en López-Picó. D'aquesta manera, evitarem que la gent faci gestions que, en definitiva, entorpeixen la confecció del llibre.

He demanat a la Maria la còpia del *Lázaro* quatre o cinc vegades.¹⁸ Suposo que me l'entregarà d'un dia a l'altre.

Penseu amb la *Justícia*.

Crec que us he dit tot el que us havia de dir.

Cordialment vostre,

---

¹⁸ Armengou possiblement fa referència a una entrevista amb el tenor Hipólito Lázaro que al final no es va publicar a *Coses vistes* (Pla 2024: 376).

[30]

Barcelona

20-I-26

Estimat amic Pla:

Ahir mateix es van entregar al recader 24 exemplars de *Rússia*. Per correu van 26 exemplars. Total són els cinquanta que demana el vostre amic Pallerola. Digueu-li que acusi rebut immediatament a la llibreria. Les condicions seran les mateixes que pels llibreters. Pot descomptar un 25%.

He llegit el vostre article sobre en Santamaria.¹⁹ Heu fet molt bé de dir que el seu lèxic era defectuós. Un elogi extremat hauria semblat simplement un anunci de la nostra empresa. Amb aquell començament d'article m'heu llançat al carrer. Tothom em parla del mateix. Això és un inconvenient. Ja compendreu, però, que no intento fer cap professió de modèstia, perquè crec que la gent equilibrada s'ha de situar al marge de la modèstia i de la immodèstia. No és aixís? Si heu dit, doncs, alguna cosa desproporcionada, és evident, també, que heu estat molt gentil amb mi, i jo us ho agraeixo de tot cor.

M'acabo d'enterar de que han sobreescrit la causa que seguien contra vós per l'article del *Dia*. La meva enhorabona. Potser això farà que ens puguem veure aviat a Barcelona, la qual cosa, no cal dir-vos, que m'agradaria molt.

Del llibre de *Rússia*, només haig de repetir-vos el que us deia en la meva carta anterior enviada a París i que suposo que haureu rebut. Som als dos mil exemplars. Aviat anunciarem la tercera edició, que comprèn de l'exemplar 2200 en enllà. Ja us vaig dir el nostre petit truc de repartir els cinc mil exemplars en diferents edicions de mil exemplars, aproximadament. Aquesta tercera edició sortirà amb alguns fulls que hem fet compondre de nou per treure algunes errades d'ortografia que es veien massa. Ara, convé que la cosa no s'encalli. Convé que *La Publi* i *La Veü* diguin alguna cosa del llibre. En el reclam pagat, ja hi hem despesat gairebé la quantitat que hi teníem assignada. Llàstima que en Carner sigui fora de Barcelona.

---

¹⁹ «Ma vida en doina» (*La Publicitat*, 15 de gener de 1926).

Ara, a *La Veu*, només hi queden uns senyors molt ensopits que no es mouen per ningú. Potser el seu corresponal a París, que no sé si és el senyor Maseras, podria escriure alguna cosa.

Us prego, també, que totes les suggestions que vulgueu fer-me per la venda del llibre me les feu ara. A Amèrica responen molt a poc a poc. Qualsevol deficiència que arribés a les vostres oïdes, digueu-me-la. Crec, però, que tot marxa normalment. Contràriament al que va passar amb *Coses vistes*, aquesta vegada responen més, en proporció, les poblacions foranes que Barcelona.

Si no recordo malament, vós mateix us vàreu encarregar de la traducció castellana. Com ho teniu això? Jo parlaré d'aquest assumpte amb el senyor Linares.

Em descuidava de dir-vos que és absolutament impossible enviar a en Pallerola cap exemplar de *Coses vistes*, perquè està completament agotat. Comptem que, a darrers del mes entrant i primers de març, els llibreters faran les darreres liquidacions del llibre. Llavors serà el moment més oportú de fer la nostra liquidació amb vós. Crec que quedarà, a favor vostre, un petit remanent que l'administrador no m'ha precisat, encara. La tercera edició, potser aniria millor esperar un quant temps en llançar-la; no hi perdem res esperant i, en canvi, ens podrem orientar pel nombre del tiratge. A mi em sembla que el moment més oportú fora després de publicar el *Montserrat*, que és, precisament, quan la gent el demanarà més. El que es passi alguns mesos sense *Coses vistes* no farà res més que augmentar l'interès de comprar-lo.

A la llibreria us han enviat *L'anell del Nibelung*. Ja veureu quina cosa és. Si creguéssiu que no és oportú deixar la marca per obres com aquesta, no reincidirem. Nosaltres, però, no hi comprometem res. Encara queda el recurs de deixar simplement la marca i no anunciar el llibre a les cobertes dels nostres llibres, com hem fet en aquest cas. Crec que la cosa té una gran elasticitat. Per deixar la marca, com és natural, fem pagar un petit dret.

En Soldevila m'acaba de demanar un retrat vostre pel *D'Ací i d'Allà*. Aquells que vàreu enviar l'altra vegada no es van poder aprofitar. Aquell que va publicar *La Noche*, que és d'en Plana, no hi ha manera d'arrancar-lo de l'Aguilar. Convindria que us decidíssiu a fer-vos retratar per un fotògraf que no fos un aprenent i que enviéssiu (no el clixé, com l'altra vegada), sinó la mateixa fotografia, que és el que necessita el gravador. Ho hauríeu de fer ben aviat i enviar la foto a en Soldevila o a mi. Per l'èxit de la Diana i del vostre llibre, convé que feu el sacrifici de deixar-vos exhibir una mica. Què hi farem.

Ja us vaig dir que, en principi, estàvem d'acord amb en Pujols per editar el seu llibre, però ara, en el moment d'estudiar la qüestió, surten dificultats que hem de tenir en compte. El llibre no és el *Concepte general de la religió*, sinó *L'hegemonia dels catalans en la política espanyola*, llibre d'història i de política molt interessant, pels antecedents que va donar-me. L'inconvenient no és pas per aquest costat, sinó pel costat econòmic de l'edició. Figureu-vos que és un llibre que faria, com a mínim, 640 pàgines, i que hauria de valdre, almenys, vuit pessetes. Encareu el públic davant d'aquest llibre i veureu quines ganyotes fa. Aquest preu de vuit pessetes és comptant que es puguin tirar mil exemplars, cosa exagerada, perquè jo crec que tindríem molta feina a vendre'n cinc-cents exemplars. Tinc en compte el moment favorable als llibres catalans i totes les demés circumstàncies; en Pujols, però, va confessar-me que, dels cinc-cents *Conceptes*, en va vendre, al principi, 150, i que després n'ha venut alguns més, però encara en queden. Després d'això, crec que el llibre d'ara no té salvació, econòmicament. Està clar que el públic pot donar una sorpresa, però la gent de Diana no es pot exposar a fer per força

de mecenes d'en Pujols. Jo només veig el cas de que en Pujols, que té més diners que tots nosaltres plegats, es decideixi a respondre ell mateix del llibre. Nosaltres, llavors, li podríem deixar la marca i fer-li la propaganda i tot el que fos necessari, de franc. Potser això sigui possible. En principi, no soc partidari de que el llibre, si ens el dona, vagi a la col·lecció groga. Ell no hi compta pas des del moment que demana un format diferent. Altrament, hi ha una condició, a part les d'ordre literari, que ens ha de servir per classificar els llibres que han d'anar a la col·lecció groga (general) i els que no hi ha d'anar; aquesta condició és el seu tiratge. La col·lecció té un públic fixe que s'acostuma i s'acostumarà a comprar tots els llibres gros mentres conservin les seves característiques de vivacitat, claretat i força suggeridora i valguin tres o quatre pessetes. El sector més fidel d'aquest públic són uns 1500 lectors. Un llibre els fa comprar l'altre perquè volen tenir la col·lecció a la llibreria de casa seva. Si a aquest públic, un dia, li oferim un llibre de vuit pessetes i que no té les característiques de sempre, per lo que sigui, el defraudarem, el desmoralitzarem i perdrà l'afecte a la col·lecció. Un llibre aixís perjudicaria els altres. Convé, doncs, cuidar la massa de lectors com si fos un hortet. Hem de fer que comprin els llibres de gust. En definitiva, crec que el més necessari és que, de cada un dels llibres de la col·lecció groga, en puguem tirar 1500 exemplars sense preocupacions, i, si no pot ésser aixís, fer-lo anar fora de la col·lecció. Tota aquesta llauna potser és massa hipotètica i pot fallar fàcilment. Si existís una ciència d'editar llibres en català, això no passaria. Si l'Estelrich, com ha anunciat, es decideix a escriure una obra sobre aquesta matèria, no tindrem aquests maldecaps i no ens fallarà mai cap punt.

Vaig veient que el *Montserrat* serà una cosa molt bona. Em sembla que, durant l'any 26, la Diana es superarà a ella mateixa. Heu de saber que en Brunet està escrivint coses molt interessants. Els seus grecs només són una anticipació, una fiblada a la bota. Les seves *Estampes de Barcelona* són una meravella de gràcia i de bon gust. Agradaran molt a tothom. Penseu encara tot el que en Brunet pot escriure sota el títol *Vich*; amb tot el vigatanisme i tots els vigatans, inclús el doctor Torres i Bages, posats com figuretes en el palmell de la mà. Heus aquí un altre llibre que tindrà un gran sabor. Vós, que acabeu d'anunciar les llargues possibilitats d'en Brunet, em sembla que us farà quedar bé.

Us acompanyo la còpia del *Lázaro*. La Maria per fi ha complert.

Aneu fent retrats. Ja procuraré parlar-vos de la vida d'en Ruyra. En Brunet en sap coses i el coneix. D'en Coromines, l'Ametlla i en Rovira en sabeu moltes coses. D'en Rovira, en farem parlar l'Ametlla. Suposo que coneixeu el llibret que en Soldevila li ha dedicat ara últimament. En Brunet farà tota aquesta feina i jo us escriuré el que ell em digui.

Perdoneu la meva llarga peroració.

Cordialment vostre,

I. ARMENGOU

Barcelona

6 febrer 26

Estimat amic Pla:

Abans-d'ahir vaig arribar a Barcelona de retorn de Mont-Louis (Pirineus Orientals), on hi he deixat el meu germà malalt. A Barcelona he trobat la vostra darrera carta i, immediatament, he passat les comandes de llibres a l'administració. Si no es rebessin a l'hora, que no ho compto, ja m'ho diríeu. Ho enviarem tot per correu. El recader Baulí, amb el qual he parlat, sol venir a París tres vegades cada mes. Un d'aquests dies deu haver vist a en Pallerola i li haurà entregat el paquet.

He llegit els articles d'en Crexells i d'en Jaume Carrera.²⁰ La qüestió del *Diluvio* és una mica complicada. Un bon amic meu i, alhora, d'en Claramunt, va parlar-me de la poca inclinació d'aquest per en Casanovas, o sigui que la seva bona disposició per liquidar l'afer amb en Casanovas és molt dubtosa. Hi ha una qüestió d'amor propi entremig. Faré el que calgui per mediació d'aquest amic meu, que té molta més franquesa que jo amb en Claramunt. Altra cosa fora que a vós us interessés únicament la publicació de l'article, independentment de la qüestió personal. Llavors, si vós particularment poguéssiu arrancar l'article d'en Casanovas i enviar-me'l, crec que no fora difícil, recomanant-lo com cal, de publicar-lo sense comprometre a ningú.

Convé que us digui que *L'anell del Nibelung* va ésser un encàrrec que va rebre en Jordana d'un editor particular, amb el propòsit de fer un llibre d'infants, un present de Reis. En Jordana no té, doncs, més responsabilitat que la d'haver donat la seva prosa per la llegenda alemanya. Em consta que ell té altres inclinacions preferents, però l'home s'ha de guanyar la vida, compreneu?

Estic ocupadíssim amb afers de família i no he tingut temps per dedicar-me a cercar dades de Ruyra, Rovira i Coromines. Us acompanyo una petita nota, que procuraré completar tan aviat com pugui. Aniré a la redacció a cercar diaris del temps que vós éreu a Alemanya i a Polònia i us els enviaré.

---

²⁰ Ambdós periodistes van publicar els seus articles a la secció d'economia dels seus corresponents diaris. Joan Crexells va publicar al diari *La Publicitat*, amb el pseudònim «Observer», l'article «El llibre sobre Rússia, de Josep Pla» (*La Publicitat*, 2 de febrer de 1926). D'altra banda, Jaume Carrera, amb el pseudònim «Spectator», va publicar a *La Veu de Catalunya* una sèrie de tres articles (vegeu la nota corresponent de la carta núm. 32).

Mentres jo era fora, el senyor Linares va passar per Barcelona. Em va sapiguer greu. Crec que aviat, però, tindrà ocasió de parlar-hi. Tractarem del *Rússia* i de les seues traduccions, de la tercera edició de *Coses vistes*, del *Montserrat*, etc. De totes maneres, ja he escrit al vostre germà parlant d'aquestes coses. Va escriure'm enviant-me un retrat, que ja té en Soldevila. Convindria, però, que us féssiu fer retrats més grans i més perfectes, això permetria de fer uns gravats magnífics.

El llibre de Rússia s'ha encallat als 2300 exemplars, aproximadament. És una bona venda de llibre català, encara que no ho sigui tant amb relació al tiratge de cinc mil. Hem fet tota la propaganda necessària, hem donat l'anunci als diaris; el tornarem a donar, encara, si bé crec que cal anar amb compte amb els anuncis als diaris perquè, en certs moments, la seva utilitat no està en relació amb el seu preu. Una cosa que pot empènyer la venda és, també, l'èxit de la versió francesa i els comentaris que pugui suscitar. Amb la versió espanyola pot passar quelcom semblant. *Lluita*, l'orgull dels Dependents de Comerç (onze mil exemplars), farà propaganda. *El Productor*, periòdic anarquista, recomana el llibre oficialment a cada número. Faré alguna gestió amb altres periòdics obrers. *Justícia*, no cal dir, secunda la propaganda intensament. Fora convenient que l'Aguilar fes alguna cosa des dels seus diaris. Podríeu escriure-li. Em sembla que el trobaríeu ben disposat. Hem enviat llibres de mostra i cartes a totes les adreces d'Amèrica que em vàreu enviar. És d'esperar que rebreu comandes. Farem tot el que vulgueu per a vendre el llibre; la meua impressió, però, és que costarà molt d'agotar-lo, malgrat l'èxit indiscutible.

Quan arribeu a Londres trobareu el paquet que vàreu encarregar.

Cal que parlem del tiratge de la tercera edició de *Coses vistes*. Seran mil o dos mil? Jo en faria mil, i em sembla que hi haurien llibres per mesos. Sabeu, però, que financiant el llibre a Palafrugell són ells qui han de decidir d'acord amb vós. Aixís ho he escrit al vostre germà. De totes maneres, fora de doldre que tiréssiu tan llarg com hem fet amb el *Rússia*.

En principi, ens agradaria d'editar els versos d'en Gassol. Ara que, les proporcions que ens fa, són molt difícils d'acceptar. Li escriurem fent-li unes contraproposicions, partint de la base que és la norma de la Diana de no comprar-li el llibre per una quantitat fixa, sinó amb la condició de cobrar ell un tant per cent sobre cada llibre venut. Aniria, naturalment, fora de la col·lecció groga.

Les bases per negociar l'edició francesa de la *Rússia* em sembla que deuen ésser: o la venda de l'edició, fixant o no el tiratge, o la de reservar-vos un tant per cent sobre exemplar venut. A França crec que les llibreries cobren el 40%; l'administrador un mínim de 20%. Compteu, després, l'impremta, i necessàriament l'autor s'ha de contentar amb un petitíssim tant per cent. No cal pas dir-vos que aquest tant per cent, en tiratges de vint mil i trenta mil i més exemplars, de seguida fan una quantitat considerable. A veure si us feu ric. Suposo que tot serà cosa de la llibreria de L'Humanité. El truc fora que us incloguessin el llibre a la Bibliothèque communité. Crec que fan uns tiratges formidables que s'escampen per tot el món. És interessantíssim tot això. Ja us ho he dit: un èxit a França, per reflexe, podria empènyer l'edició catalana. Potser fora més interessant fer primer l'edició francesa que l'espanyola.

L'afer Pujols continua igual.

Records d'en Brunet.

Aviseu-me la vostra anada a Londres.

Cordialment vostre,

I. ARMENGOU

El senyor Ruyra és un home més aviat petit i greixonet. Té un cap i una fesomia una mica tristos, els ulls, amb unes bossetes de color de rosa, tenen una expressió desolada i d'home abandonat. Una pell mal afaitada i plena de barbs, un bigoti torrat i caigut com una cortina. Va molt brut, d'una brutícia domèstica, i fa pudor de pis tancat i vuitcentista. Tot plegat, una figura minuciosa i llepada, com tota la seva obra. S'ha donat als frares de Pompeia, que tot sovint el deuen visitar amb les alforges al coll perquè és molt ric, en el seu pis pobret d'un carreró de la barriada de Gràcia. Com que té anys, de vegades està malalt i passa les hores meditant en les *Floretes de sant Francesc*. Té alguna anècdota familiar una mica sagnant que no crec que us interessi. El pobre viu malament amb la dona. La seva vida i miracles la coneix en Josep Maria Capdevila de *La Paraula Cristiana*.

En Pere Coromines va tenir una època, abans de l'Esquerra, quan era anarquista i federal i el van tancar a Montjuïc, que feia coses extraordinàriament pintoresques, com era la de casar anarquistes amb un ritus molt especial de la seva invenció. La seva especialitat és la de pixar fora de test en les més solemnes ocasions. Durant l'homenatge d'en Rusiñol a Sitges, va fer un brindis amb pretensions literàries que va resultar sicalíptic. Sempre ensopega, és massa feixuc. Encara que no faci el cas, us diré que, a conseqüència de l'acte de Sitges, entre altres motius, li naufraga el llibre. «Filen» que li ha editat l'Estelrich. N'han venut cinc-cents exemplars i n'han tirat tres mil exemplars. És un home disgraciós que va escriure *Les gràcies de l'Empordà*. Del mal que va fer als lliberals de Catalunya a l'entregar l'esquerra al lerrouxisme, encara, avui, ens en sentim. No ho creieu? Si un d'aquests dies puc veure un vell anarquista de setanta anys que anava amb ell, m'enteraré de coses més interessants. Aquest anarquista, que ha viscut la meitat de la seva vida a París i a Londres, és tot un personatge de novel·la.

Quan vegi a en Brunet, li demanaré alguna cosa d'en Rovira.

Vostre,

ARMENGOU

Barcelona

13-II-26

Estimat amic Pla:

El meu germà segueix igual. Gràcies pel vostre interès.

Us acompanyo els tres articles d'en Carrera que em demaneu. Suposo que és aquest *Spectator*.²¹

El *Rússia* està encallat, però espero que tornarà a animar-se poc o molt. Un d'aquests dies, els diaris portaran una gasetilla dient que s'han agotat la primera i segona edició, i que posem a la venda la tercera. És el truc, compreneu? Veuré si a algun periòdic obrer li interessaria de vendre a la seva administració a un preu avantatjós pels seus lectors. Crec que el podríem arribar a oferir al preu d'una pesseta, o sigui, el preu de cost. Com vós dieu, hi hauran uns 1500 exemplars que costaran de sortir. Voleu dir que als comunistes els interessarà essent en català? És realment incompreensible l'actitud del *Diluvio*. Potser encara diran alguna cosa. En Claramunt m'ho va prometre.

En Domingo és a Madrid.

Cercaré l'adreça. Estic esperant que el senyor Linares vingui a Barcelona per parlar de l'edició castellana [del] *Rússia*, de *Coses vistes* i del *Montserrat*. No sé pas, en aquest moment, si estan ben disposats respecte aquest llibre, i em convindria saber-ho amb l'objecte de tirar endavant. En Soldevila ha llegit el seu retrat. Li ha agradat extraordinàriament i diu que el tracteu d'amic. Convindria que em diguéssiu la quantitat d'original que entrarà al *Montserrat* a l'objecte de demanar pressupost a les impremtes. Farà una cosa com *Coses vistes*, no? Quaranta o cinquanta articles. Si ha d'ésser un llibre de quatre pessetes, hem de procurar que l'impremta no ens costi gaire més d'una pesseta.

Aquell article que heu publicat sobre la democràcia és molt exacte.²² Sembla la fotografia d'una doctrina. A casa nostra falten articles d'aquests amb l'objecte de que la nostra política reposi sobre el seu centre de gravetat. Si això s'hagués fet abans, potser no haurien sortit coses tan insípides i indefinides com l'Acció Catalana. No sé si la meva apreciació és exacte, però jo no he sapigut veure en l'Acció Catalana el cos d'un partit; sempre m'ha semblat una dissidència i prou: un membre després de la Lliga. El seu definidor, Rovira i Virgili, veu la política més aviat d'una manera retrospectiva. Mirant el futur, o sigui, fent marxar un partit, em sembla que no hi veu gaire clar. Oblida coses fonamentals i, en canvi, vol donar vida política a altres coses d'un interès més aviat literari o estètic. En l'únic moment que l'Acció Catalana podia justificar la seva existència, ha fet figa de la manera més titella. No podia passar altra cosa. En aquests mateixos moments tan anguniosos, l'Acció Catalana no és res més que un brillant planter de

---

²¹ Amb el pseudònim «Spectator», Jaume Carrera va publicar a *La Veu de Catalunya* una sèrie de tres articles que portaven el títol «La nova Rússia» entre el 5, el 7 i el 12 de febrer de 1926.

²² L'article en qüestió possiblement és «El perfecte demòcrata» (*La Publicitat*, 27 de gener de 1926).

regidors. No s'amaguen pas de dir-ho. Aquest article vostre l'ha reproduït *El Socialista* de Madrid, senyalant la procedència i conservant la signatura «Josep Pla» en català.

Del senyor Ruyra no n'he sapigut res més.

Del senyor Coromines us puc dir cap allà 1890 i 1896, quan l'Universitat no era aquesta cosa tan apagada com és avui, en Coromines i l'Hurtado representaven, entre els estudiants, la tendència liberal, derivant després cap al federalisme de Pi Margall i després a l'anarquisme. Donaven mítings en castellà al costat dels obrers i dels intel·lectuals anarquistes. Els estudiants germans Albó i els requetès eren els seus enemics. De vegades, en aquests mítings es repartien garrotades a desdir en nom dels principis. Tot sortia de la Facultat de Dret. No us fa enveja? Cap a l'any 1896, a conseqüència de la bomba del carrer de Banyes Vells (?), hi va haver l'empresonament de dos mil obrers. A 28 els demanaven pena de mort. En van torturar tota una colla i en van afusellar cinc. A en Coromines el van tancar amb altres a Montjuïc, i li va venir molt prim d'ésser afusellat. Mentrestant, va escriure *Les presons imaginàries*. Més tard, va abandonar l'anarquisme. Es conta d'aquesta època, que en Coromines vivia en una casa veïna a la del Anselmo Lorenzo, anarquista de tota la vida. En Lorenzo, per fer la guitza al Coromines, sortia a l'eixida i es posava a cantar l'Internacional. En Coromines, tot avergonyit, es ficava dintre el pis fent un gran soroll de portes. Tinc altres dades d'aquesta època que no crec [que] us interessin pel vostre objecte.

El senyor Rovira. L'Ametlla diu que tot el que sap ho va fer buidar en el quadern d'en Soldevila. M'han dit que en Rovira, quan estudiava, cada dia abans de començar a estudiar la lliçó s'aprenia de memòria el que deia el full del calendari. Deia que era com una gimnàstica per entrenar la memòria. Tot això és tan pàl·lid que no arriba ni a ésser una anècdota, però no sé res més. En Domingo acaba de dir en una entrevista que, quan ell estudiava el batxillerat a Tarragona, el seu company inseparable era en Rovira. Immediatament rebreu els articles que vàreu publicar a *La Publi* quan passàreu per Alemanya i Polònia l'any passat.

Records. Vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

[33]

Barcelona

4 març 26

Estimat amic Pla:

Ahir vaig rebre una carta vostra i avui n'he rebut una altra.

La llibreria té ordre de servir la remesa de dos-cents exemplars a Buenos Aires en el primer vapor que surti de Barcelona.

Em penso que la compaginació del llibre anirà bé de la manera que proposeu. Tant això com la tercera edició de *Coses vistes*, del qual no en queda cap exemplar escadusser, està pendent del que em digui el senyor Linares, al qual he escrit dues cartes sense obtenir contestació.

Crec que el nou llibre serà interessantíssim. Us parlo amb la màxima sinceritat, la «Carta al Doctor X.» la vaig llegir precipitadament. No dubto pas de que pot ésser molt bona. Sembla coberta d'un núvol, per això la vull tornar a llegir. No feu gaire cas dels meus judicis; de vegades, el meu cervell perfora lentament.

M'interessaré per l'anècdota d'en Bofill i Mates. No sé pas, però, en aquest moment, qui em pot dir res.

El dia 25 vaig enviar tots els articles retallats a París. Reclameu-los.

El *Rússia* marxa, però lentament. Jo crec que, de totes maneres, no s'hi perdran diners. Espero dintre de poques setmanes poguer dir que hem cobert les despeses. No podem, doncs, ésser massa pessimistes. Esperem que Amèrica digui alguna cosa d'un moment a l'altre.

Enviem el *Rússia* al senyor Guillén de Múrcia.

Farem la liquidació definitiva [de] *Coses vistes*, tal com us vaig dir, dintre d'aquest mes.

M'ha escrit algunes cartes en Domènec Pallerola proposant-me l'edició d'un llibre. Jo sé que li heu entregat una carta per a mi; abans de fer res, em sembla necessari que vós m'informeu particularment. Què en penseu d'aquest xicot i del seu llibre?

L'afer Casanovas ha quedat satisfactòriament llest. He rebut una carta d'ell molt afectuosa. En Claramunt ha publicat ja l'article. Us acompanyo el retall. Aquest article potser dongui una empenteta a la venda.²³ Em diu en Casanovas que té un llibre en cartera per la Diana. En sabeu alguna cosa?

Escolteu, amic Pla, per què em tracteu de vostè? Digueu-me de vós o de tu: altrament, em veuré obligat a tractar-vos d'excel·lència.

Cordialment vostre,

I. ARMENGOU

---

²³ Sembla que, després d'una disputa entre Jaume Claramunt, director del diari *El Diluvio* entre 1916 i 1939, i Joan Casanovas, redactor en aquest diari, finalment aquest segon va poder publicar un article sobre el llibre de Pla: «Rusia, por José Pla» (*El Diluvio*, 4 de març de 1926).

I. Armengou Torra

Casp, 90

Barcelona

Advocat

15-III-26

Amic Pla:

Acabo de rebre la tercera remesa del vostre original. No l'he llegit, encara. El canvi de títol em sembla molt encertat. L'altre ja estava bé, però aquest respon més al contingut del llibre i és més senzill i bonic. Us acompanyo la primera quartilla perquè la refeu en forma definitiva. Entre en Jordana i jo veurem de fer la feina que m'indiqueu en les vostres quartilles. Ja em semblava que convenia de fer alguna cosa, però ha anat molt bé que vós ho indiquéssiu abans. Procurarem tenir en compte puntualment les vostres observacions.

Voleu dir que és imprescindible, l'article sobre la Facultat? Jo crec que, si el publicuéssiu, i més encara amb els noms, podria passar alguna cosa. L'atmosfera està carregadíssima i plena d'amenaces.

Crec que el càlcul que feu sobre l'extensió del llibre és bastant aproximat. Ja miraré de precisar-lo.

Ja em comunicareu les notícies definitives dels comunistes.

Un d'aquests dies vindrà el senyor Linares a Barcelona i parlarem de tot, que ja convé. Fa molts dies que no ens hem vist.

Estic travessant una temporada molt amarga. No tinc humor per a res. Per tots costats em plouen contrarietats. Fra tres dies que em van llançar de la Diputació per indesitjable. Cap càrrec concret contra meu, si no són les meves idees. Si no fos la meva família, hauria d'anar pel carrer com un gos. No cal pas que us conti misèries. Un altre dia potser us concretaré alguna cosa.

Us abraça cordialment,

ARMENGOU

Ja veieu en Junoy com parla del llibre des de *La Veu*.²⁴ En aquest moment, després dels articles d'en Casanovas i d'en Pi i Sunyer, a *La Publi* no podeu dir que la *Rússia* hagi tingut mala premsa.²⁵ La cosa ha anat amb certa lentitud, però ha reeixit completament. Això ha fet vendre alguns exemplars més, no gaires, però. Decididament, el tiratge va ésser excessiu. Esperem que Amèrica digui alguna cosa.

A

[35]

I. Armengou Torra

Casp, 90

Barcelona

Advocat

1-IV-26

Amic Pla:

Des de la tercera remesa del vostre llibre que no sé res de vós. Suposo que vós vàreu rebre la meva carta del dia 15.

A l'últim he tingut ocasió de parlar amb el senyor Linares, que ha estat a Barcelona. Passat Pasqua ens tornarem a veure, i tot el referent als vostres llibres quedarà resolt. Per de prompte, espero que en una carta em direu que li haig d'entregar l'original que jo tinc rebut de vós, car és gairebé segur que, en endavant, els vostres llibres s'imprimiran a Palafrugell. Tot el demés, probablement es farà a Barcelona. La meva intervenció en els vostres llibres és, en aquests moments, imprecisa. Tot quedarà definitivament resolt d'aquí pocs dies; llavors ja us escriuré.

Tinc per enviar-vos un xec al portador de 250 pessetes, que són beneficis de *Coses vistes* segona edició. Anirà com a valors declarats. És segur que la Diana canviarà d'administrador. El que tenim ara al principi rutllava molt bé, però després s'ha espatllat. A mi això em dona algun mal de cap. De totes maneres, a vós això no us pot afectar gens.

Us envio un article de *El Sol*.

---

²⁴ L'article esmentat de Josep Maria Junoy és «Un dels millors llibres sobre la Rússia actual» (*La Veu de Catalunya*, 14 de març de 1926).

²⁵ L'article de Jaume Pi-Sunyer Bayo és «Sobre "Rússia", de Josep Pla» (*La Publicitat*, 9 de març de 1926).

Demà surto cap al Pirineu francès. Quan torni, s'arranjarà tot i us escriuré llargament.

Cordialment vostre,

ARMENGOU

[36]

I. Armengou Torra

Casp, 90

Barcelona

Advocat

11-IV-26

Estimat amic Pla:

Acabo de rebre la vostra de Londres. Us vaig acusar rebut a París de la quarta remesa de l'original de *Llanterna màgica*. Es veu que no heu rebut la carta. Anava dirigida a 11 Pl. Phanthom.

Amb l'original enviat, malgrat la composició seguida, ja feu un llibre de 260 pàgines. Jo no n'enviaria més a no ésser que condicioneu la seva publicació als altres elements de l'edició. Penseu que un llibre de tres-centes pàgines pot resultar massa car d'impremta.

Dimarts després de Pasqua vaig anar a l'Hotel per a veure el senyor Linares, però no hi era. Si no em diuen res més, les coses queden aixís: Palafrugell tindrà compte de tot absolutament; la meva intervenció quedarà reduïda estrictament a deixar la marca de la Diana. Com a compensació demanaré que els llibres surtin correctes i que conservin el nostre format. Com que aquesta correcció també us interessa a vós, us diré que la *Llanterna* l'he posada a disposició de Palafrugell tal com la vàreu enviar. Ja compendreu que, sense autorització del senyor Linares, no podia fer cap despesa de revisar l'original amb el corrector Jordana. Us recomano que vetlleu aquesta feina i les altres de l'edició perquè Palafrugell treballi amb encert. Doneu-los, també, pressa perquè facin sortir el llibre aviat, perquè nosaltres volem publicar també el llibre d'en Brunet. Ara és un moment, amic Pla, que m'agradaria parlar amb vós. Un altre dia ja us diré amb tota franquesa el meu judici sobre tot el que ha passat; de moment, us diré que em proposo a no treballar mai més de franc, encara que pogués, perquè he descobert que és una cosa que pot fer mal efecte a la gent.

Us envio el xec de 258, 90 pessetes. Perdoneu que no sigui en lliures, però quan m'ho haveu dit ja estava fet.

Vaig entregar al senyor Linares la fulla de l'inscripció del *Rússia* al registre de llibres i el títol definitiu de *Coses vistes*.

Acaben de detenir a Miquel Ferrer de la Llibreria Italiana; li han trobat unes fulles. Ja veieu que tot va com una seda.

Cordialment us saluda vostre amic,

I. ARMENGOU

[37]

Davos

21 abril 26

Estimat amic Pla:

Acabo d'arribar a Davos a acompanyar el meu germà malalt. Espero que, en arribar a Barcelona, trobaré carta vostra acusant-me rebut del xec i contestant el que us vaig escriure. La *Llanterna* és a Palafrugell i espero que activaran la seva publicació, que ja està anunciada a la premsa. Abans de sortir de casa em van venir uns senyors a practicar un registre per ordre superior. Ja podeu suposar la gràcia que em devien fer. Cada dia pitjor.

Cordialment vostre,

ARMENGOU

[38]

I. Armengou Torra

Casp, 90

Barcelona

Advocat

1-V-26

Estimat amic Pla:

Fa alguns dies que soc a Barcelona de retorn de Suïssa, des d'on ja devíeu rebre una postal. He trobat la vostra carta, que contesto, dient-vos, abans que tot, que no tinc cap motiu de molèstia contra vós, sinó tot el contrari. El to lamentable de la meva darrera carta ve del meu estat d'esperit en aquests moments. Us deia jo que m'agradaria parlar amb vós, no pas amb l'esperança de fer-ho per ara, sinó més aviat per expressar-vos el meu desig d'enterar-vos amb llibertat de moltes coses... Amb això ja compendreu que us considero prou bon amic perquè no m'hagi de quedar res al pap. Tot plegat, però, ja és tot el que us he dit o us he insinuat en les meves cartes. Sembla que la meva expulsió de la Diputació va ésser el resultat d'una denúncia feta amb tota la mala fe del món; els termes de la qual desconec. Probablement, donen una interpretació idiota al fet de que jo treballi d'advocat amb en Ramon Cunill, gendre d'en Puig i Cadafalch. Això és un punt. La meva freqüentació a la Llibreria Italiana, purament comercial, i la qual és possible que em representi la pèrdua d'uns milers de pessetes si no ens deixen liquidar normalment, es veu que la consideren perillosíssima i ha estat objecte d'una seriosa vigilància. Jo no sé el que feia en Ferrer, avui encara empresonat, en el seu establiment, però barrejant-me a mi en aquest afer em posen en el paper de cornut i pagar el beure. La cosa sembla que va llarga. Això és un altre punt. La meva extingida intervenció a la *Justícia Social* i una suposada complicació amb l'afer dels advocats, són dos punts més. I les meves amistats, amb les quals tinc l'honor de comunicar-me per correspondència o de paraula tot prenent l'aperitiu o passejant per la Rambla, són un altre punt significatiu. Tots aquests punts, units amb una malícia petulant i fantasmagòrica, dibuixen una figura extraordinàriament sospitosa que amb el meu nom obra a l'arxiu de la policia. Les preguntes que van fer a en Ferrer després de detingut confirmen el que dic; els registres practicats al domicili d'algun amic meu i la vigilància muntada al volt d'alguns altres ho tornen a confirmar. I si això no fos prou, hi ha, encara, un altre fet. Amb ocasió de trobar-me a casa amb el meu germà malalt al llit, tot preparant el viatge cap a Suïssa per dos dies després, se'm presenten dos senyors policies a practicar-me un registre. La funció durà més d'una hora. Ja podeu calcular la gràcia que em va fer en aquelles circumstàncies. S'emportaren alguns papers. No sé què en faran.

Ja veieu el quadro. Tinc el convenciment que, pel costat de la policia, no em pot passar res greu si no és per equivocació. El que em té més intranquil són les pessetes que estic exposat a perdre amb els llibres, un grapat de les quals ja estic segur que no veuré mai més. Això, en el moment de perdre el sou de la Diputació, vol dir una clatellada a cada galta. Si no fossin els

meus germans, faria goig. Quan hi penso jo mateix, em faig pena d'anar pel món amb tanta candidesa.

Com que m'ho demanàveu, us he contat les meves misèries. No és gens agradable, cregueu, i més mentres no es veu el remei. Quan les contrarietats em cauen al damunt, prefereixo refer-me tot seguit i canviar de música.

Parlem de la Diana. Per amor propi, crec que hem de mantenir el seu prestigi continuant el nostre programa. Abandono, de moment, tots els projectes elaborats darrerament de publicacions filials de la col·lecció groga. Per donar al públic la sensació de normalitat, vaig anunciar a la premsa la *Llanterna màgica*. A partir d'aquest moment, Palafrugell, amb l'original a les mans, té la paraula. Després de la *Llanterna*, uns dos mesos després, vindran les *Estampes de Barcelona* d'en Brunet. Davant aquest espai de temps és de creure que l'atmosfera s'aclarirà una mica. De totes passades, em penso que la Diana, amb el programa mínim —el primitiu programa a base de Pla-Brunet—, es pot aguantar molt temps. Del que no tinc gaires ganys és de publicar res d'en Santamaria; aquest home, a part de que, literàriament, cada dia m'agrada menys, no s'ha portat bé amb nosaltres. No hi perdem res. Aquest home, amb la seva verba torrencial, acabaria destremplant-nos aquest allioli tan ben lligat que és la nostra col·lecció.

Llanterna màgica és un llibre magnífic. Lamento que el meu viatge em fes interrompre la seva lectura per enviar l'original a Palafrugell. El seu interès de lectura —si no us el mutilen— és superior a les *Coses vistes*. Els retrats són el costat picant de l'obra. Aquesta vegada tenen l'avantatge de que tots són inèdits. En plena època de discussió literària, aquests retrats tenen una gran oportunitat. El viatge té un color i una vivacitat extraordinaris. El punt més discutit, probablement, serà el dels contes i diàlegs. Em sap greu no haver-los pogut tornar a llegir; ara en tinc una idea molt vaga. De totes maneres, la *Llanterna* serà l'èxit de 1926, com les *Coses vistes* ho foren de l'any passat. Vós teniu un avantatge damunt dels demés escriptors perquè, encara que no sigueu sempre el més just, sou el més ric, el més pròdig, toqueu una pila d'instruments i les vostres obres interessin per una pila de motius, tot conservant la seva unitat natural. En canvi, gairebé tots els demés escriptors catalans pequen d'unilateralisme i de monotonia: els uns en l'intenció i els altres en la dicció. Són gent de pocs recursos; us paguen amb una cantarella o dues, que aixís que s'han après, cansen. A mi em passa això: m'avorreixo amb una gran facilitat davant d'un llibre català; per aquesta raó, encara que no m'atreveixo a dir-ho, interiorment no puc compartir moltes admiracions generals. En Brunet també m'agrada perquè, además d'ésser molt amic meu, és un escriptor amb molts ressorts a les mans. En les *Estampes de Barcelona* ho demostra. Ja ho veureu.

Després d'enviar l'original a Palafrugell, ja no he tingut més notícies de la *Llanterna*, i és fàcil que ja no en sàpiga res més fins al dia que surti. De totes maneres, crec que fora molt convenient que els donguéssiu pressa perquè el facin sortir dintre el mes de maig. És el millor temps. No cal pas que insisteixi amb la necessitat de que el llibre surti correcte. A les impremtes sempre sembla que hi ha un mal esperit disposat a fer-vos quedar malament. I per últim, espero que fareu el favor de passar a Palafrugell l'encàrrec de que, una vegada entregat el llibre a l'impremta, facin treure una prova de les cobertes amb el paper groc i me l'enviïn. Crec que és molt natural que tots els llibres de la Diana tinguin, almenys, les cobertes iguals; aquesta cosa tan fàcil us puc dir, per experiència, que s'ha de vetllar molt. Si badeu, l'impressor canvia les mides, o el color del paper o l'estil de les lletres. Us faig aquest encàrrec a vós perquè crec que, d'aquesta manera, serà més fàcil que Palafrugell l'atengui. Si ni tan sols això pogués aconseguir-se, malgrat ésser tan poca cosa, hauria arribat l'hora de deixar-ho córrer tot. Us

parlo d'aquesta manera perquè tinc l'impressió de que al senyor Linares no l'ha satisfet gens la meva gestió passada, i ara no conec ben bé els seus propòsits. Jo crec que les seves moltes ocupacions no li han permès de veure la meva feina i, sobretot, el meu desinterès, que, a hores d'ara, em sembla irritant a mi mateix, perquè resulta desproporcionat a les meves possibilitats econòmiques. Us dic tot això per no amagar-vos res; espero, en canvi, que vós no en fareu cap ús. És un favor que us demano. Prefereixo deixar les coses tal com queden i que s'arrangin soles. Em repugna fer el paper de víctima, compreneu.

Ja us he dit tot el que us havia de dir. Espero les vostres notícies. Podeu comptar-me com sempre afectíssim amic vostre,

I. ARMENGOU

[39]

I. Armengou Torra

Casp, 90

Barcelona

Advocat

23 maig [1926]

Estimat amic Pla:

Esperava contestació vostra a la meva llarguíssima carta quan s'ha presentat el senyor Linares a contestar-me ell. Quin home més encisador. Després de donar-me el pèsam per la desgràcia de la llibreria, considerant-me a mi la primera víctima, em comunica el que segueix:

—En principi, he pensat donar l'administració de la *Llanterna* al senyor López Llausàs.

—No hi ha res a dir—faig jo.

—L'impressor de la *Llanterna* serà, probablement, el senyor López Llausàs.

—Està bé.

—Si ens entenem amb les condicions, *Llanterna*, en lloc de la Diana, portarà la marca de Catalunya, col·lecció del senyor Estelrich i el senyor Llausàs.

—Vostè obra lliurement—dic jo.

—Però jo voldria que vostè vegés amb satisfacció aquest canvi de marca, perquè vostè és un idealista. Res guanyava amb la Diana i res hi perd amb deixar d'editar la *Llanterna*.

Ja podeu suposar, amic Pla, la cosa que jo faria. Aquest Linares és un diplomàtic. Ja només podia demanar-me si volia pendre pel cul. No sé pas per qui m'ha pres. Ja m'agradarà veure com acaba tot plegat.

Jo us diré, a part, que no em fa cap nosa en López Llausàs, però que el que no pot fer el senyor Linares, si no vol faltar a la seva paraula, és canviar la marca d'un llibre com *Llanterna*, que ja ha anunciat la Diana; perquè això em posa davant del públic en una actitud de fracàs que pot perjudicar-me. Ell diu que tot ho fa en interès vostre, perquè el llibre dongui més pessetes. Jo li he dit que no admetia aquesta excusa. Ja compendreu, amic Pla, que jo no soc un idiota ni m'agrada que m'hi prenguin.

En definitiva, us vaig a demanar un petit favor: és l'únic que us demano, com a compensació dels que jo us he fet fins avui. Digueu al senyor Linares que editi la *Llanterna* com millor li sembli, amb l'única condició de que ha de portar la marca de la Diana a la coberta. Crec que jo tinc dret a demanar-vos-ho, i vós el teniu d'exigir-ho com autor al senyor Linares.

En endavant, ja comprenc que les coses canviïn, i que el senyor Linares us imposi la vostra separació de Diana. Vós encara podeu tenir raó, perquè necessiteu viure, i és intolerable haver de viure amb dificultats econòmiques, malgrat el vostre treball. La única cosa que no es comprèn és que el senyor Linares no se'n dongués compte un any abans de que vós, amb els vostres llibres, us podíeu esquivar una mica aquelles dificultats i fer-vos més passable el vostre viure.

El meu desig és, doncs, és aquest: en endavant, tots els llibres que vós pugueu escriure, fins aquells d'una sola peça que s'imagina en Linares, no em fa res que portin la marca que vulguin, però la *Llanterna màgica*, aquest llibre inferior i detestable segons el mateix Linares, crec que no pot portar altra marca que la Diana.

Espero que aquesta vegada em contestareu.

Com sempre, cordialment vostre,

I. ARMENGOU

[40]

Ateneu Barcelonès

Apartat de correus 97

1-VI-26

103

Amic Pla:

He rebut la vostra carta del dia 25, que m'ha impressionat vivament. Veig que vós heu escrit al vostre germà interessant-vos perquè el vostre llibre porti la marca de la Diana. Des d'aquest moment, passi el que passi, les coses estan en el punt que han d'estar. Jo us demanava aquest favor i vós me l'heu fet. Molt agraït. No us podia demanar res més ni us ho demanava. Sempre m'he fet perfecte càrrec de la vostra situació respecte Palafrugell i crec que és l'única que, en aquests moments, podeu acceptar. La cosa més lamentable és el caràcter que en Linares dona a la tutela que sobre vós pretén exercir, però això és una càrrega que ja m'afiguro amb quin disgust suportareu. Crec que no us queda cap més remei que deixar passar una bona temporada abans de pendre cap resolució. Amb això ja compendreu que, encara que no eren absolutament necessàries les àmplies explicacions que em doneu, jo les estimo com una prova de la vostra cordial amistat, i podeu estar segur que no sortiran del terreny confidencial, de on no s'ha de moure tot aquest conflicte. Des d'ara em considero més obligat a vós, i cregueu que no perdre ocasió per desmentir aquesta estúpida llegenda que us volen atribuir.

Deixem passar el temps i, d'aquí uns quants mesos o bé un any, ja veurem l'aspecte que presenten les coses.

Ampliant-vos el que us deia en la meva darrera carta, us haig d'afegir, per si no ho sabíeu, que el senyor Linares, malgrat no agradar-li el llibre, fins a irritar-lo alguns retrats i el conte de «Claudina», anava decidit a llançar-lo al carrer abans del 20 de juny. L'original van entregar-lo a l'Alexandre Plana perquè us proposés algunes esmenes en les parts agudes i, actualment, en López diu que el té a impremta.

Tot el que ha passat jo penso que s'hauria pogut evitar, en part, no entregant al senyor Linares tan de pressa l'original que vós havíeu posat a les meves mans. Però, francament, mai m'hauria pensat que el senyor Linares tingués les idees que té; per això, quan me'l va demanar i vós em vàreu autoritzar per enviar-lo, vaig fer un paquet amb les quartilles i les vaig portar a Correus. La cosa, com veieu, pot ésser, també, un abús de confiança. Jo espero, no obstant, que després de la vostra carta s'avindrà el senyor Linares a que el vostre llibre porti la Diana a la coberta. I si les coses no van aixís, tota la responsabilitat serà per ell.

Suposo que esteu completament curat de la gripa.

Cordialment vostre, us saluda

I. ARMENGOU

[41]

Ateneu Barcelonès

Amic Pla:

Ahir us vaig contestar la vostra darrera carta. Us deia que, després de la vostra intervenció, comptava que *Llanterna* sortiria amb la marca de la Diana. Ara només hi ha el perill de que el format i color de les cobertes siguin diferents. Al senyor Linares els nostres color i format no li agraden. No obstant, jo crec de que, una vegada el llibre porti la marca de la Diana, qualsevol variació que s'introdueixi en el color i format de la coberta (no pas de dintre en quant al paper) més aviat pot perjudicar-lo. Com us he dit alguna altra vegada, la col·lecció groga —com nomena la gent a la Diana— té un cert prestigi: el que vós li heu donat i en Brunet. Els nostres llibres grocs han estat els que s'han venut més a Catalunya aquests darrers temps. Els llibres de l'Estelrich, ho sé d'una manera positiva i amb xifres de bon origen, alguns han fracassat, i els més afortunats no han pas arribat a vendre's com els nostres, ni de bon tros. Els nostres mateixos llibres que no eren grocs, la gent, considerant-los fora de la col·lecció, tampoc s'han venut. Jo crec que fora molt oportú que escrivíssiu al vostre germà en aquest sentit com més aviat millor. A Can López estan a punt de començar-lo a compondre. Crec que el que us proposo, en tot cas, [és] favorable al bon èxit del llibre i, alhora, ve a mantenir la vigoria de la nostra col·lecció. Fora incompreensible i mal calculat que el senyor Linares mantingués irreductiblement un altre criteri. El format definitiu de la Diana és el del llibre *Rússia*.

Potser també donaria bon resultat que comunicéssiu el vostre desig a l'Alexandre Plana, em penso que ell us atendria, perquè —encara que no me n'hagi dit res— sé que, des del primer moment, ha actuat d'intermediari entre Palafrugell i en López. Altrament, recordeu que el mateix Plana, d'acord amb vós i amb en Llimona, va ésser el que va determinar el tipus de llibre de *Coses vistes* i que va acceptar la Diana per tots els llibres. No crec que ara pensi que allò que ell va fer estigui malament.

Res més. Records d'en Brunet.

Vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

Edicions Diana

Barcelona

8-VI-26

Amic Pla:

He rebut la vostra carta del dia 5. Suposo que vós vàreu rebre'n dues de meves. Us deia que vós havíeu fet tot el que en aquest cas del llibre podíeu fer, i que us n'estava agraït. Veig que no us heu volgut concretar al que havíeu fet anteriorment i ara m'envieu una carta del vostre germà per demostrar-me com han anat les coses. Us estic molt reconegut a la vostra delicadesa i us retorno la carta. Us haig de dir, però, que mai he tingut motius per a dir ni suposar res contra el vostre germà. Les poques vegades que l'he vist sempre m'ha fet la mateixa bona impressió. Altrament, el senyor Linares té una diplomàcia tan transparent que no calia pas esforçar-se gaire per a veure de on sortien els cops. Tot ha quedat perfectament clar.

Altrament, després de la vostra carta he cregut oportuna una entrevista amb en López Llausàs, i avui ens hem vist. Comptant amb la seva paraula, la cosa queda aixís: *Llanterna màgica* sortirà amb el mateix format i marca que el *Rússia*. Si hi ha alguna variació serà en ésser una mica, molt poc, més estret, per a complaure el desig del senyor Linares. Tot plegat no té gaire importància. El color de la coberta serà, també, groc. Tots els inconvenients que van plantejar al vostre germà són, com ell mateix diu, insignificants, i no es podien tenir en compte. La cosa sembla, doncs, que s'ha arreglat de la millor manera possible. Per arribar a aquesta conclusió, no valia pas la pena que el senyor Linares mogué tan bullit.

La Llibreria Italiana queda, des d'ara, al marge; liquidarem tot el pendent de la millor manera possible, i els nostres llibres els dipositarem a una altra casa. Si ens entenem, potser a Can López com administrador, únicament. Veurem.

Segons en López, el llibre sortirà a finals de juny.

Cordialment vostre,

I. ARMENGOU

[43]

I. Armengou Torra

Casp, 90

Barcelona

Advocat

11-VI-26

Amic Pla:

He rebut la vostra postal, que s'haurà creuat amb una carta meva acompanyant la del vostre germà, que ja deveu haver rebut. Us deia que es podia ja donar tot l'afer definitivament arreglat després d'una entrevista que vaig tenir amb l'impressor López. Posteriorment, en Plana va venir-me [a] trobar a l'Ateneu, dient-me que havia rebut carta vostra i que el seu interès havia estat de que el vostre llibre sortís amb el format i la marca de la Diana. Jo li vaig dir que me n'alegrava molt; jo pensava, no obstant, amb el que deia la carta del vostre germà. No cal pas que hi pensem: la qüestió és que la cosa s'hagi arreglat.

Heu vist la carta que en Rossend Llates us dirigeix des de la *Revista de Catalunya*?²⁶ Quina estupidesa. Sembla que tracti d'enverinar l'atmosfera dels vostres lectors. És una embestida cega, sense gens d'intel·ligència. Una certa gent de *La Publi* se n'ha alegrat, com si vós fóssiu un home que fa jocs de mans i us haguéssiu trobat la trampa. Sortosament, aquesta gent no té res que veure amb el públic; potser és això el que els fa exclamar. Jo crec, però, que fareu bé de contestar d'una manera adequada, pensant amb el vostre llibre pròxim a sortir. No em creia que aquest Llates fos tan ximple. Si vós creguéssiu convenient que algú, fora de vós, contestés el cop, no cal dir que podeu comptar amb mi. Com que en Llates fa al·lusions molestes pels vostres lectors, us diré que ja anava a escriure una carta a la *Revista de Catalunya*, però he preferit abans escriure-us a vós.

Cordialment vostre,

I. ARMENGOU

[44]

---

²⁶ La carta esmentada segurament és «Lletres al Director: En Rossend Llates ens parla d'En Josep Pla» (*Revista de Catalunya*, maig de 1926).

Amic Pla:

Acabo de rebre la vostra carta i m'afanyo a contestar-la perquè la pogueu rebre abans de la vostra sortida cap al nord.

L'afer de la Italiana és lamentable. Haig de reconèixer que si quan vós m'ho vàreu aconsellar hagués retirat els llibres d'aquella casa el cop s'hauria evitat. Haig de dir-vos, però, que les *Coses vistes* foren ben administrades i que, en tot cas, el risc era meu. Quan el Sr. Linares em parla del *Rússia* jo no li vaig fer cap mena de pressió perquè l'entregués a en Ferrer; al contrari, vaig dir-li que no volia cap responsabilitat en l'administració, que ell podia entregar-la al qui volgués. És evident, però, que si jo hagués pogut sospitar el que ha vingut, li hauria aconsellat que dongués a un altre l'administració del llibre. Si, en tot cas, després del que ha passat, jo tinguéssim una petita part de la culpa, penseu que ja la pago amb les tres o quatre mil pessetes que em ballen en la qüestió. Malgrat tot, no es pot pas dir que estigui tot perdut. Seria molt llarg i no sé si us interessaria que us historiés l'estat judicial de l'assumpte. Us diré, però, que després de dos mesos d'esforços inútils ens trobem en un moment interessant. És possible que dintre de dues o tres setmanes s'aixequi la clausura de la llibreria i que es faci càrrec de l'existència el dipositarí judicial. La llibreria és difícil que torni a funcionar, però els que hi tinguin llibres en dipòsit podran retirar-los i gestionar una liquidació lo més favorable possible del que tinguin pendent. Jo, naturalment, penso fer-ho aixís i entregar l'administració a un altre llibrer, que pot ser en López, si ens entenem. En quant al *Rússia*, pel sol fet de que encara hi han llibrers que havien de liquidar les primeres entregues, que són les importants, em penso que es podria fer bastant per cobrar. Em baso, naturalment, en presumpcions. Jo, al principi, m'interessava per aquest aspecte de la qüestió. El Sr. Linares, además, va demanar-m'ho, però... ja veieu com m'anava a pagar el meu interès. No he fet res més, naturalment.

Veig que sortiu de viatge. Que us provi. La vostra sort, després de tot, és envejable.

Faré tot el que pugui perquè el vostre llibre sigui un èxit. Tingueu, però, en compte que jo no sóc home de moltes relacions ni dispo de gaires ressorts. He pensat que, de moment, anava millor no contestar a en Llates. El llibre, és quasi segur que provocarà un xàfec i potser és millor reservar-se per aquest cas. Em sembla que el mes de juliol serà d'un cert escàndol literari. L'impressor Tobella, que és amic meu, edita pel seu compte el llibre d'en Pujols *Hegemonia dels catalans en la política espanyola*, que és el que ens va oferir. Nosaltres no el podíem llançar perquè val masses diners. L'Estelrich el va rebutjar i em sembla que li sabrà greu perquè és un llibre formidable. N'he llegit alguns capítols i em fa l'efecte que mouran un gran rebombori. Sortirà en dos volums de 300 pàg. Si em poguéssiu donar una dreça segura us l'enviaria. Us ha d'interessar molt. Sortirà d'aquí quinze dies. Coincidirà amb la *Llanterna*. Bon viatge.

Cordialment vostre.

[45]

Barcelona

21 agost 26

Amic Pla:

He rebut les vostres postals; darrerament la de Berlín. Us haig de contestar, també, la vostra carta d'Hamburg.

Em parlàveu de que fes alguna cosa pel vostre llibre. Vaig donar algunes adreces a en Plana i al López perquè enviessin exemplars de propaganda. Suposo que ho hauran fet. Es podien fer algunes coses més, però, no estaven al meu abast. La propaganda sempre val alguns diners. El llibre, com ja sabeu, es ven amb alguna parsimònia. Materialment, ja sé que no us afecta perquè en López ha comprat l'edició, però fora molt millor que es vengués més de pressa. Causes? La *Llanterna*, en conjunt, és tan bona o més que les *Coses vistes*, però l'estructura del llibre és massa semblant. Al públic li agrada que el sorprenguin una mica, i en veure anunciada la *Llanterna* (capítols de novel·la, viatges, retrats), va dir-se: «això és una segona part de *Coses vistes*», i una segona part mai és com una primera. Una altra, cansa. És la manca de propaganda espontània, articles dels amics, etc. Això no és estrany, i fins crec que ja us ho vaig advertir. El primer llibre va servir de pretext perquè la gent parlés de la vostra aparició en la literatura, i ara hi ha gent que no sabrien fer altra cosa que repetir el que ja us van dir l'altra vegada. Una altra causa són els vostres adversaris, que us han enrrarit una mica l'atmosfera; i una altra la data de sortida. El llibre havia de sortir a principis de juny o a darrers de maig, com *Coses vistes*.

Els vostres adversaris han intentat perjudicar-vos, però no crec que us hàgiu de preocupar, mentres no decaigui l'interès del públic pels vostres articles. I es dona el cas de que, mentres la gent cada dia es disgusta més amb en Rovira pels seus sermons carregadets de prudència poca-solta i de dogmatismes estúpids, se sent més atret, en canvi, pels vostres articles. Tres o quatre de la «Suite Nòrdica» han guanyat els entusiasmes de tothom. No cal pas que us repeteixi els meus elogis. Ja sabeu com penso.

Jo tenia ganes de fer quelcom pel vostre llibre, defensant-lo des de la premsa, però m'he trobat, com en Brunet, que no tinc premsa. Només uns amics de Manresa ens han ofert les

pàgines del seu diari. A *La Veu* i a *La Publi* no ens poden veure: ens diuen anarquitzants i desmoralitzats. En fi, vós ja ho sabeu. La sagristia es defensa. Nosaltres, però, tenim un projecte. Si aconseguíssim fer un setmanari que sortís de Barcelona orientat cap al *Candide*, amb mig any les coses canviarien com una mitja. És un presentiment que tenim. El públic vindria amb nosaltres perquè està cansat de cultureta i de cançons enfadoses. La cosa està molt madura, en aquest sentit, i crec que faríem una bona obra. Hem fet una mena d'assaig amb una pàgina literària de *El Pla de Bages*, i hem aconseguit desvetllar una colla d'entusiasmes. En Rovira i en Montoliu indignats, naturalment. Ja us enviarem uns quants números. El nostre *Candide* tindria, altrament, una gran vantatja. Evitaria que s'ofegués amb el silenci totes les obres d'esperit liberal que es publicuessin a Catalunya. Comercialment, tots els llibres de la Diana quedarien admirablement defensats, i la seva venda fora admirablement garantida. La cosa, per tant, podria tenir cert interès pels editors i impressors. En Brunet patrocina l'idea; ens ajudarien en Joan Planes, l'Apa. Demanaríem l'ajut d'en Soldevila i de tota la gent que ens semblés bé. Vós i en Xammar crec que hauríeu d'ajudar-nos intensament. Tot plegat, cal que us digui, no és res més que un projecte. Com que tothom hauria de cobrar, la cosa val diners llargs. Al cap d'uns quants mesos, crec, però, que podria sostenir-se. De totes maneres, és molt sensible que costi de trobar diners per una obra lliberal, quan se'n troben els que calen per a fer una col·lecció catòlica qualsevol.

Em sorprèn que hagi arribat a les vostres mans l'article que vaig publicar a Manresa sobre en Montoliu. Com us ho feu per estar tan ben informat? Cal que us digui, de totes maneres, que l'article és insuficient per a parlar del vostre llibre. L'objecte era la garrotada al Montoliu. Ja farem altres comentaris del llibre.²⁷

Me n'alegro de que us hagi provat el viatge pel Nord. Guardeu-vos de la calor. Aquí en fa molta.

Saludeu cordialment a en Xammar.

Vostre,

I. ARMENGOU

[46]

Edicions Diana

---

²⁷ Armengou va publicar al diari *El Pla de Bages* un article titulat «Montoliu i la *Llanterna màgica*» (*El Pla de Bages*, 6 d'agost de 1926) en el qual critica a Manuel de Montoliu pels seus criteris com a crític literari amb relació a *Llanterna màgica*.

Barcelona

1 octubre 26

Amic Pla:

Acabo de rebre la vostra postal de Leeds. Quin país és, aquest? Abans n'havia rebut una altra de Berlín, que us vaig contestar llargament. Quan us vagui, ja em direu el que penseu de les coses que jo us deia. Ja sabeu que m'interessen molt les vostres opinions.

D'aquí alguns dies rebreu un paquet de diaris de Manresa: *El Pla de Bages*. De tant en tant, amb en Brunet i en Planes, fem una pàgina literària. És una cosa una mica desmarxada, que ha tingut la virtut de fer indignar a en Rovira (com patumeja aquest home) i a altres senyors molt importants. Si llegiu les editorials de *La Publi*, ja haureu notat que en Rovira estava enfadat amb algú. L'altre dia va anar a l'Agència Havas a exposar a en Brunet les seves queixes. Tot plegat és molt recreatiu. Nosaltres voldríem publicar a Barcelona un setmanari a l'estil del *Candide*, redactat per tota la gent de Catalunya que tingués una certa solvència i un punt de vista literari i polític semblant al nostre. Donaríem un cop definitiu. La petita experiència del *Pla de Bages* m'ha deixat veure que hi ha molta gent al país que desitja emancipar-se de la tutela Rovira—veu de la literatura familiar i pairal que es fa a Catalunya. La nostra campanya ha trobat un ressò esplèndid i ha provocat una sèrie de cartes, articles, etc. Llàstima que no puguem fer aquesta experiència en gran. El mal és que, tothom qui a casa nostra té una pesseta, no se la vol gastar fent política liberal o, simplement, literatura d'aquest color.

I a propòsit. Com és que arriben a les vostres mans el meu article de *El Pla de Bages*? Teniu un servei d'informació admirable.

La *Llanterna*, com vós sabeu, es ven amb una certa parsimònia. Us l'han sabotejada d'una manera estúpida. De totes maneres, jo crec que si en López, com els grans editors, tingués una revista que li defensés les seves publicacions, els atacs de certa gent foren inútils, i ell no s'agafaria tan sovint els dits. Jo el voldria convèncer de fer aquesta revista. Ell és el més indicat. I tots hi guanyaríem.

La Diana, des de l'agafada d'en Ferrer, està una mica delicada. Les coses d'en Ferrer, contínuament fosques. No obstant, amb una certa calma, continuarem fent la nostra. Abans de fi d'any sortirà el segon llibre d'en Brunet: *Tot Barcelona*, dues-centes pàgines. Abans d'en Brunet, en Millàs-Raurell publicarà, sota la seva responsabilitat moral i material, un llibre de contes amb la nostra marca, però fora de sèrie. En Millàs volia que li publicuéssim dintre la sèrie groga, però jo vaig dir-li que ho veia difícil i que us ho diria a vós i a en Brunet. Més tard, li vaig dir que, necessàriament, havia d'anar fora de sèrie, perquè entre nosaltres hi havia l'acord de restringir al mínim els llibres grocs, els quals havien d'ésser autors que poguessin fer tiratges de dos mil exemplars en amunt. Vaig tenir una mica de feina per excusar-me, i encara és possible que us escrigui a vós parlant-vos de l'assumpte. Ja em fareu quedar bé, si ve el cas. Anant el llibre fora de sèrie no hi ha cap compromís, i nosaltres tampoc hi perdem res. Mentrestant, el nom de la Diana va sonant, i donem fe de vida.

El senyor August Matons, el qual vós ja coneixeu —segons em va dir, per haver-vos relacionat amb motiu del vostre viatge a Itàlia—, consegüent amb la consideració que vós li mereixeu literàriament, m’encarrega de que us comuniqui que els periòdics italians *La Fiera Letteraria* i *La Tribuna* s’ocuparan de la vostra obra. Un d’ells publicarà un article crític amb el vostre retrat i l’altre reproduirà un fragment d’un dels vostres llibres. Ademés, no sé si haveu llegit a *Les Nouvelles littéraires* l’anunci d’una gran revista internacional que sortirà redactada en francès, titulada *900*, i dirigida per Massimo Bontempelli. Aquesta revista portarà la col·laboració de James Joyce en nom de la literatura anglesa, Paul Morand per la francesa, Gómez de la Serna per l’espanyola i —segons diu el mateix senyor Matons— vós podríeu representar la literatura catalana. No sé quin fonament té tot això, però el senyor Matons sembla que li agradaria de gestionar la vostra col·laboració a la revista. Per si voleu més detalls, podeu llegir, si no ho heu fet, *Les Nouvelles littéraires* del 25 de setembre. Hi trobareu tot el programa de la revista: tot un sistema estético-feixista.²⁸ De totes maneres, jo crec que no perderíeu res escrivint directament al senyor August Matons, Ateneu Barcelonès, dient que jo us he posat amb antecedents. Ell mateix us enviarà els periòdics que parlin de vós. Quan va sortir les *Coses vistes*, ell mateix va encarregar-se de que la premsa italiana en parlés. Després, quan això se sap a Catalunya, fa un cert efecte.

Una notícia. «L’Ajuntament de Manresa, reunit en *pleno* i a proposta d’un tinent d’alcalde, ha pres l’acord de protestar dels conceptes irreverents continguts en un capítol sobre “Montserrat” del llibre *Llanterna màgica* de Josep Pla». Han estat bastants els diaris que han reproduït la notícia. A l’endemà de la sessió, el llibreter de Manresa va exhaurir el seu dipòsit de *Llanternes*. Si tots els ajuntaments de Catalunya prenguessin el mateix acord, aviat no hi hauria llibres.

En Brunet m’encarrega de saludar-vos. Ara treballa amb el *Vich*, i està planejant una novel·la. I vós, què penseu fer aquest hivern ?. La vostra «Suite Nòrdica» ha agradat moltíssim. Els vostres adversaris —si els coneixéssiu, els vostres adversaris!—, indignats i tot, han de reconèixer que, de vegades, les coses us surten bé. Llàstima d’ortografia, diuen. Jo us defenso elogiant la vostra lletra anglesa. Aixís ens entenem molt bé. Hi ha gent, sobretot poetes de segona, que es posen frenètics parlant de vós. És divertidíssim.

Ara diuen que això s’acaba. Ja veurem.

Cordialment vostre,

I. ARMENGOU

[47]

---

²⁸ Efectivament, en el número del 25 de setembre de 1926 de *Les Nouvelles littéraires*, a la segona pàgina, hi consta l’article «Le Programme de 900», en el qual Massimo Bontempelli detalla el programa de la nova revista.

I. Armengou Torra

Casp, 90

Barcelona

Advocat

15-X-26

Amic Pla:

Aquests dies he hagut de treballar d'una manera absurda que m'ha impedit d'escriure-us. M'haig de moure massa, cregueu. La vostra carta és una pura delícia. Em satisfà molt el trobar-me d'acord amb vós.

Si us trobeu bé a Leeds, no dubto que aquest hivern podeu fer un treball interessantíssim. Veig que us heu decidit a fer una novel·la i em prometeu deixar-me llegir aviat les primeres pàgines. Això m'emociona. No cal pas que us repeteixi els meus entusiasmes pel que escriviu, sigui una novel·la o una altra cosa. De totes maneres, ja que us decidiu per una novel·la, jo havia pensat que potser fora interessant, amb vistes del major èxit, de preparar un plan de propaganda. Salvant la vostra opinió, jo pensava que fora oportú, abans de l'aparició del llibre, de tornar a suscitar a la premsa la qüestió de la novel·la catalana. S'hauria de fer d'una manera dissimulada i sense que la gent vegés de on surt l'iniciativa. La qüestió fora discutir àmpliament les possibilitats de la novel·la catalana moderna. No cal dir que *El Pla de Bages* faria tot el que calgui, *La Noche* probablement també, i crec que a *La Publi* i a *La Veu* no fora difícil que diguessin la seva. Podríem també provocar una certa oposició entre les diverses opinions. Es parlaria, també, de la posició dels literats respecte la novel·la i recordaríem el que s'ha dit de les vostres possibilitats de novel·lista. Quan la cosa estigués madura, llavors donaríem l'anunci de la vostra novel·la que, fins aquell moment, hauria estat una mena de secret. La gent i el mateix Carles Riba dubta de que estigues disposat a escriure una novel·la, i l'anunci cauria com una bomba. Si després d'aquest anunci, al cap de quinze dies, la novel·la fos al carrer, crec que faria una certa impressió. Convé promoure una certa espectacularió, no us sembla? Perquè no passi com en la *Llanterna màgica*, que va sortir en mala època i massa silenciosament, si ho comparem amb les *Coses vistes*. Tota aquesta propaganda que jo ara m'imagino la faria amb molt més de gust si la novel·la sortís a la Diana. De totes maneres, ja podem parlar clar. Encara que jo tingui tot l'original de la novel·la a les mans, mentre la Diana no l'anunciï, vós quedeu lliure de fer-la editar amb la marca que vulgueu. Jo l'entregaré a la persona que vós disposareu. Però des del moment que vós em digueu la Diana pot anunciar la novel·la, llavors jo no l'entregaré a ningú que li pugui donar una altra destinació. Ja sé que vós esteu d'acord amb mi i, per tant, també voldreu evitar l'enutjosa disputa de l'altra vegada. Consti encara que, el fet de que el llibre porti la nostra marca, no vol dir que jo l'editi. El meu interès principal és la marca, i dessota de la marca les combinacions són infinites. Fins crec que no s'ha de descartar una combinació amb en López, mentre pagui com cal. Ara mateix hi estic en contacte per l'edició del llibre d'en Brunet, i em sembla que ens entendrem. La qüestió és que la Diana

marxi, encara que publiqui pocs llibres. Després de tot, el que siguin pocs no és cap mal, mentres siguin bons. De llibres bons, a Catalunya no se'n produeixen gaires. No us sembla?

Suposo que ja heu rebut *El Pla de Bages*. És una cosa malgirbada perquè no pot ésser d'altra manera. De totes maneres, l'intenció és bona. La cosa més estranya és el ressò que tenen les coses que diem. Fa gràcia. No cal que envieu res, per ara, gràcies. Ja us diré quan sigui oportú. Les coses que fem en aquest diari són conseqüència d'un acudit d'en Brunet, i tant podria ésser que acabéssim redactant un suplement literari amb pretensions, com que ho deixem córrer tot. Vull dir que no val la pena de que associeu el vostre nom a una cosa tan precària. Ni nosaltres mateixos gosem a firmar res, encara que la gent ja sap qui som.

El nostre *Candide*, ja us ho vaig dir, no és res més que un projecte. Penseu que es tracta d'un setmanari i, partint del punt de vista de fer una cosa ben feta, la feina de muntar-lo és considerable, i el seu funcionament normal, sense defalliments, encara ho és més. El propòsit és bo, evidentment, per això em sap greu que no pugui ésser una cosa d'immediata realització. De totes maneres, si una cosa podia accelerar-lo és la vostra admirable disposició per treballar amb nosaltres.

Dia 18— De retorn d'un viatge, reprenc la carta que vaig haver de deixar. Les facilitats que vós doneu pel *Candide* han d'ésser un estímul per tots. Per de prompte, tant en Brunet com jo mateix estem disposats a treballar de franc una temporada, que seria la temporada de prova (tres o quatre mesos); aquesta aportació de treball desinteressat ens autoritzaria per a demanar, també, una aportació igualment desinteressada en diner. Passada aquesta temporada, si el públic hagués respost i es demostrés que la revista és econòmicament viable, continuaria sortint, cobrant tothom, que és de l'única manera decent que pot sortir. Si, pel contrari, es demostrés que sense favors i mecenatges no pot sortir, llavors convindria dir les coses clares i plegar en sec. Això demostraria que a Catalunya encara no hi ha una opinió prou liberal, i que no val la pena de que vós, i en Brunet, i l'Apa i tota la gent nostra treballi inútilment. La nostra divisa hauria d'ésser, des de el primer dia, la de fer viure la revista amb plenitud o de clavar-li una punyalada a davant de tothom. És ridícul fer la viu-viu i demanar caritat contínuament en nom dels alts interessos de la pàtria i de la cultura, com feia en López-Picó per la seva revista morta d'inanició. El que cal ara és que el capitalista respongui. Jo aniré a trobar-ne algun. Vós no teniu algun amic de diners i entusiasme? Seria una inconveniència de que en diguéssiu alguna cosa a en Xavier Güell, l'editor de Baudelaire en català? Tinc entès que és molt amic vostre. De totes maneres, el projecte va madurant i anem fent números, us agrairia tota mena de suggestions que ens poguéssiu fer sobre l'objecte. El títol? Com podria dir-se la revista?

El vostre llibre no crec que sigui un negoci pèssim. És ben segur, però, que a en López li costarà bastant a reintegrar-se de les despeses. No obstant, no crec que l'home quedi en mala disposició respecte vós. Ara mateix estem gestionant amb moltes esperances d'èxit l'edició del llibre d'en Brunet, que no ven pas, ni de bon tros, tant com vós. El dia que sàpiga que feu una novel·la, ja el sentireu. Em sembla, però, que és preferible que, per ara, no ho sàpiga.

El que dieu de la crítica no pot ésser més acertat. Els crítics troben molts pèls en la vostra obra perquè estan acostumats a tractar d'obres completament pelades, sense suc ni bruc. Hi ha un fet molt important després de tot, que vós mateix haureu observat. Aquest fet és l'abundància de comentari que la vostra obra desperta. En aquest moment, vós sou indiscutiblement l'autor més comentat de Catalunya. I com que aquest fet només té una explicació, em sembla que, si jo em trobés en el vostre lloc, estaria posseït d'una perfecta tranquil·litat d'esperit i deixaria

que les granotes anessin fent soroll. La vostra posició és única, i la conservareu mentres voldreu. Ara per ara, ningú us la pot disputar, a Catalunya. La qüestió és que us aneu renovant davant del públic. La *Llanterna*, més madura, al meu entendre, que les *Coses vistes*, té l'únic inconvenient d'ésser un llibre d'una estructura semblant a les *Coses vistes*. El públic té una voracitat per les coses noves, i la *Llanterna* té una certa semblança —si voleu, purament externa i material— amb el primer llibre, que, per ésser el primer, ja tenia una grossa avantatja.

He fet repetides visites a en Ferrer, que és a la presó, per arreglar els assumptes de la llibreria. No sabeu quin treball és. Tot el treball del trasllat de la llibreria l'he hagut de pagar de la meva pobra butxaca. No obstant, ara comencem de tenir les coses ordenades. Podeu estar segur que jo vetllaré paral·lelament pels interessos de la Diana i pels del senyor Miquel. N'hi ha prou amb que vós ho desitgeu. Ara veurem —i això és el més important— si els llibreters deutors de en Ferrer paguen formalment o tracten d'aprofitar-se de la situació del creditor, tancat a la presó. No oblideu que a Catalunya hi ha gent que té un patriotisme de fill de p... quan se tracta del calaix. De totes maneres, no serà pas possible obtenir de cop cap quantitat important. Traurem amb comptagotes el que puguem. Aixís que sigui possible abonar en compte alguna quantitat al senyor Miquel, ja us ho avisaré.

El llibre d'en Brunet va endavant. Sortirà pel desembre. Us agraeix el vostre obsequi i m'encarrega d'enviar-vos un petit fragment del seu llibre *Tot Barcelona*.

Escriuiu-me. Jo ho faig tant com puc.

Cordialment us abraça,

I. ARMENGOU

[48]

Edicions Diana
Barcelona

22-X-26

Estimat amic Pla:

He rebut la vostra segona carta. Vós haureu rebut, també, la meua llarguíssima junt amb un capítol del llibre d'en Brunet.

Veig que ja heu rebut *El Pla de Bages*. De la carta del director no en feu massa cas. És un xicot bon xicot, però fantàstic. La fulla literària no soc pas jo sol a fer-la. Hi ha el Josep Maria Planes, germà petit del Planes que vàreu conèixer a París, que de tant en tant té bones pensades, i en Brunet. Que consti, doncs, que la responsabilitat és de tots tres. Els atacs contra en Junoy són d'en Brunet. És curiós. En Junoy, que ho sap, va anar-lo a trobar. Mai diríeu per què? Per a demanar-li col·laboració per la seva revista. En Brunet li va contestar amb una negativa rotunda i, ademés, va dir-li que anava completament equivocat. En Junoy sempre ho fa aixís: quan algú l'ataca, corre a abraçar-lo perquè no es pugui moure. Perdoneu, ja sé que és amic vostre. Després de tot, jo crec que en Junoy és un home admirable que no té altre inconvenient que el d'escriure. En tinguéssim unes quantes dotzenes d'homes tan distingits com en Junoy. La seva revista, per ara, no és res més que una campanya inflada de gasetilles. Alguns dels col·laboradors anunciats a hores d'ara encara no en saben res. L'impressió és de que, a la curta o a la llarga, s'hi perdran diners i s'emportarà un desengany. Sembla que, en part, vol ésser una reacció contra el to apagat monòton i erudit de la revista de Rovira. No sé per què em sembla que aquesta pressió de paper que ara es fa sobre el públic català acabarà per cansar-lo. Altrament, s'hauria de veure que el públic català, que té tantes coses elementals per a resoldre tot sovint, ha de llegir coses que no l'acaben d'interessar. Per exemple, en Rovira voldria que tothom estés per l'història. No hi ha res com l'història. Un altre fa el mateix amb la filosofia, i un altre amb la lírica. La bona gent que se'ls creu, necessàriament ha d'acabar per tenir del món i del seu país una visió unilateral, i acaba agafant manies. És una cosa molt freqüent. Cada dia hi ha menys sentit de la realitat. Sembla com si la nostra cultureta ens hagi fet perdre el gust per les coses immediates.

Res de nou de la Diana, si no és que se'ns acaben d'oferir en Puig i Ferrer i en Pere Coromines. Tal com estan les coses, no podem accedir. No us sembla?

Referent al *Rússia*, us ratifico el que us deia en la meua darrera carta. Crec que si tots fem el que podem, salvarem alguna cosa. La qüestió és que els deutors del llibreter paguin. Potser el vostre germà podria fer alguna cosa. Quan sigui oportú li escriuré. Potser també aniria bé que vós escrivíssiu directament als llibreters. Alguns són gent amiga, i potser els commouria. Abans que tot, mirarem que paguin sense fer massa pressió. En tot cas, és una cosa lenta. Penseu només que cada vegada que haig de resoldre un afer amb en Ferrer haig d'anar a la presó i perdo mig dia. El dipòsit del *Rússia* fa tres o quatre mesos que és a Can López. Li vàrem portar per encàrrec del senyor Linares el mateix dia que l'autoritat militar ens va deixar desembarassar la llibreria. Tota la Diana és a la venda des d'aquella data. De *Rússies*, en López en va rebre 2500 aproximadament, no n'estic segur; l'altra meitat de l'edició, fins a cinc mil, és el que s'ha entregat o venut. Durant aquests tres o quatre mesos necessàriament ha hagut de produir alguna cosa. Els amics comunistes poden adquirir tot el que vulguin. Qualsevol dia parlaré a en López de fer uns lots de llibres de la Diana que es podrien donar molt barats a base de desfer-nos de *Rússies*, *Santamaries* i *Llanternes*. Si es reimprimís *Coses vistes*, es podria vendre la col·lecció complerta. No sé, però, quin resultat donaria. Heu fet bé de tractar directament amb Buenos Aires i París.

Espero llegir aviat els primers capítols de l'obra.

Cordialment vostre,

[49]

Edicions Diana

Barcelona

10-XI-26

Amic Pla:

Rebudes les vostres cartes: l'última la del 30. El vostre germà va venir a Barcelona fa alguns dies i parlarem llargament de tot. Les liquidacions d'en Ferrer potser hagi[n] sofert un petit entrebanc amb els successos d'aquests dies. Aixís que pugui, l'aniré a veure. Actualment, hi ha pendent el compte d'en López, que tampoc va gaire de pressa. Paciència. El vostre desig de que la novel·la us la comprin per cinc mil pessetes, serà una mica difícil de satisfer, segons opina el vostre germà. Jo penso, com ell, que en López és l'únic que pot comprar-lo, i en López ara està una mica escamat. No obstant, després que li hagi passat el mal gust de boca que li deixà la *Llanterna*, potser se'l podrà convèncer perquè en dongui unes tres o quatre mil pessetes. De totes maneres, una vegada tingui la novel·la a les mans, que a hores d'ara deu ésser a Palafrugell, ja us escriuré. El vostre germà va encarregar-me que inscrivís els vostres llibres al Registre. Fa alguns mesos que vaig entregar al senyor Linares una fulla per l'inscripció del *Rússia*. Si l'heu rebuda, empleneu-la i me l'envieu.

Quan penseu que ha de sortir la novel·la? Pel febrer o pel març, no? No crec que en López vulgui anar amb presses. Si ha d'escandalitzar al món catòlic cal, además, que pensem com s'ha de fer la propaganda, perquè us declararan un boicot furios, començant pels crítics oficials. Fora de l'Aguilar, des de *La Noche* i *El Día Gráfico* no sé pas com aniran les coses. No crec que ni a en Brunet ni a mi ens donguin bel·ligerància a cap diari català. Les darreres campanyes de *El Pla de Bages* han indignat a la gent sensata de tot arreu, fins al punt que l'administrador ens ha fet plegar. Actualment, no disposem de la posició periodística més insignificant. És odiós, cregueu. En català no hi ha cap periòdic prou liberal que permeti dir les coses tal com són. Homes com l'Hurtado, Coromines, Alomar, etc., no tenen el seu periòdic en aquest país, on fins el tenen per a publicar els seus versos els escolans de cada parròquia. És de tota necessitat fer un setmanari. Em penso que es vendria. Jo, de moment, no tinc temps per a

dedicar a aquest projecte, però ajudaria al que el volgués portar a terme. És llàstima que no es faci, principalment pel perill que poden córrer certs llibres, com la vostra novel·la, deixats a les mans dels crítics catalans i comptant amb l'oposició sorda dels vostres adversaris. El que em dieu del *Manchester Guardian* és molt interessant. Un dia o altre s'ha de realitzar. L'orientació és excel·lent, mai havia pensat jo de fer una revista simplement literària. Precisament, la cosa que a mi més m'interessa és la política. Ara que en aquests moments la literatura és un pretext excel·lent per parlar de política. Potser a primers d'any serà possible de fer alguna cosa més concreta. De moment, he trobat algú que deixaria diners. Potser, de moment, no fora difícil reunir cinc o sis mil pessetes. Però, repeteixo, m'agradaria que sortís algú i es posés al davant. Jo l'ajudaria.

En Ferrer té tres processos al damunt per rebel·lió contra la seguretat de l'Estat, per separació d'una part del territori... i cau de ple en les sancions últimament promulgades contra aquesta mena de delictes. Té pa per uns quants anys. Altrament, és un xicot molt ferm, que no vol defugir cap responsabilitat, sinó tot el contrari. És impressionant. Tot va venir [d']uns documents comprometedors que van trobar-li a la llibreria. De totes maneres, de mica en mica va ordenant els papers de contabilitat que em va entregant, i que espero que serviran per a fer liquidar els llibreters. De moment, no cal que escriviu a ningú apremiant els pagaments. Això ho farem després que hagin resistit el nostre requeriment.

Tinc una carta (14 març) del senyor Linares en la que em diu que ha entregat a l'impressor del *Rússia* 3750 pessetes.

El llibre d'en Brunet no tindrà, evidentment, la grandesa dels «grecs», ni és aquesta la seva pretensió. Es tracta d'un aplec d'impressions i notes sobre Barcelona de caràcter gairebé periodístic. En Brunet, no oblideu, que és un periodista català sense periòdic. De totes maneres, el públic trobarà un llibre llegidor, d'un estil ràpid, nerviós i llampant. Darrere el llibre s'hi veu molt més la figura humana d'en Brunet que no pas en el *Desembarc*. Sobretot s'hi veu el Brunet projectat sobre totes les coses immediates i actuals. És un llibre desigual i té algunes caigudes, però en conjunt resulta molt interessant. L'esperit del llibre és anarquista i cristià. O sigui, un revulsiu de primera necessitat a casa nostra. És un llibre ben concretament català.

En Junoy està fent una *réclame* original i considerable. Potser, al cap i a la fi, en Junoy resulti més interessant dirigint una revista que no pas escrivint. A la llarga no crec que pugui tenir èxit i, si en tingués, fora a l'esquena de la revista d'en Rovira. De totes maneres, la gent s'exclama que de revistes d'aquesta mena a Catalunya ja n'hi ha prou amb una. Tot el demés són ganes de fer gastar diners a la gent i de fer-la ballar prima als escriptors, que en aquest pas continuaran tan mal pagats com sempre. La gent sempre té raó.

Llegeixo les vostres confessions a *La Publi*.²⁹ Us confesso sincerament que no veig la necessitat de donar satisfaccions a ningú, si és això el que preteniu. Els vostres adversaris diuen que estan escrites en un to de retractació, i diuen que sou un home voluble que sempre heu de tornar sobre les vostres opinions. Als ulls de la gent, aquestes confessions us desdibuixen i us treuen personalitat. Perdoneu la meva opinió, però el retrat d'en Ruyra, si pecava d'alguna cosa, és d'incomplert. És molt probable que si haguéssiu escrit una quartel·la més parlant de la

---

²⁹ Segurament s'està referint als articles titulats «Confessions literàries» (*La Publicitat*, 7, 10 i 16 de novembre de 1926). En aquests articles, en els quals es defensa de les crítiques rebudes per *Coses vistes* i *Llanterna màgica*, Pla explica que va compondre el retrat de Joaquim Ruyra basant-se en un conegut i, a més, fa una breu i superficial anàlisi de la prosa d'aquest escriptor.

literatura d'en Ruyra amb esperit crític i raonat, encara que hagués estat igualment agressiu, no s'hauria aixecat tanta polseguera. La queixa ha estat més perquè oblidàveu el relleu literari que no pas perquè l'atacàveu. De totes maneres, jo, en el vostre lloc, no hauria escrit una cosa que pogués semblar una rectificació, perquè això us perjudica. Perdoneu que us parli aixís. Em penso que no estaria bé que ho fes d'una altra manera.

Ara us podria parlar de les coses que passen, però no cal. Esteu més enterat que tots nosaltres. El que em dieu en la vostra carta aquí també ho traiem dels diaris anglesos. Estem iguals.

La vostra invitació per a visitar l'Empordà m'emociona, i faré tots els possibles per acceptar-la. Jo en tinc una idea sublimada gràcies als llibres i l'he vist passant amb el tren; per tant, no en sé res.

Falten algunes coses per contestar. Ho faré un altre dia.

El vostre germà em va dir si podia trobar algun exemplar de *Coses vistes*. N'he trobat un que no sé si el llibreter l'havia arraconat per tarat. Li entregaré perquè us el dongui. Amb el vostre germà l'acord serà perfecte. Aquesta és l'impressió que em va fer després de parlar-li algunes hores.

Res més.

Cordialment vostre,

I. ARMENGOU

[50]

Ateneu Barcelonès

Apartat de correus 97

27-XI-26

Amic Pla:

Suposo que, oportunament, vàreu rebre la meva darrera carta. M'agradarà molt que la contesteu. Feu-m'ho amb tota franquesa.

Si voleu escriure a l'amic Nin, podeu fer-ho amb l'adreça que us acompanyo.

Les adreces que em demanàveu de les revistes espanyoles, suposo que voleu dir revistes literàries, com la *Revista de Occidente*, etc. Ho faré tot seguit.

A propòsit de revistes, no sé si estareu enterat que està a punt de sortir de Madrid una revista titulada *Gaceta Literaria Ibérica-Americana-Internacional*. Patró de *Nouvelles Littéraires*, *Fiera Letteraria*, *Suplement literari del Times*, etc. Una cosa semblant al nostre projecte. Hi haurà col·laboració en francès (Paul Morand), en català i en portuguès. Tenen diners. Patrocinen l'idea: l'Urgoiti, en Marañón i l'Ossorio Gallardo. El seu punt de vista és amplíssim, lliberal i d'esquerra. Literatura i política. Van demanar la vostra adreça, la d'en Xammar i la d'en Nin. Suposo que us escriuran perquè hi col·laboreu. En principi, la cosa inspira general simpatia. Sembla que tot està a les mans de la gent més digna de Madrid: deixebles de l'Ortega Gasset, Residència d'estudiants, Ateneu, *El Sol*... La gent jove de Madrid cada dia més lliberals que nosaltres.

Ara mateix acaba de passar una cosa que demostra l'esperit de capelleta i sagristia de la gent d'en Rovira. En el número de novembre de la *Revista de Catalunya* hi ha una nota en la que, amb un to de perdonavides i poca-solta, es canta les absoltes a la Diana.³⁰ La Diana morta. Tot ha estat una invenció probablement nascuda per la desfeta de la Llibreria Italiana i l'empresonament d'en Ferrer. No veig que aquest fet, amb els perjudicis que hem hagut de sofrir tots plegats i que, a mi, em fan anar molt malament, sigui una cosa que faci molta gràcia. Amic Pla, totes les iniciatives d'esperit lliberal només atreuen l'odi de la gent seriosa del país. No es pot dir res en cap periòdic que tingui aquest esperit. Fins el diari de Manresa ens acaben de bandejar. Un podria encara treure casos més greus. Sembla que en català només es pot fer literatura fada i sàvia o religiosa. He escrit una carta a *La Publi* i una altra a la *Revista de Catalunya* contestant la nota.³¹ Ja la veureu. Davant de tot això, ja podeu pensar les ganes que tinc de reafirmar el terreny de la Diana. Si la vostra novel·la, que espero que m'enviarà aviat el vostre germà, pogués portar la nostra marca, donaríem una magnífica prova de vitalitat.

En Junoy continua la seva propaganda. Sembla que faci una campanya electoral. Ja veurem quin escrutini de subscripcions obtindrà. Em sembla que la gent, davant de les quatre pessetes cada número, es desanimarà una mica. Al pobre lector català se li demanen molts sacrificis. Sempre li diuen que ha de pagar per salvar la Pàtria. Ara en Junoy és la Pàtria. Que no hi falti ningú, diu. És grotesc. Fins m'ha escrit a mi perquè faci vots entre els pagesos de Manresa. A quin país som?

Us saluda vostre,

IG. ARMENGOU

[51]

³⁰ La nota anònima va aparèixer a la secció «Sagitari» (*Revista de Catalunya*, novembre de 1926).

³¹ La carta al director a la *Revista de Catalunya* fou publicada al número de desembre dins de la secció «Lletres al Director», en la qual hi ha la respectiva resposta d'Antoni Rovira i Virgili (*Revista de Catalunya*, desembre de 1926). Per a més informació sobre la carta publicada al diari *La Publicitat* vegeu la carta 52.

Ateneu Barcelonès

Apartat de correus 97

2-XII-26

Estimat amic Pla:

Aquest mateix matí he rebut la vostra carta. No podeu pensar com m'ha impressionat. M'he pres just les hores necessàries per pensar en el cas parlat, he parlat privadament amb en Brunet i ara us escric per no perdre temps.

La meva apreciació dels vostres articles, us haig de dir abans que tot, potser no era ben exacta. Si us vaig dir que no eren oportuns era mirant únicament els seus efectes. El mateix pensa l'Apa i en Brunet. Els efectes no eren els més desitjables i us ho vaig dir amb tota franquesa.

Com veieu, us retorno la vostra carta. La raó us sobra. No cal pas que us ho repeteixi, perquè em penso que em coneixeu. La conseqüència, però, fora el desastre. Pel que em poguéis passar a mi personalment, no vacil·laria ni un moment en signar la carta i enviar-la al diari; perquè tot es pot sostenir. El meu prestigi públic i privat no patiria gens, sinó tot al contrari. Però hi han altres conseqüències que cal evitar en nom de les coses que ens agraden defensar. La carta, amb totes les modificacions possibles, es veuria que és vostra, i el diari no la publicaria. Si creguéssiu, malgrat tot, que és meva i que vós us limiteu a apoiar-la, encara la publicarien menys. Resultat: la vostra sortida del diari i el silenci absolut al vostre llibre i al d'en Brunet i a tota l'obra de la Diana. Econòmicament, no sé exactament el que passaria, però moralment fora una aixafada que alegraria als nostres enemics. Poseu que la carta fos publicada, i ho dubto molt: a mi no em passaria res; vós continuaríeu al diari, però el boicot a tota la vostra obra fora el mateix. Col·lectivament, representaria una reculada, que fora molt sensible perquè, encara col·lectivament, no tenim raons per estar desesperats. Mirant una mica lluny, tot el lluny que ens pugui separar del moment de tenir un periòdic on es puguin dir les coses amb complerta llibertat, crec que més aviat tenim motius per esperar temps millors. Hi ha una opinió favorable, en aquest sentit, encara que aquesta opinió no satori avui l'atmosfera de *La Publi*. Altrament, no valdria la pena de parlar de projectes de diaris ni de fer cap esforç. Teniu encara masses amics per cremar-ho tot i engegar-ho al carall. Avui, de moment, cal fer-se càrrec de que l'opinió lliberal de Catalunya va a sota, i els que munten són els reaccionaris. La meva pobra opinió és que no hi ha més remei que dissimular aquesta posició inelegant i treure el partit que es pugui, tot esperant l'hora de muntar nosaltres. Altrament, el vostre cas no és únic. Un altre dia us contaré el que li passa a l'Apa. Els catalanistes de la dreta el persegueixen i li ataquen el guanyapà sense pensar que és un pare de famílies. És escandalós. Perquè ho és precisament, és massa indigest el tenir de queixar-se sense cap resultat. L'estat de la premsa catalana fa que els lliberals o hagin de callar o no es puguin expressar lliurement. De totes maneres, jo crec que cal acceptar aquest mínim de premsa que ara existeix abans de renunciar-hi. Feu el que podeu per no deixar el diari. Si el deixéssiu, no hi guanyariem res.

No obstant, amic Pla, ja sé que totes les coses tenen el seu límit, i que és vexant que continueu en el diari en la posició d'ara. El fet de que no us hagin acceptat la contestació al professor Massó és inacceptable i us crea una situació difícil, per solucionar la qual em teniu a les vostres ordres. Si vós redacteu aquesta contestació en termes més aviat estrictes i m'autoritzeu perquè la faci publicar, deixant-me un petit marge de llibertat per si s'hagués de modificar alguna paraula, encara que defensaré el màxim, aniré a veure en Martí Esteve a casa seva i li plantejaré la qüestió de la manera que vós vulgueu, significant-li que, si no rebeu una satisfacció, esteu disposat a deixar el diari. Tinc esperances de que l'afer s'arreglaria a gust vostre. En Martí Esteve, per altra part, s'ha portat sempre bé amb mi i amb tots els afers de publicitat de la Diana. En cas d'una negativa, la meva situació personal per intervenir públicament en l'afer seria més neta que no pas ara. Com a testimoni del fet, podria jo parlar molt més clar, per posar en evidència les animositats que hi ha contra vós. Què us sembla? Si voleu, faré la gestió immediatament. No sé si us agradarà el to d'aquesta carta. Tot queda entre nosaltres. Si us faig aquestes advertències és perquè m'espervera el que podria passar la vostra sortida sorollosa de *La Publi* en aquests moments. Vós sortiríeu amb tota la dignitat i amb tota la raó. Però els del diari, per justificar davant dels vostres lectors la seva enorme bestiesa, us farien tota mena de càrrecs, us ho dirien tot, us difamarien públicament. I vós, des de Leeds, què podríeu fer per defensar-vos d'una manera immediata? En aquest estat de coses quin valor tindria el meu testimoni per ajudar-vos?

A part, què passaria amb els vostres llibres?

Crec que, de totes passades, és necessari superar aquest incident. I si interiorment creieu amb la probabilitat més o menys pròxima de deixar el diari, jo de vós em triaria el moment i el lloc de donar la batalla amb una certa avantatja, començant per cercar un altre diari a Barcelona, encara que fos un dels de l'Aguilar. I si us convingués mantenir una polèmica, faríem un setmanari literari, encara que fos només que per un parell de mesos. La qüestió és que, si hi ha soroll, no siguin sols el que el facin tota aquesta colla de senyors, que precisament tenen una eskena tan ample que és tota una invitació.

Aquesta carta és desllorigada, perdoneu. Vós ja veieu allà on va. Em sembla que estem d'acord. La diferència és només de procediment.

Maneu-me.

Us abraça vostre afectíssim,

IG. ARMENGOU

[52]

Ateneu Barcelonès

Apartat de correus 97

Amic Pla:

He rebut la vostra carta. La mort d'en Crexells ha estat realment una desgràcia immensa pel país. Justament anar-se morir en Crexells, tan pocs homes com hi ha de la seva mena. No hi [ha] pas cap dubte que era el més intel·ligent. Jo l'havia tractat poc, però sempre l'havia vist tan intel·ligent com obert. Obert i senzill on hi ha tanta gent infatuada i tancada. La primera vegada que el vaig veure ja em va parlar com un amic. Amb gaires morts com aquesta ja podríem plegar. Seria pitjor que una guerra. Jo ho he sentit, cregueu, de debò, perquè justament en aquests moments de reaccionarisme cru, perdre un lliberal de pes tan decisiu fa perdre moltes esperances. Precisament aquests dies passen coses molt desagradables en el camp catalanista. Suposo que ja sabeu que *La Publi* ha caigut, a hores d'ara, a les mans d'en Rovira. Han tret a en Martí Esteve. Jo no sé el que feia aquest home al diari. Alguna vegada probablement us havia disgustat a vós, però jo us puc assegurar que sempre s'havia portat admirablement en els afers de la Diana. Ara, en canvi, tinc motius per dubtar de que les coses continuïn pel mateix camí. La direcció del diari nominalment la tindran en Bofill, en Nicolau i en Rovira; de fet, però, tothom està convençut que aquest l'agabellarà. Ha pogut, a la fi, satisfer una ambició que venia de lluny. He sabut coses d'aquest home veritablement irritants. A vós i a en Brunet i a tot el que es mou al voltant vostre, fins concretament a la nostra empresa Diana, us professa un odi que, de tan exagerat, sembla infantil. En Rovira, aquest gran conductor de l'opinió catalana —que voldria ésser—, és un sac ple de petites misèries i rancúnies de doneta. Cada dia estic més convençut que, malgrat el seu anticlericalisme vergonyant, és un dels homes més perillosament reaccionaris que tenim. És un egoïsta recalitrant moral i materialment. De fet, odia a tot aquell que li pot fer una mica d'ombra. El que us passa a vós és perfectament explicable. Hi han moltes coses que el defineixen. El pitjor de tot és que no es vol donar per fracassat políticament. Serà qüestió, quan vingui l'hora, de cantar-li les quaranta. Després de tot això i d'haver parlat amb el vostre germà, veig molt clar que un dia la vostra situació personal dintre el diari sigui difícilíssima, i que, per dignitat, hagueu de sortir. La única cosa que lamentaria, si vingués al cas, és que aquesta gent pogués aprofitar el moment per atacar-vos per l'espatlla i pogués defensar el seu reaccionarisme i la seva intolerància amb la més complerta impunitat. Això fora sensible per a tots. Fora una immoralitat que tindria efectes dolents. En canvi, crec que tota aquesta ofensiva sorda que dirigeix aquest sord, ben registrada, podria servir un dia per tornar-li la pilota i donar-li un disgust.

La contestació a en Massó no ha sortit al diari. Almenys jo no l'he vist.

La meva carta oberta, que ara no tinc a les mans, deia aproximadament que «havia quedat sorprès, com a propietari de la marca Diana, de la notícia de la seva desaparició que donava la *Revista de Catalunya*, la qual no tenia cap fonament perquè la Diana seguia la seva vida normal. Remarcava que la Diana va sortir en un moment que diferents autors catalans que cultivaven un determinat gènere de literatura havien de guardar els seus manuscrits per manca d'editors, que això era un absurd que calia desfer perquè el públic i la crítica havien demostrat, amb la seva franca acollida, l'interès i l'importància de dites obres. Que abans de la Diana no hi havia a Catalunya una sola col·lecció de llibres independents, i que avui n'hi havia tres o quatre. Això

és un pas endavant. Que la Diana havia superat els seus projectes aquí on hi ha tanta gent que fa projectes que després resulten fallits per la realitat; car va fer públic el seu propòsit de publicar quatre llibres l'any i, al cap de tretze mesos, n'havia publicat 7 (cinc de la sèrie groga i dos fora de sèrie). Que, malgrat tot, es veu que la vostra obra no era del gust de tothom, i que la *Revista de Catalunya* fins creia que la seva desaparició podia ésser un motiu de plaseria... Que en tot cas és llàstima que es donguin notícies falses, i més en aquest cas, perquè era molt fàcil informar-se que la Diana tenia obres en preparació i que, si alguna modificació de caràcter administratiu s'havia hagut d'introduir momentàniament en l'empresa, a conseqüència de la clausura governativa de la Llibreria Italiana i de l'empresonament del seu propietari, no era aquest un motiu que hagués de produir cap mena de satisfacció si no fos a una determinada gent...».

Aquesta carta anava dirigida a la *Revista de Catalunya* (que ja veurem si la publica), però vaig pregar la seva inserció a *La Publi* perquè la rectificació, si no es feia amb urgència, podia perjudicar-nos àdhuc materialment.³² (Ja sabeu com són els llibreters. Aquesta desaparició fora un motiu més per desentendre's de liquidar).

L'aparició d'aquesta carta, sembla mentida, ha indignat als senyors de la Revista. Alguns entenen que no s'havia de publicar. Què us sembla de l'esperit de tolerància de certa gent? Els termes de la carta eren absolutament correctes, gairebé amicals. Ara, veurem què passa.

Sortosament, la Diana encara té prou corda per anar marxant? Excuso dir-vos l'efecte que tot això ha fet a en Brunet. Per altra part, les converses amb el vostre germà m'han animat extraordinàriament. Aquests dos darrers viatges que el vostre germà ha fet a Barcelona m'han fet veure que l'acord entre nosaltres era perfecte. M'he convençut, també, del gran afecte que us té a vós. Parlarem de tot amb franquesa i amb el mateix llenguatge. Té la mateixa visió de les coses que tinc jo i, per això, em vaig posar a les seves ordres. La Diana, doncs, marxarà. Abans del vostre llibre sortirà el d'en Brunet; i abans el d'en Millàs (fora de sèrie). No necessitem res més, de moment. Pel vostre llibre crec que podrà arribar-se a una solució amb en López. A en López no li convé quedar malament amb vós. I en últim terme, encara teniu el recurs de prometre-li un altre llibre.

Parlem ara de la novel·la. Va arribar-me a les mans en un moment que tenia molta feina. Us ho dic senzillament. Vaig començar a llegir el pròleg i no vaig deixar-la fins arribar al capdavall. Va fer-me una impressió formidable. A part, la seva vivacitat i la seva força em va fer l'efecte que tot ell està sentat sobre coses sòlides i essencials, sobre coses verdaderes i humanes. Altrament, és un llibre net, sense trampes i d'una actualitat que se sent respirar. Aquella acusació contra els atavismes medievals és contundent i valenta. Em sembla, també, un retorn a Voltaire d'una oportunitat i d'una justesa molt grans. Altrament, malgrat la seva qualitat catalana, en tant que ataca un mal de l'època i del món, em sembla un llibre d'un interès extensíssim i apropiat per ésser traduït. Us parlo amb entusiasme, naturalment, però em sembla que no exagero gens. De forma, m'ha semblat la cosa que heu escrit amb més claredat (el fons resulta diàfan) i amb més cura. Aquest do que teniu vós adjectivant les coses i els homes és manifesta molt viu. Hi han retrats que per ells sols valen un imperi... No us vull atabalar, prou.

---

³² La còpia de la carta publicada a la *Revista de Catalunya* va aparèixer publicada, al diari *La Publicitat*, al número de l'1 de desembre.

Us faran algunes objeccions: el seu caràcter revoltant. Però això és una qualitat. El llibre sembla un preludi de revolució. Altrament, aquell home net, misteriós i reticent de la gassa negra al barret, farà exclamar «plagi!». De totes maneres, aquella mena de refundició dels contes «Un àngel» i «El barret fort» glaça l'ànima. No sé pas com us ho feu. Us faran moltes objeccions, però únicament la gent ignorant podrà negar que heu escrit un llibre excepcional.

No cal dir amb quina ànsia espero la segona part. La primera part, a hores d'ara, és en mans d'un mecanògraf de la més absoluta confiança que acaba de treure les còpies que va començar el vostre germà. Seguidament, jo mateix l'entregaré a l'amic Plana.

En Junoy va ésser a Manresa en viatge de propaganda. Feia grans elogis del vostre article sobre en Sagarra.³³ Sobre el que dieu de la possible transformació de la revista, potser caldrà veure abans com s'orienta.

Us acompanyo un anunci de *La Gaceta Literaria*. El diumenge va ésser a Barcelona el seu director, Giménez Caballero. El coneixeu? És col·laborador de *El Sol* i vam sopar junts. Em va semblar un home molt intel·ligent i molt fi. És molt jove i té una conversa molt aguda i divertida. Barcelona el va impressionar; algunes coses dels nostres savis el van fer somriure a primera vista. Em va sorprendre que un castellà vegés tan de pressa el costat ridícul de les coses.

Em penso que la relació amb aquest home és interessant, particularment per quan publiqui la versió castellana de la novel·la. Em penso que us escriurà.

Ara prou, que ja haureu tingut prou feina a llegir aquesta carta.

Bones festes i bon any.

Vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

Passat festes tornaré a la presó pels afers de la Llibreria. En Ferrer m'ha promès activar-ho. És una feina pesada i difícil. En López em diu que aviat liquidarà —Val.

Closa aquesta carta, he vist a en Brunet, que m'ha dit el següent. En Rovira ha anat aquesta tarda a la Havas, com sol fer en situacions especials. Li ha comunicat que s'havia fet càrrec de la direcció de *La Publi*. Llavors en Brunet l'ha investit en la forma que ja podeu suposar. I ell ha contestat que amb els vostres articles molestàveu a la gent, per exemple amb l'article parlant d'en Crexells.³⁴ Ha dit, però, que ell considerava que la vostra col·laboració al diari era absolutament necessària, i que veuria amb gust la vostra col·laboració a la seva Revista. Diu —amb l'encàrrec de que us ho traslladi— que us donaria cinc duros més per article del que us dava. Què us sembla? No us tenen cap simpatia, però no poden passar-se de vós. Ja podeu pensar que no hi ha la meva indiscreció, amb tot això. És evident, però, que si vós sortíssi del

---

³³ L'article esmentat possiblement és «Algunes lectures» (*La Publicitat*, 27 d'abril de 1926). En aquest article, Pla fa una valoració positiva del llibre *El gris i el cadmi* de Josep Maria Junoy i el compara amb altres escriptors com Santiago Rusiñol, Josep Carner o Josep Maria de Sagarra.

³⁴ «Joan Crexells» (*La Publicitat*, 22 de desembre de 1926).

diari, en Rovira no sabia com explicar-la, i representaria un fracàs. Prou, i perdoneu la llauna. Val.

[53]

Edicions Diana

Barcelona

14-I-27

Estimat amic Pla:

Fa dies que vaig rebre la vostra carta de Londres i les ocupacions d'aquests dies m'han fet oblidar de contestar-la. Perdoneu. Ara veig que ho havia de fer de seguida, retornant-vos la carta d'en Martí Esteve, que vàreu tenir l'amabilitat d'enviar-me reservadament. Gràcies per la vostra confiança. El contingut de la carta s'ajusta absolutament en la versió que jo tenia de la crisi en la Direcció de *La Publicitat*. És evident, doncs, que en Rovira era oposat del tot a la publicació de la carta sobre la Diana. *La Revista de Catalunya*, contestant la meva carta, diu, per altra part, que les seves informacions (sobre l'ocorregut amb motiu del tancament de la Llibreria...) no s'ajusten al que jo he vingut sostenint. Aquestes informacions provenen d'en Santamaria, el qual, amb una lleugeresa inexplicable, va negar el que jo deia a en Rovira. Aquest senyor s'ha agafat, doncs, amb unes informacions que perjudicaven a la Diana i a mi personalment, malgrat ésser absolutament fantàstiques.

En Santamaria es plany de que el seu llibre no hagi tingut més èxit, i d'aquí ha nascut el rumor. Jo el vaig cridar a l'Ateneu, i després de demostrar-li que el llibre havia deixat dèficit, perquè no s'havia venut la meitat de l'edició, li vaig fer firmar una carta reconeixent que la meva gestió havia estat absolutament honorable. Ara l'enviaré a en Rovira per a demostrar-li la seva indiscutible animositat contra les nostres coses, per no dir la seva mala fe. Estic convençut del que us deia en la meva darrera carta sobre el seu temperament. No obstant, crec, també, que per la seva conveniència, per no fracassar en la Direcció del diari, vol atreure-us. Ho va dir francament a en Brunet. A en Rovira no li convé que s'apoderin del diari en Bofill i els capellans. Fins voldria que en Brunet anés a fer la secció de l'«Estranger» a *La Publi*. No sé com acabarà... Es veu també que, abans de solucionar les coses, en Rovira va amenaçar els capitalistes dretans amb la seva sortida. Per evitar això, l'han deixat quedar amb els més amplis poders, que és el que volia en definitiva.

Tot el que us vaig dient en aquestes darreres cartes sembla una mica incoherent. Us reporto, però, amb fidelitat, tot el que jo sé i que em sembla us pot interessar. Ja veureu, en tot cas, que en Rovira vol nedar i guardar la roba. No hi ha dubte que vol fer un joc d'habilitat.

Vaig enviar al vostre germà les còpies de la primera part del llibre. L'original el tindrà d'aquí alguns dies en Plana. He arrancat una primera liquidació del deute de en López amb la Llibreria Italiana, de la qual en resulta un saldo a favor del vostre germà (pel *Rússia*) de 108 pessetes. És poca cosa, però és tot el que hi havia pendent. Es veu que lo altre ja ho havia cobrat en Ferrer. Contínuament li demano altres comprovants per anar liquidant, però li costa molt de donar papers. Es veu que el xicot té altres preocupacions. Ara l'acaben de condemnar a tres anys de presidi pel delictes d'aixecament de partides... És tot un cas. Ja sabeu, de totes maneres, que vaig sovint a la presó, i que més interès en aquesta qüestió no puc posar-li. El vostre germà m'anuncia la tramesa del segon manuscrit de *Relacions*, l'estic esperant.

La notícia del vostre casament, no sé ben bé per què, m'ha sorprès molt. Potser us creia allunyat de l'idea del matrimoni. Ara, però, us felicito i comprenc perfectament que una noia de Noruega pot destruir qualsevol prejudici sobre el matrimoni. Les noies sempre acaben imposant-se. Repeteixo la meua felicitació i agraeixo que m'inviteu per anar a Calella. I quan penseu casar-vos?

No cal dir amb quin desig espero la segona part del llibre. Ja us diré la meua opinió d'home de carrer. Ara sembla que la febre dels llibres ha baixat considerablement. No obstant, *Relacions* s'ha de vendre molt.

Espero la carta que m'anuncieu.

Vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

[54]

Federación Hostelera Española

Barcelona

Gravina, 1

Presidencia

25-I-27

Amic Pla:

He rebut les dues cartes últimes. Permeteu-me que us les contesti per parts.

1— Em faig càrrec de la necessitat que teniu d'arreglar els vostres assumptes amb el senyor Miquel; el vostre germà me'n va dir fa temps alguna cosa. El problema, però, que planteja, no és pas massa fàcil de resoldre. Podeu estar segur, de totes maneres, que jo posaré des d'ara tot el meu interès per a trobar una solució. No he vist encara cap de les persones que tal vegada us podrien ajudar, però les veuré immediatament. Tampoc us puc avançar absolutament res sobre el resultat de la meva gestió. Abans, però, cal concretar la forma en que es pot presentar la qüestió. Si tot es pogués arranjar entre vós i jo, aviat estariem llestos. Penseu, però, que les tres mil pessetes del deute de la Llibreria Italiana em faran anar malament encara una temporada. En quant al meu amic Planes, us diré que part d'aquesta quantitat la dec a ell, i que malgrat el màxim de confiança que hi ha entre ell i jo, dubto que em pugui deixar res. Penseu que tota la seva fortuna l'ha de tenir dipositada en caràcter de fiança com a recaudador de contribucions de Manresa. Tinc algun altre amic que me les podria deixar, però no sé si ho farà. Vós no teniu ningú a Barcelona que hi estés disposat? Jo estaria conforme en fer d'intermediari i a fer les gestions que calguessin. Millor, però, que fos una persona amiga i de segura discreció. Potser sigui desatinada la pregunta que us vaig a fer. Si ho és, no me la contesteu. El vostre amic Güell podria fer alguna cosa? Fora indicat? Us dic això perquè una vegada aquest senyor, parlant amb en Planes, li va deixar veure la gran amistat que amb vós hi havia, i va demostrar-li també un cert interès en l'èxit editorial dels vostres llibres. Vós mateix.

2— Altrament, com us deia, tenint en compte que haurem d'acudir a una tercera persona i que no tot queda entre vós i jo, és necessari rentar la qüestió sobre punts concrets. Jo havia pensat planejar l'afer de la següent manera: El vostre germà, en nom vostre, accepta la quantitat de... (cinc mil pessetes o la que sigui, amb interessos o sense), que en nom vostre també es compromet a tornar en el terme de tants mesos (o anys: cal senyalar un terme encara que sigui llarg). Com a garantia del préstec, vós ofereu fins a la seva cancel·lació l'exclusivitat dels guanys (benefici net) d'autor dels llibres que a partir de la data llanceu al públic. En finir el terme senyalat de tants mesos (o anys), el prestatari haurà d'haver fet tota la devolució de la quantitat prestada (amb els seus interessos?), encara que el producte dels llibres no arribés a cobrir-la.

3— Si no consegueixo que sigui en Planes el prestamista, caldrà parlar d'interès, encara que sigui molt moderat.

4— No crec que, encara que en López refusi el comprar el llibre en ferm, s'acabin aquí totes les solucions amb ell possibles.

Jo proposaria al, diguem-ne administrador-impressor (en López o el que sigui), que faci un anticip sobre el producte del llibre: a) fent-se càrrec de les despeses d'impremta; b) entregant-vos en metàl·lic una quantitat (mil o dues mil pessetes) que es podrien considerar beneficis eventuais de l'autor; amb la reserva per part de l'impressor-administrador de poder reclamar, al cap d'un temps (a fixar), a l'autor o al seu representant la diferència entre el que s'hagués esmerçat pel llibre (impremta, administració) i el que hagués produït la seva venda. Això asseguraria a en López l'impossibilitat de perdre diners en cas de que el llibre no es vengués. En canvi, a vós us estalvia infinits maldecaps. De moment, no hauríeu de pensar en pagar l'impremta per un costat i, per l'altre, us permetria disposar de mil o dues mil pessetes, per

arreglar els vostres comptes amb el senyor Miquel. Això evitaria que haguéssiu de fer un préstec per a la quantitat de 5750 pessetes aproximadament (3750 pessetes d'impremta més dues mil de l'anticip). En aquest cas, com que l'impressor-administrador fora el veritable prestamista, s'evitaria la mediació d'altres persones i el consegüent tragi de pessetes sempre difícil i penós a l'hora de treure-les. Altrament, l'impressor-administrador és la persona més indicada per deixar els diners des del moment que és el que es troba el peu de la bota i té la garantia a les mans. Només hi ha un perill: i és el de que el tiratge fos superior al pactat. Llavors sempre es podria demostrar a l'autor que es perden diners. Però aquest cas es podrà donar sempre que l'impressor i l'administrador siguin una mateixa persona. De totes maneres, jo no puc pas afirmar que aquesta tupinada humanament possible, hi hagi ningú a Barcelona capaç de fer-la. Ja ho compreneu...

5— Si en tot o en part hi hagués un acord amb l'administrador-impressor, tal com us senyalo, el préstec a sol·licitar d'una altra persona ja no tindria efecte o fora més reduït, cosa molt més fàcil d'obtenir.

Em sembla que, amb tot el que us dic, vós podreu acabar d'encarrilar la qüestió. Escriuré al vostre germà en aquest mateix sentit i no contrauré cap compromís que no m'hagueu dit alguna cosa.

El que tot acabi bé depèn, naturalment, de que el llibre sigui un èxit. He llegit la segona part i l'he passada a en Plana. Us haig de confirmar, amb la franquesa de sempre, que el llibre és extraordinàriament bo. Aquesta segona part em va fer l'efecte d'ésser construïda amb els mateixos elements literaris que la primera, i em va causar una impressió molt semblant. Ara bé, el que aquest llibre sigui bo, el més bo de tots els vostres, no vol dir, al meu entendre, que tingui per endavant assegurat un gran èxit econòmic. Ja sabeu com és el nostre públic. No és precisament llibres com *Relacions* el que li han fet llegir. És difícil també calcular el que pot passar tenint en compte com a precedents l'èxit de *Coses vistes*, *Rússia* i *Llanterna*. El vostre llibre farà soroll i fins serà interessant, com a fet polític, de veure com reaccionarà la gent davant l'explosió que em sembla es produirà. A veure si us posen a l'Índex. Pot esperar-se, doncs, una sorpresa. Amb quin sentit? Jo espero que serà en sentit satisfactori...

Cal que us digui que amb la persona que tracti de l'afer del préstec, encara que sigui en Planes, no li parlaré una paraula del senyor Miquel. Entesos.

Probablement queden encara algunes coses per contestar. Ja ho faré com pugui. No m'hi veig de feina. Ara m'han fet advocat dels hotelers i, probablement, hauré de fer un viatge a Madrid i a Sevilla per a demostrar que la salvació del país es troba en mans de l'indústria hotelera. És divertit. De totes maneres, em surt més a compte organitzar els hotelers que no tractar amb llibreters. Ja us parlaré de tot extensament; ja sabeu que m'agrada escriure-us i que m'escriuiu. Perdoneu.

En Millàs us enviarà el seu llibre *La caravana*, Edicions Diana (fora de sèrie).

Molt bé el vostre article sobre en Sagarra.³⁵ L'impressió és, però, que la Revista d'en Junoy no virarà si no surt un mecenes. Ara s'aguanta per patriotisme, amb unes quantes dotzenes o centenars de subscripcions. Tot plegat és econòmicament magre.

---

³⁵ L'article esmentat és «Josep Maria de Sagarra, dramaturg» (*La Nova Revista*, gener de 1927).

Vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

Closa ja aquesta carta, en Plana m'ensenyà les condicions que el vostre germà proposa a en López per a la publicació del llibre. Si són acceptades, no va res del que us dic en el paràgraf quatre. Es veu que la cosa que li ve més malament a en López és la de treure diners, sigui com sigui.

Us recomano que vetlleu perquè el llibre sigui tipogràficament millor que la *Llanterna*.

[55]

[Capçalera: Federación hostelera española, Presidencia. Barcelona. Gravina, 1]

30-I-27

Amic Pla:

Suposo que vàreu rebre la meva darrera carta contestant-vos les vostres. He fet algunes gestions, completament reservades, encaminades a resoldre l'afer del llibre. He trobat a en Planes més ben disposat del que em creia. És un bon amic vostre. En nom d'ell, us haig de pregar que concreteu. Si en total necessiteu 5.000 pts. Comptant-hi les despeses d'impremta, hauríeu ara de dir quina és la quantitat que necessiteu per arreglar els vostres compromisos amb el Sr. Miquel. Aquest he entès jo que era el punt essencial a resoldre, demostrant a aquest Sr. que vós podíeu viure del vostre treball. El vostre germà està perfectament orientat per arreglar les coses amb en López. Si les seves condicions són acceptades en el moment de fer la primera liquidació, jo crec que per poc que vagi la venda del llibre, amb el seu producte, podrà pagar la impremta. Després, vindria el benefici.

Espero que em direu, doncs, la quantitat que necessiteu, prescindint de la impremta. En Planes us la deixarà sencera o en part sense cap interès absolutament i pel plaç que determineu. Ja us he dit que en Planes és un xicot admirable. M'agradaria que les coses es poguessin arreglar

amb ell, perquè tot quedaria entre nosaltres. En Planes, però, fins a mitjans de febrer no podrà enllestir les coses.

No feu cas de la xifra que us donava com aproximada com a preu de la impressió del llibre. Era equivocada. El vostre germà proposa una impressió a preu molt baix, sotapreu, cedint però l'administració a un 45% com a compensació. Si en López ho accepta, ja està bé. En definitiva, jo crec però que una impressió digna del llibre amb la seva faixa verda no pot costar menys de 3.000 pts. o sigui a pesseta l'exemplar. De totes maneres, el vostre germà sap perfectament el que té entre mans.

Crec, com vós, que el diari a les mans d'en Rovira i d'en Bofill difícilment pendrà un aire liberal. Allò dels ràdio-sermons va commoure a tothom. Ara en Bofill prepara personalment un sermó sobre Sant Francesc. La cosa més interessant és la contestació d'en Rovira a un article d'en Domingo. Va sortir al diari del 28 o 29. Aquella invitació que fa a l'Alomar perquè escrigui pel diari és deliciosa. No us sembla? En Rovira, quan surt de l'exposició de fets i de la seva habitual objectivitat per ésser personal i opinar per compte propi, em fa molta gràcia. Us heu fixat de vegades quan vol nedar entre dues aigües i fa jocs d'habilitat? Sembla un jesuïta. No? Aquests copets a l'espatlla de l'Alomar volen ésser molt diplomàtics. Sobretot després dels copets a l'espatlla del P[are] Miquel d'Esplugues. Tot plegat, no creieu que només serveix per desorientar els pobres lectors.

Miraré d'obtenir coses pels vostres retrats. Tot l'original de *Llanterna màgica* el vaig enviar tal com el vaig rebre a Palafrugell. No sé pas com es devia perdre el retrat d'en Bofill. Potser el Sr. Linares sabia el curs que va seguir l'original. La revista d'en Junoy és una cosa que no viurà gaire, segons sento a dir. Del primer número, se n'han venut 2.000 ex. És poc per un primer número.

El llibre ha d'ésser un èxit, està clar. Només em fa por la premsa. A «La Publi» es trobaran entre l'espasa i la paret tant si us elogien com si us fan el buit. El que passa és que no es pot contentar alhora la dreta i l'esquerra. Aquesta posició ambigua és una cosa absurda i tot el que es faci per desfer-la estarà bé. Em sembla que el llibre pot servir per destriar els camps; per això, us deia l'altre dia que faria l'efecte d'un explosiu. Molt saludable, en tot cas.

La *Llanterna* ha estat després de tot un gran èxit. Ara, que en López en comprar-la es va equivocar. S'equivoca sovint. És molt llest, però no llegeix mai res del que edita ni té una orientació sobre el que vol el públic. Ell mateix ho reconeix. Jo crec que, malgrat el que diu en Rovira, si mai arribéssim a comptar amb una administració nostra ben organitzada, el procediment amb què va començar a editar la Diana és el millor de tots. Ara, amb una administració deficient també és una empresa de llibres com una casa de cites. Tot s'ha d'ensorrar. És l'única raó de tot el que ha passat i que en Rovira no vol admetre, per raons molt especials i pròpies del seu temperament.

Ja sé que no voleu comunicar a ningú la data del vostre matrimoni. Per endavant, l'enhorabona. Jo, en canvi, sóc solter. La gent, la família, em voldria casar, però per ara ho veig difícil.

L'Apa sempre diu que us saludi. Fet; i també en nom d'en Brunet.

Vostre aff.

[56]

17 agost 28

Amic Pla:

Oportunament vaig rebre la vostra postal des de Buda. Tant en Cabot com jo agraïm les afectuoses salutacions de la vostra dona i les vostres.

Esperava rebre la vostra adreça definitiva per a escriure-us, però he aprofitat la que he trobat al peu de la vostra carta de *La Veu*.

Ja heu vist quin rebombori al volt del vostre llibre. Jo he estat unes setmanes fora de Barcelona i, de tornada, he pogut llegir algunes de les coses gruixudes de *La Nau* i *L'Opinió*. Era fatal que el llibre havia de fer soroll. Després de les recents maniobres del senyor Cambó, que tothom coneix avui, una vindicació de la seva figura havia d'indignar a la gent i àdhuc al catalanista de bona fe. Ja sabeu que, en aquest punt, no estic pas d'acord amb vós. La cosa estúpida i repugnant és, però, per una part, la mossegada biliosa d'en Lluhí, i els atacs venjatius del Rovira, que aprofita aquesta qüestió per a liquidar el que vós ja sabeu i intentar de refer el seu cartell personal. En definitiva, una cosa completament baixa. Jo intentaré parlar des d'algun lloc denunciant aquesta baixesa d'un home que parla contínuament de la seva honestedat, però es fa difícil, perquè a *L'Opinió*, després de tot el que ha passat, no em poden tolerar, ni jo els puc tolerar. Hem pensat amb l'Hurtado, que passa una temporada a Barcelona, en la possibilitat de treure el periòdic de les mans del Lluhí. Si això no és factible, hauré de trencar definitivament amb *L'Opinió*. De totes maneres, repeteixo, intentaré escriure alguna cosa.

Cregueu, amic Pla, que el que passa no pot ésser més desagradable.

Us agrairé que m'escriviu.

Salutacions afectuoses a la vostra muller.

Amb la cordialitat de sempre us abraça,

[57]

13 setembre 1928

Amic Pla:

He passat molts dies amb el pensament d'escriure-us i no ho he fet. Els hotelers m'ho han impedit, probablement. N'han vingut de tot Espanya i hem tingut més juntes i més sopars esplèndids. Els he hagut d'aguantar a tots, com a bon secretari, i ara que acabo d'acompanyar els últims a l'estació, respiro i m'és grat d'escriure-us. Suposo, de totes maneres, que en Cabot us va posar una carta i us va enviar uns retalls de periòdic. Ell m'ho va prometre. Tant d'en Cabot com de mi, ja sabeu que podeu manar i disposar.

Cal reconèixer que les coses estan molt agitades. El vostre llibre realment ha tingut els efectes d'una explosió. Feia temps que convenia un revulsiu o altre per acabar amb un conjunt de situacions falses i confoses. Els camps es van delimitant. Amb això tots hi guanyarem. De l'any 23 ençà, el nostre ambient no havia estat tan tempestejat. Les coses estaven quietes i no marxaven perquè, segons deien, no es podia parlar de política. Ara, però, s'ha demostrat el que jo em pensava: que si no es parlava de política és perquè teníem por de ferir-nos els uns als altres i de trencar una «unió sagrada», perfectament estèril, i que només servia per perdre el temps. Ara ha vingut que tots els problemes que eren sota la taula s'han volgut posar al damunt i ha sorgit una situació de franca discrepància. L'Acció Catalana, factor confusionari, incolor i neutre de la nostra política, sembla que té l'existència amenaçada. La separació d'en Rovira, que va a intentar la formació d'un nucli d'esquerra —ningú sap com ni de quina manera—, deixa l'Acció Catalana en mans de quatre intel·lectuals catòlics i poetes badocs. Si es poguessin descomptar les vel·leïtats alfonsines de la Lliga, probablement aquesta gent tornaria d'on va sortir i l'Acció Catalana ja no existiria. Llavors, passada aquesta bullidera, a Catalunya es dibuixarien bastant accentuades dues tendències: esquerra i dreta. No hi ha res que dir. Només sento, amic Pla, que en aquestes circumstàncies, vós us trobeu, als ulls de tothom, col·locat a la dreta, mentres jo em trobo a l'esquerra.

Vós defenseu la dreta i la Lliga —crec que no hi ha més remei que confondre-les— pel seu passat, per ésser l'única força eficient que ha actuat en la nostre política. Estic convençut que, ni abans ni després de la Lliga, s'ha fet pròpiament política, sinó literatura i jocs d'aficionats. Estic convençut, també, que fa riure parlar massa de doctrina a casa nostra. La política és, principalment, acció. Si no és acció no és res. La Lliga ha estat un partit d'acció, ha tingut una transcendència i una tàctica i ha vist les coses amb una ampla perspectiva. Crec també, però, que si la Lliga, en tant que és la representació d'una classe industrial i d'una petita burgesia —partit necessari, per tant— ha tingut alguns èxits, com a partit autonomista ha fracassat en rodó. Això és el que veu la gent. La futura actuació de la Lliga no és pas fàcil. Recobrar el seu aspecte de partit nacional, parlar en nom de Catalunya, com havia fet, em sembla impossible. El temps no passa inútilment, àdhuc pels que han tingut una joventut brillant. Les experiències i les provatures produeixen un desgast. Atorgar-se la Lliga, en el successiu, la representació purament i simplement d'una classe industrial amb decoracions catalanistes sempre relatives i canviades, ja sembla més factible. Però la Lliga, repetint les seves aventures amb la monarquia actual, com si res hagués passat durant cinc anys —recordeu el memorable discurs del rei en el Palau de la Generalitat davant de tots els alcaldes de Catalunya—, em sembla que riscaria a perdre-ho gairebé tot. Altrament, donaríem proves d'un enviliment col·lectiu incomparable.

Aquesta és, al meu entendre, la situació de la Lliga i de la dreta política. I bé, parlem de l'esquerra. Amb què compta l'esquerra? L'esquerra compta, principalment, amb el fracàs de la dreta. El desplaçament d'un sector autonomista —el més autèntic— cap a l'esquerra, amb l'únic motiu de canviar de posició, em sembla tan fatal com el moviment del pèndol. És la llei dels partits tornants, que sempre m'ha semblat molt lògica i saludable. Les esquerres poden ésser, doncs, socialistes, radicals, federalistes, obreristes o simplement liberals. Tot això és doctrina i —repetim— l'important és l'acció. La vida d'aquestes esquerres estriba, per damunt de tota doctrina, en el saber treure partit d'aquesta situació favorable fins arribar a substituir la dreta i imposar-se davant l'opinió.

Ho conseguiran això les esquerres catalanes? Aquí sí que podem ésser escèptics. No hi ha cap símptoma que permeti creure que sí. Tot està disgregat i no hi ha ordre ni concert de cap mena. Contràriament al que passa amb les dretes, que sempre tenen una certa tendència a cohesionar-se i a obrar juntes, les esquerres es mouen sempre amb un fons anàrquic i personalista. De totes maneres, potser podria intentar-se la constitució d'un bloc d'esquerres, amb un programa mínim, que deixés prou marge perquè cada grup pogués defensar els seus principis. Podrien reunir-se elements com la petita menestralia republicana, els intel·lectuals d'esquerra, els dependents de comerç adherits a la segona internacional, que són més de deu mil federats, els socialistes i, per damunt de tot, aquests nuclis republicans de Reus, Lleida, Vendrell, Sabadell, reminiscències de l'antiga esquerra, molt importants, amb majories en alguns ajuntaments en el moment del cop d'estat, etc. Els elements per a fer una Esquerra existeixen, el que falta, però, és la creació d'un nexa entre ells. Tot això és una mica hipotètic, em direu, i tindreu raó. No tinc pas jo mateix gaire confiança en les possibilitats de tot això. De totes maneres, per tots els dubtes que aquesta gent m'inspirés, us confesso que, per contracop, no em veuria pas mai en cor d'afiliar-me ni de prop ni de lluny entre els quadros de la gent reaccionària amb la Lliga al davant, àdhuc confiant en el seu èxit pairal. No crec pas que la gent d'aquest país hagi nascut simplement per obtenir l'autonomia de Catalunya. Al meu entendre, encara hi han coses més importants i prèvies. Altrament, encara no em sé avenir que vós, en tant que home liberal, vulgueu contribuir a revaloritzar la vella política de la Lliga pel

sol fet de tenir un passat insuperat. L'esperit dinàmic, la vitalitat i, si voleu, la genialitat d'en Cambó, és sorprenent que es facin sentir tant amb un home com vós que tantes coses admirables heu dit contra el plutarquisme i els genis catastròfics. Confesso que m'heu desorientat a mi com heu desorientat als vostres amics i lectors.

La nostra polèmica ja veieu com ha acabat, de moment. Després de la vostra segona carta a *La Veu*, ja no s'ha parlat de vós. Es parla, però, de Pi i Margall... i n'hi ha per estona. Jo vaig enviar un article a *La Nova Revista*, tal com us vaig dir, però no l'han publicat perquè —segons em diuen— en el darrer número vós tracteu el mateix tema.³⁶ De totes maneres, endevino que els meus articles, agres i descosits (perquè no en sé més), no tenen aquella tonalitat mate i moderada de la majoria dels col·laboradors d'en Junoy. En el meu article defensava el vostre punt de vista sobre el passat de la Lliga i tractava de posar amb evidència als que personalment us han atacat. A *L'Opinió* no hi ha res a fer. L'Hurtado se n'ha tornat a Ginebra i a París, i en Lluhí i en Comas, han cregut convenient prescindir dels meus serveis. Són una gent agraïda. En Lluhí posa de gran *leader* i en Xirau dona conferències doctrinals. És deliciós.

Espero que m'escriureu.

Records a la vostra distingida muller.

Salutacions d'en Cabot.

Soc vostre afectíssim amic,

I. ARMENGOU

[58]

Stockholm

18 setembre [1928]

Amic Armengou:

---

³⁶ L'article esmentat de Pla és «Quatre paraules» (*La Nova Revista*, agost de 1928).

He rebut la vostra esplèndida carta. És el primer document que rebo sobre el que ha passat responsable. Tot el que he llegit és d'una incoherència terrible. Em sap greu que, a sobre, *La Nova Revista* no us hagi publicat l'article. Envieu-lo.

Veig les coses d'una altra manera que vós. Jo crec que, en política, les accions i e[lls] programes de llarg alcanç i per tota la vida són inútils i perjudicials. Ademés, no fan marxar a ningú. Des de fa cinc anys, tenim un problema corrent i real: el Directori, treure el Directori. Aquest problema divideix automàticament l'opinió en dos camps: els partidaris de la dictadura i els contraris a la dictadura. Què han de fer els contraris a la dictadura? Unir-se, prescindir momentàniament dels matisos, fer un bloc. Qui ha de dirigir aquest bloc? L'ha de dirigir, al meu entendre, aquell nucli més o menys gran de persones que són uns professionals de la política. L'endemà del dia que aquest problema estigui resolt, parlarem de les altres coses, farem altres programes. La gent es baralla per qüestions concretes. Les qüestions de doctrina són qüestions de tendència i de temperament, no arriben a ésser mai qüestions polítiques candents. Ens hem de treure de sobre les mentides universitàries.

Això que us acabo d'escriure ho he exposat a tothom durant aquests últims anys: ho he dit a en Domingo; i a l'Alba; i a en Macià; i a l'Unamuno, a tothom. Presentades les coses d'aquesta manera, tothom hi està d'acord. Després, en la pràctica neixen una sèrie de qüestions de jerarquia i de infecte vanitat que hom presenta a través de problemes previs liberals, republicans o reaccionaris. Són aquestes petites passions el que fan que la gent que podrien treure el Directori es quedin a casa. El que s'anomena l'educació política d'un poble, no és altra cosa que saber obeir i saber donar una confiança momentània a uns homes determinats per passar un obstacle també determinat. Salvat l'obstacle, tothom reprèn la seva llibertat d'acció. Els últims esdeveniments han sigut potser interpretats en el nostre país com manifestacions de gran maduresa política. Jo crec que són manifestacions de tot el contrari. Podrem parlar tres, sis, deu anys de Pi i Margall. Podrem editar totes les seves obres. Tant se val. Aquest no és pas el camí per treure el Directori.

El problema, doncs, és aquest: veure les coses concretament, a dins d'una limitació momentània; servir-se d'uns homes de carn i ossos, no d'uns fantasmes; fer una apel·lació a l'eficàcia, destruir, en un mot, tots els records històrics que, de fet, són un pes mort per tota actuació real (Pi i Margall).

Avui, tenim les coses a dintre de la més perfecta simetria, tenim una dreta i una esquerra. La dreta ha fracassat —vós dieu. Perfectament. L'esquerra, però, es troba, degut a la falta d'homes, que no pot ni fracassar perquè no pot actuar. Resultat: el repòs absolut, l'ajornament indefinit de la qüestió essencial.

14-V-1930

Amic Pla:

Us escric des de l'Ateneu de Madrid, on de tant en tant hi vinc a passar una estona a la biblioteca.

Llegeixo els diaris catalans. Sembla que ens trobem en un moment molt interessant de la política catalana, no? I sembla que ens trobem enmig d'un confusionisme xerraire, esverador. Els meus amics de l'intel·ligència republicana no fan més que divagar. I aquest Bofill i Mates, què en farem d'aquest home tan buit i tan ximple. La cosa més simptomàtica que traduiria un estat d'opinió xiroi, carrincló i imponent, fora que aquest Bofill, que durant els sis anys de la Dictadura no ha tingut altra preocupació que la collita de les castanyes de Viladrau, arribés a formar un partit. No sé pas on aniríem a parar. Al voltant d'en Bofill i dels republicans s'hi dibuixen una colla de figuretes de nois estúpids i arribistes que tiren per regidor. Sembla que tot plegat és molt baix de sostre i, com a qualitat política, anem més aviat caminant cap endarrere. La gent només pensa en dir mal del Directori. Feina fàcil. I abans del Directori què? Què passava? És que potser lligàvem els gossos amb llonganisses? Acabo de llegir un article vostre a *La Veu* que m'ha agradat molt.³⁷ Feia falta que algú digués, com vós feu, com anaven les coses de Barcelona abans del 23. Us felicito perquè heu posat el dit a la llaga. És incomprendible que hi hagi gent que no tingui memòria. L'època dels atemptats és una cosa que hauríem de tenir i retenir com una obsessió. Al volt dels atemptats s'expliquen moltes coses i es poden pendre molts partits. El que no es pot entendre és que en aquella època hi haguessin persones a Barcelona que s'inhibissin moral o materialment. En aquella època va néixer aquella Acció Catalana, tan fresqueta, i que ara sembla que vol tornar a actuar. La mateixa gent, la mateixa tova imbecilitats, la mateixa incomprensió.

I del cop de l'altre dia què? La gent enterada de Madrid diu que el rei es disposava a exercir una dictadura personal. I afegeix que, si no hi ha hagut sancions, és per aquest motiu. Els quatre generals no anaven sols. I ara el rei, que tot ens ho hauria negat si surt amb la seva, es disposa a fer una *tourné* triomfal per Catalunya. Tot plegat és per a fer voltar el cap. Per què no veniu a Madrid, que xerrariem?

Records a la vostra dona i als amics.

Vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

Cervantes 44 — Pensión alemana.

---

³⁷ L'article esmentat segurament és «El liberalisme fictici i el liberalisme real» (*La Veu de Catalunya*, 13 de maig de 1930).

Casa de Catalunya

Oficines: Fernanflor, 6, 2a

Madrid

31 agost 1930

Amic Pla: No sé com excusar-me. Fa alguns mesos que vaig rebre una carta vostra que va donar-me una satisfacció com no us podeu figurar. Jo volia correspondre com us mereixíeu i pensava contar-vos moltes coses. Per no fer-vos una carta curta, ara resulta que he deixat incontestada la vostra. Ja em perdonareu.

Les vostres impressions de Manresa són exactes. Com me dol no haver-vos pogut acompanyar en aquesta revelació.

La meva família, la de Manresa, no em va dir res del vostre viatge.

Gairebé no goso encetar els temes i les coses que em suggeriu en la vostra carta.

De política ja ho veieu. Aquesta gent d'Acció Catalana, una poca cosa, vacil·lant i curta. No faran res de bo. Podran, això sí, desorientar el país i fer-li perdre el temps.

Ara, a Madrid, estem organitzant la Casa de Catalunya, d'un sentit plenament internacionalista.³⁸

En fi, crec que d'això i de moltes altres coses n'hauríem de parlar.

Demà passat, dia 2 de setembre, surto cap a Barcelona. Tindrè uns quinze dies de vacances i faré tot el possible per a venir-vos a saludar.

Records a la vostra dona.

Us abraça vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

Concepción Arenal, 6, 2o, 39a

---

³⁸ En el número del 7 d'agost de 1930 del setmanari *Mirador*, Armengou va publicar l'article «La "Casa de Catalunya"», en el qual explica més detalladament el programa d'aquesta nova institució.

[61]

Cámara oficial hostelera de España

Cervantes, 44 - Madrid

Teléfono 11216

Abogado asesor

9-X-30

Estimat Pla:

Suposo que us prova la nova estada a Palafrugell.

Avui fa vuit dies que vaig publicar el segon i darrer article sobre el nostre projecte de turisme. Per raons que ja són de suposar, vaig haver de comprimir molt les coses.³⁹ Crec, de totes maneres, que queda establert un possible punt de partida per la nostra campanya a *La Veü*.

A Madrid es parla de revolució per aquest mateix mes. Si el temps ho permet, naturalment.

Us agrairé que em digueu alguna cosa quan tingueu temps.

Ja us tornaré a escriure més llarg.

Records a la vostra dona i demés família. Us abraça vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

Adreça particular: Concepción Arenal, 6, 2o, 39a

[62]

I. Armengou Torra

Casp, 90

---

³⁹ Armengou va publicar una sèrie de dos articles titulats «Per una indústria turística catalana» el 25 de setembre i el 2 d'octubre en el setmanari *Mirador*.

Barcelona

Advocat

4 gener 1931

Amic Pla:

Tota mena de felicitats us desitjo a vós i a la vostra esposa i demés família.

Acabo de llegir al diari que el senyor Cambó ha estat de viatge a Palafrugell per a resoldre afers de turisme. Si hi hagués quelcom que pogués interessar al nostre projecte, us agrairia que em poséssiu dues ratlles a volta de correu. Jo seré a Barcelona fins al dimarts al vespre.

Després a Madrid. Concepción Arenal, nº 6, 2º izquierda.

De totes maneres, demà dilluns, per tractar de coses del turisme catalanobalear amb una comissió de gent d'hotels i agències de viatges, visitaré a l'Estelrich.

Records.

Vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

[63]

I. Armengou Torra

Casp, 90

Barcelona

Advocat

27 gener 1932

Estimat Pla:

El dissabte darrer va quedar constituïda la Federació de Turisme. La cosa va anar magníficament com es pot despendre per la nota que us adjunto, que va publicar *La Veu*.⁴⁰ Ni l'ambient de vaga general i de bullanga, ni l'atur dels taxis i els tramvies van fer-nos desistir-ho; realment un contrasentit parlar de turisme en un dia tan «ple», com diríeu vós, com fou el dissabte. Els nostres amics no es van espantar i van assistir a la reunió com un sol home. El fet és que la revolució social ha resultat un fiasco i, en canvi, la nostra Federació ha començat a treballar amb gran entusiasme. La premsa ens ha rebut magníficament. Ara em permeto demanar-vos un comentari des de *La Veu*.⁴¹ No cal pas que us digui el que és la Federació i el que volem fer. Ja us he cansat altres vegades. Us recordo, però, que la cosa no té res que veure amb la política del dia i sí amb els nostres industrials. El programa és extens. Preparem per a molt aviat una conferència radiada a càrrec de l'amic Estelrich sobre Mallorca i moltes altres coses.

Possiblement, a finals de la setmana entrant, seré a Madrid. Mentrestant, molts records a la vostra muller, als amics us siguin i a tots els demés.

Una abraçada del vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

Casp, 90, 4, 1.

Avui diumenge he pogut sortir. A la *poste restante* no hi havia pas res de tu; suposo, doncs, que encara no has cobrat.

Records,

Adi⁴²

[64]

Generalitat de Catalunya

Departament d'economia i treball

Direcció dels serveis de turisme de Catalunya

Barcelona, Corts catalanes, 658. – Tel. 20923

---

⁴⁰ «Constitució de la Federació de Turisme de Catalunya i Balears» (*La Veu de Catalunya*, 24 de gener de 1932).

⁴¹ Pla va publicar l'article «El turisme» (*La Veu de Catalunya*, Edició del Vespre, 10 de febrer de 1932).

⁴² En un marge del document hi ha una nota manuscrita d'Adi Enberg dirigida a Josep Pla.

Oficines a Portbou, la Jonquera, Puigcerdà i Tarragona
Representació del Patronat Nacional del Turisme

Particular

Senyor Josep Pla

Calella de Palafrugell

Barcelona

16 setembre 1932

Estimat Pla:

Oportunament va venir a saludar-me el vostre cunyat Frank Keerl. Estic convençut de què els seus treballs podrien ésser d'una gran utilitat per la nostra oficina i, no cal dir, que jo celebraria tenir-lo per company; però com ja li vaig dir amb tota franquesa, actualment hem de treballar amb quatre escasses pessetes a les quals hem de donar moltes voltes perquè la gent vegi que treballem. Avui per avui, a la nostra oficina ningú té la retribució que mereix el vostre cunyat.

Altrament, tots els nomenaments els fa la Generalitat. Tots els assumptes de personal depenen del senyor Tarradellas, bon amic del vostre germà Pere, segons va dir-me el vostre cunyat. Crec que, per aquest costat, pot trobar-se un bon camí.

No oblideu que, com a funcionari, el vostre cunyat necessitaria nacionalitzar-se aquí.

També es parla ara d'organitzar una exposició internacional de turisme. Si hi hagués oportunitat d'oferir al vostre cunyat alguna cosa interessant dintre les oficines d'aquesta exposició, jo el recomanaria amb l'interès que ja podeu suposar.

Així que tinguem consignació per a fer una propaganda adequada, serà per a mi un vertader plaer el poder parlar amb vós de la deliciosa guia de la Costa Brava que podríeu fer, entre altres coses.

Podeu escriure, quan vulgueu, l'article sobre Mallorca per a la revista *Iberia*. Podeu fer-lo en francès o castellà, i me l'envieu a aquesta oficina i jo li donaré curs. El número recentment aparegut publica un article de l'amic Estelrich.

Espero que no tardareu en venir a Barcelona i tindrem llavors ocasió de parlar de tot.

Una abraçada del vostre afectíssim i amic,

I. ARMENGOU

Representante de Iber Amer Publicaciones Hispano-americanas S.A.

Plaza Platería de Martínez I

(Paseo del Prado, 22)

Madrid

Puerto del Ángel,4

Barcelona

Distribuidora libreria Hispana-Mex

Isabel La Católica, 14 – Despacho 301

México D. F.

17 abril 1950

Estimat amic meu:

He rebut la vostra carta del 17 de març. L'impressió que m'ha fet és tan diversa i, en alguns punts, inesperada, que us l'hauré de contestar per parts. Per començar, us agraeixo tots els vostres bons records. Us haig de confessar la meva il·lusió de retrobar una vella amistat com la vostra i de llegir una carta tan cordial com la que m'heu volgut escriure. Em sap greu només que hagueu tardat tant —no per contestar-me, que ja sabia que ho faríeu un dia o altre—, sinó perquè observo que teníeu sobre mi algun propòsit que m'hauria agradat de conèixer abans.

Us comprenc perfectament quan em parleu de la vellesa, perquè jo visc el mateix procés, amb 55 anys al damunt. Soc, per tant, més vell que vós. Sortosament, sembla que, per ara, la salut és bona, però em cuido i la meva dona m'hi ajuda. Em preocupo d'estar en «forma» i faig tot el que puc per no desafinar davant dels problemes que la vida em va plantejant. No hi ha més remei, perquè les circumstàncies s'han posat exigents i aquí no val a badar. Em penso que vaig traient partit de la meva experiència i ja veurem si això dura prou per no morir-me en una mala postura. Procuro, per evitar-ho, no prodigar-me en masses fantasies; perquè des del sotrac de 1936 vaig quedar bastant assabentat de la fragilitat de la meva persona moral i física.

Em sorprèn que vós us sentiu tan envellit. Per què? És que esteu seriosament malalt? El vostre aspecte físic, segons les fotografies del *Destino*, em feien pensar que no havíeu canviat gaire. El que escriviu tampoc acusa cap mena de declinació, però sí un sentiment d'angoixa,

que és, fet i fet, el que tots portem a dintre, encara que ací ens en distraiem més, gràcies a l'ambient i a la distància d'Europa. Altrament, us veig lliurat de ple a la vostra obra. Aquestes deu o dotze mil planes que aneu enllestint i deixant a punt per l'editor fan entendre que treballem amb ordre i amb el millor propòsit que pot tenir un escriptor català. Vós us aneu realitzant, i això és una gran cosa. No puc jo pas dir la mateixa cosa. Des de l'any 1936, no faig el que voldria ni el que em sembla que podria fer, dintre de la meva modesta esfera. Ja veureu que ara em dedico al comerç. No em desagrada, però la meva vocació era la de funcionari, si no m'equivoco. La funció pública era del meu gust.

Comprenc, no obstant, que vós treballem amb un ritme massa forçat. Us puc dir que el comerç permet una altra cosa, encara que els comerciants tenen sovint la vanitat del seu tremendo treball. Jo em creia que els resultats comercials de la vostra feina, dels vostres llibres i col·laboracions us havien de permetre una distribució del temps més discrecional i lliure. És una impressió només, perquè no tinc en realitat elements de judici. De la venda dels vostres llibres ací ja us en parlaré més endavant.

Vaig escriure a la senyoreta Aurora Perea i, al cap d'uns dies, va telefonar-me la seva germana dient-me que la senyoreta Aurora era a Mar del Plata, ocupada en una cosa de comerç fins al final de la temporada. Mar del Plata és una gran ciutat d'estiu a quatre-cents quilòmetres de Buenos Aires. És, també, la [...] ⁴³ més gran del món, segons llegeixo ara en el *Samedi Soir*. Al seu retorn, espero tenir el gust de conèixer-la i canviar impressions sobre les possibilitats de la vostra vinguda a aquestes terres. Això sí que fora un esdeveniment; sobre això, us haig de parlar amb tota franquesa per respondre com cal a l'informació que em demaneu.

Us començaré per dir que la situació econòmica del país no invita gaire a instal·lar-s'hi. Està clar que això es podria dir gairebé de tot arreu; però aquest és el parer de molts homes de negoci que han vingut aquí per estudiar el mercat i obrir fàbriques i se n'han anat sense deixar-hi un cèntim. Malgrat tot, em penso que aquesta situació pot seguir aguantant-se, amb algunes alternatives, mentre els altres països es van rearmant i compten amb l'Argentina com una font de subministres d'aliments. Ja veieu quina trista esperança.

Dintre d'aquesta estranya economia, el ram del paper imprès cada dia fa més mala cara. Diaris, revistes, llibres, agències de publicitat travessen un moment difícil que ho és, encara més, pels periodistes, traductors, correctors, assessors literaris, dibuixants i tota la gent que depèn de la publicitat. Dels escriptors, no periodistes, més val no parlar-ne perquè, en realitat, mai han comptat ací amb entrades regulars. Rebo aquesta informació per conductes dignes de crèdit; a part del que puc saber per Sánchez Ocaña, Fontdevila, per parlar-vos només de gent que coneixeu. De totes maneres, no us voldré pas desanimar més del compte. Sobre aquest panorama d'horitzons tan pobres, la gent va vivint, no pas pitjor que altres llocs; per tant, no heu d'abandonar de primer antuvi la vostra idea de venir ací. Haig d'entendre que aquesta idea no és precisament la de arribar i fer l'Amèrica, sinó la de sortir d'Europa per una temporada. Era la meva mateixa idea fa més de dotze anys i, amb la mà al cor, us haig de dir que no me'n puc arrepentir. No perquè tot hagin estat flors i violes, sinó perquè les circumstàncies de la dècada viscuda no em permeten que me'n arrepenxi. Què més us puc dir que vós no sabeu? Els articulistes de *Destino* han explicat sobre l'Argentina coses que hem de considerar justes i altres exagerades. Vós ja sabeu, de totes maneres, que una cosa és Amèrica (l'latina), altra

---

⁴³ Paraula incomprendible en el document original.

l'Argentina i altra Buenos Aires. Encara que sigui la més difícil de conquerir, jo m'hauré de referir a Buenos Aires, que considero, des d'ara, la nostra residència potencial.

Observo que vós podríeu arribar aquí no pas amb les mans a les butxaques, sinó —entre altres coses— amb uns contractes editorials i de col·laboració que teniu en plena efectivitat. Comprenc que aquests contractes haurien de trobar la companyia d'un complement americà. Podem parlar amb directors d'algunes editorials i revistes; però em dono compte que això podria significar per vós sortir del foc per caure a les brases. Una assessoria literària com la de Jordana? Em sembla que hi perdrieu quartos. Alguna col·laboració a publicacions nord-americanes? Això es paga bé, però s'hauria de trobar. Quina altra cosa? L'altre dia em parlava l'Ocaña de muntar una agència d'articles a l'estil de l'Opera Mundi. No ho sé pas. Sembla que l'embrió consistiria en un servei de subministre d'originals a una dotzena de diaris espanyols de capitals menors: Alacant, Cadis, Saragossa, Corunya i una altra dotzena de diaris americans: Santiago de Xile, Bogotà, Caracas, Montevideo, etc. De moment, l'Ocaña em va encarregar una llista de diaris espanyols que no tinguí corresponsal directe a Buenos. Si podeu fer que algú me l'enviï, podré complir amb l'Ocaña. Què en penseu d'aquesta idea? En aquest moment, jo no tinc altra dada autoritzada que l'indubtable experiència del meu amic. Tot el meu paper en aquest tinglado consistiria en cercar un petit muntatge administratiu perquè els articles fossin realment cobrats dels diaris abonats, serveis de còpies, correu, etc.

Altrament, em cal que us pregunti si heu col·laborat o us interessaria de fer-ho en algun periòdic del continent, excepte Buenos Aires. Això sí, independentment de tota mena d'agència. Si veieu alguna llum per aquest costat, us prego que m'ho digueu. No m'estranyaria que totes aquestes idees no us fessin gaire gràcia perquè giren al voltant de la feinada dels articles.

Creant el que ací en diuen vinculacions, també us haig de preguntar: com esteu amb la gent de la CADE (Chade)? Els Vehils, Bausili, Casabó, Jesús Cambó. Vehils és un gran protector del complex cultural hispanoamericano, professoral, acadèmic, distingit. Tinc entès que les darreres conferències de l'Ors li van costar un dineral. Segons les xifres que em van donar, vós en podríeu viure còmodament durant un any. Abans havia finançat a l'Ortega Gasset. Bausili i Jesús Cambó ajuden moderadament les nostres coses. Al que més he tractat és a Casabó, però no sé si el trobaria prou sensibilitzat per a aquesta mena de coses. De totes maneres, estic a la vostra disposició per complir qualsevol encàrrec vostre i visitar a aquests senyors. La primera idea que se m'acut és la següent: vós podríeu oferir llibres (a base de coses inèdites o publicades) i percebre quantitats a compte de drets de publicació. Això és una cosa perfectament comercial i només caldria que aquests senyors constituïssin un fons comú, relativament petit, per pagar drets. Aquest fons seria més important quan fos per cobrir l'edició, és a dir, paper i impressió. Em refereixo, està clar, al cas de que els llibres, per ésser escrits en català o perquè la matèria ho justificués, no resultessin rentables d'una manera immediata. En altre cas, si els llibres fossin en castellà i es poguessin llançar al mercat, tot seguit cercaríem mitjans d'edició més habituals. Ací tenim l'editor Lluís Miracle, íntim amic meu i admirador vostre, que rebria els vostres projectes amb tota simpatia. Si la casa que regento, a més de distribuïdora, fos editora, no cal dir que jo també faria el que calgués en aquest sentit. De totes maneres, la meua col·laboració personal no us mancaria. En aquesta mateixa esfera de coses, no sé el que estaria disposat a fer en López. En realitat, ell compta amb ressorts interessants; però, com sempre, resulta cautelós amb els amics i coneguts. Encara no entenc per què no va donar-vos la meua adreça quan li vàreu demanar. La seva oficina, des de fa més de cinc anys,

està situada a cinquanta metres de la meva, i ens veiem bastant sovint, com és natural. Què hi farem! En López segueix essent tan López com abans. No s'ha envellit gens. Ara poso punt a les iniciatives, però en continuarem parlant en altres cartes, si vós no us desanimeu. Potser el que us he dit us suggereixi coses millors. No vacil·leu en dir-m'ho.

Parlant d'altres persones, us puc dir que conec també al pintor Ramis de l'Escala. El vaig trobar en un sopar de pintors catalans. En quant a l'advocat Bofill de Palafrugell, serà visitat un d'aquests dies per un venedor de llibres catalans. La nostra casa fa temps que no s'hi dedica; però em posaré en contacte, quan calgui, amb el senyor Bofill i amb altres persones amb les que vulgueu mantenir una relació.

Us he començat d'escriure amb el paper de la casa per donar-vos alguna idea del que faig i on paro. Soc gerent d'aquesta Iber-Amer Argentina, successora de Josep Serra i Companyia des de que en Serra va obrir les portes, fa prop de sis anys. Primer com apoderat d'en Serra i ara per designació dels socis. En Serra es va separar d'aquesta casa fa un any per atendre les seves altres feines, però segueix formant part de la Iber-Amer Espanyola, que és la casa central. El gran patró de tot el tinglado és don Josep Biosca, que potser coneixeu. És un senyor que viu a Madrid dirigint un gran consorci de fàbriques de teixits de llana AGILESA. És molt conegut, per tant, en els medis financers. En Carles Sentís us en podria parlar. Jo només el conec que per correspondència, però fins ara haig de reconèixer que s'ha portat molt bé amb mi i que m'ha donat proves d'una gran confiança. Em penso que, a fins d'aquest mes, el tindrem a Buenos Aires, i tractarem de donar més volada a aquest negoci després d'un impasse que ha durat uns quants mesos.

L'història de la casa va començar important llibres de Destino, Janés, Biblioteca Nueva, Barna, Plus Ultra, Cruzet, etc., etc. Després, per una sèrie de motius, que haig de lamentar, la casa es va reduir com importadora i va pendre increment com exportadora. És el que fem ara: exportar quantitats considerables de llibres argentins a Barcelona i Madrid a base d'exclusions de cases d'ací: Perner, Raft, Bell, Atlántida. Grans impremtasses; ja les veureu, si us decidiu a venir. En quant als llibres, no val la pena parlar-ne. Tot plegat vol dir que, en un moment determinat, jo venia els vostres llibres: *Costa Brava*, *Un senyor de Barcelona*, *Viaje en autobús*, *Humor honesto y vago*, *La huida del tiempo*, *El pintor Mir*. Després, tot va passar a una gent que representava l'Editorial Argos i, finalment, a les bones mans del bon amic Miracle, que és l'actual gerent de l'Argos a Buenos Aires. Podeu comptar amb en Miracle com amb un nou amic vostre. Ell també es preocuparà dels vostres projectes. En una pròxima carta continuaré.

Per qualsevol cosa que us calgui de Manresa, podeu des d'ara adreçar-vos al meu germà Pere, que té el seu despatx d'arquitecte al carrer d'Ausiàs Marc 55 – Barcelona.

Amb tots els meus afectes per la vostra senyora mare i demés família, i records ben expressius pels amics Brunet, Cruzet, pintor Serra i tots els que vegeu, us trameto les salutacions de la meva dona i una abraçada cordial del vostre amic de sempre,

IGNASI ARMENGOU

En aquests moments, acaba de sortir del meu despatx el senyor Zandrera Fecha de l'Editorial Joventut dels vostres llibres *Cadaqués* i *Cartes de lluny*. Ja en parlarem. Té projectes interessants.

En Jordana us saluda i agraeix les vostres paraules. Us agrairia que em vulgueu acusar rebut d'aquesta carta, encara que sigui només en dues ratlles.

I. A.

[66]

Buenos Aires

27 set. 1950

Estimat amic Pla:

El meu germà Pere em va escriure fa temps, des de Barcelona, parlant-me de les paraules que gentilmente m'havia dedicat vostè en el pròleg de la darrera edició de *Coses vistes*.⁴⁴ Després de la carta ha arribat el llibre i el plaer de llegir-lo amb emoció —no puc pas deixar de dir-ho—. És hora, doncs, que li escrigui i li agraeixi el record que ha volgut tenir per la meva persona.

M'és molt grat tenir sovint notícies de vostè, encara que jo hagi estat tant de temps en silenci. Les seves notícies són les que em porta el *Destino*, que lleigeixo fa uns quants anys i em faria molta falta si aquesta mena de crònica del nostre país deixés d'arribar a les meves mans. Amb els amics Sánchez Ocaña i Fontdevila comentem els seus articles; i en una oportunitat —fa un parell d'anys— volíem convidar-lo a col·laborar en una mena de periòdic de literatura i actualitat que anàvem a publicar. No li vam dir res perquè tot va quedar en projecte. Aquí també hi han problemes d'impremta i d'orientació... que ens en van fer desistir. Si algun dia ens animéssim altre cop, vostè rebria la nostra invitació.

---

⁴⁴ En el pròleg de l'edició de *Coses vistes* publicada per l'Editorial Selecta, Pla deia el següent: «En el moment de donar a la impremta aquesta nova edició de *Coses vistes*, vull escriure el nom del meu estimat amic Ignasi Armengou. Ell fou qui donà l'empenta decisiva per a publicar aquest llibre, qui trià els escrits que conté i els portà —sense com aquell que diu parlar-me'n— a la impremta i a les llibreries. La publicació d'aquest volum fou l'inici d'una activitat editorial que ens ha donat, a ell i a mi, molts maldecaps i poques alegries. *Coses vistes* fou, però, en el nostre moviment editorial, un llibre d'esperança, l'inici d'una època nova, i totes les temptatives similars que s'han fet en el nostre país aquests últims anys han estat calculades a base del seu tiratge» (Pla, J. 1949: 14).

També vull dir-li que fa algunes setmanes, un altre amic, Cèsar August Jordana, en una conferència sobre la prosa narrativa catalana, va tenir uns comentaris molt justos per vostè. Aquests comentaris van anar alternats amb la lectura d'unes quantes pàgines de *Coses vistes*, que el públic va seguir amb molta atenció.

També el té molt present l'amic Ferran Fontana que, junt amb el germà del senyor Puget, van fer un viatge a la península fa un parell d'anys. Ja veu, doncs, que aquí hi ha gent que el recorda i l'aprecia. Literàriament, el radi encara és més ample. Ho he comprovat perquè fa temps que regento una casa majorista de llibres. Dintre de les modestes proporcions del públic lector d'autors catalans, *Un senyor de Barcelona* i la *Guia de la Costa Brava* han tingut un bon èxit. Però aquests llibres i els altres de vostè, serien molt més llegits si els catalans fossin capaços de fer, col·lectivament, les coses ben fetes; però a l'exterior, al català li agrada d'anar més solet que mai. Ja ho haurà comprovat. En el ram del llibre català no s'ha fet res que valgui la pena. Els lectors són escassos, però són encara més escasses les iniciatives per a posar els llibres a la venda. Ni ara ni en el temps de l'eufòria s'han preocupat d'aquestes coses. Ara tenim entre mans una iniciativa més. Ja veurem el que en surt. Jo crec que aquesta col·lecció de l'amic Cruzet té unes certes possibilitats. *Coses vistes* és un veritable regal pel lector. Em sembla una obra tan plena i tan tendre com em semblava fa vint-i-cinc anys. Es conserva meravellosament i, llegida a distància i en un ambient tan diferent, li trobo un sabor i un caràcter més definits que mai.

Abans d'acabar aquesta carta, potser li hauria de parlar d'aquest hemisferi; però fora del que vostè i jo llegim al diari, no hi podria afegir gran cosa: em seria molt difícil de dir-li res de nou. Aquest terreny és tan sud-americà com vostè suposava fa vint-i-cinc anys, i jo ja el dono per explorat perfectament. Crec que és una obra acabada, gloriósament acabada i digne dels seus progenitors. Ara només hem de procurar viure-hi sense tocar-hi res, sense novetats ni sorpreses. S'ha de celebrar l'obra ben feta i conservar-la intacta. Aquesta actitud de gran respecte m'ajuda a ésser feliç en una certa mesura. Malgrat tot, penso constantment en una vinguda al país. M'agradaria de tornar a veure la meva família i els meus amics. En realitat, aquest negoci d'importació i exportació de llibres fa factible el viatge. Factible i necessari; però ha passat que, fins ara, han estat els gerents de Barcelona i Madrid els que han vingut aquí a prendre contacte amb el negoci. Quan sigui a l'inversa i sigui el gerent de Buenos Aires el que viatgi, llavors li farà una visita. Dissortadament, aquest any no ho veig possible, perquè justament un d'aquests dies ha d'arribar el gerent senyor Biosca de Madrid. Potser el conegui o n'hagi sentit a parlar a Carles Sentís. Esperaré, doncs, una temporada més.

Mentrestant, vostè em donarà una gran alegria si m'escriu aviat per reprendre un contacte directe després de tants anys. Ja sap que pot disposar de mi pel que li plagui. Rebi una cordial salutació del seu bon amic,

I. ARMENGOU

Junín, 138 – 6° – B

Buenos Aires

Li prego de donar-me la seva adreça personal. Gràcies.

[67]

Ignacio Armengou

Buenos Aires

20-XII-50

Estimat amic Josep Pla:

Des d'aquesta ciutat, que celebra el Nadal amb les primeres calors de l'estiu, li desitjo unes bones festes.

Li vaig escriure fa algun temps a la direcció del *Destino* per a saludar-lo, després de tant temps, i donar-li les gràcies per haver-se recordat de mi en el pròleg de l'ineestimable *Coses vistes*. Em donarà una gran alegria si es decideix a escriure'm quatre mots. Mani i disposi del seu afectíssim amic,

I. ARMENGOU

[68]

Iber-Amer Argentina S. R. L.

Bolívar, 260 – Buenos Aires

Buenos Aires

Estimat amic meu:

Suposo que vàreu rebre la meua llarga carta del 17 d'abril que contestava la vostra del 17 de març. Vaig tractar de posar a la vostra disposició uns quants elements de judici per estudiar les possibilitats del vostre viatge. Després de tornar de Mar del Plata, vaig tenir una llarga conversa amb la senyoreta Aurora. Va ésser per telèfon, perquè viu a uns quants quilòmetres lluny de la meua oficina. Va dir-me que tenia la seva germana indisposada i que, quan es trobés bé, vindrien a veure'm per a parlar de tot. Té moltes ganes de veure-us ací i, amb el mateix desig, em vaig permetre d'avançar-li els meus punts de vista, remarcant els factors favorables i els desfavorables del projecte. Perquè em sembla que el menys que podem fer per a vós és donar-vos una impressió clara i objectiva de la situació. En principi, estem d'acord en que hem de fer tot el possible perquè vingueu i que, una vegada sigueu ací, pugueu jutjar per vós mateix i decidir, si us convé per la vostra salut i els vostres interessos, quedar-vos per tres mesos o per tres anys, per posar un exemple. Fet i fet, un viatge a Amèrica no és avui cap cosa trascendental ni definitiva, sobretot per un home com vós.

Us confirmo el que us vaig dir sobre la conveniència d'anar executant des d'ací els vostres contractes editorials. Hi ha altra gent que ho fa; metges i professors, sense cap dificultat. El meu amic, el pintor Francesc Domingo, que ara ens fa companyia, envia de tant en tant dibuixos als editors barcelonins. En quant al complement argentí, estem disposats a fer tot el que calgui perquè sigui interessant. N'he parlat varies vegades amb l'editor Lluís Miracle i podeu estar segur que no us mancarà la seva cooperació. Aquesta cooperació pot, eventualment, ésser de positiva eficàcia si prospera alguna cosa útil que tenim entre mans. Ja en parlarem quan puguem dir alguna cosa més que vaguetats.

Us agrairé molt que em digueu l'efecte que us fa tot el que us vaig dient. Si en principi us interessa i no us desanimeu, m'ho fareu saber, com més aviat millor, i començarem a fer passos en direccions més concretes. Parlarem a altres editors i amics. Potser no està de més que us digui que, a partir del moment en que es faci públic, el vostre propòsit serà comentat i difundit. Fins ara només el coneixen gent discreta com l'amic Miracle, però quan comencem a fer gestions ja no comptarem amb la discreció de ningú. Perdoneu-me si m'estic ficant en coses que no m'heu preguntat i que, probablement, ja haureu previst; però alguna experiència que conec de professors i periodistes que han vingut a l'Argentina, rodejats d'una certa publicitat, m'indueixen a dir-vos que, si jo em trobés en el vostre cas, començaria per referir-me únicament —sobretot de cara al públic— a un viatge de curta estada, després ja tindreu temps de decidir el que més us convingui.

Pel costat argentí, hi haurien una sèrie de formalitats a complir per tal d'obtenir el permís d'entrada al país. Em penso que tot ho resoldríem satisfactòriament. També parlariem de la qüestió del passatge, estàndard de vida, etc., i de tota l'informació que us calgui per aposentar-vos en aquesta ciutat.

I ara em permeto passar a un altre punt. Us he enviat per correu ordinari unes quantes revistes argentines, que us permetran captar el clima moral del país. En una revista de modes hi trobareu una fotografia edificant. A totes les revistes hi veureu molts anuncis i molts articles i literatura de servei d'agència. Total, una cosa rebullida i sense personalitat que, en temps millors que els actuals, va fer guanyar molts diners als seus empresaris. També us he enviat uns llibres sobre Rússia de presentació estrofolària, que contenen documents propis de la nostra època sinistra. En un moment determinat, pot ésser interessant que *Destino* en digui alguna cosa. Ben entès que no pretinc pas que vós hi doneu un sol cop de ploma, sinó que em diguéssiu qui és l'home que talla el bacallà per aquesta mena de coses. És el senyor Vergés? Quan ho sàpiga, faré l'oportuna indicació a la gent de la nostra casa central perquè gestionin el que calgui. En el fons de tot, hi ha un interès comercial, car la nostra casa ha rebut una oferta per distribuir aquests dos llibres a Espanya. I, naturalment, aquestes coses s'han de pagar. De totes maneres, un altre dia us enviaré una nota sobre les calamitats que han passat un grup de catalans a la meca proletària. Aquesta nota us la penso fer arribar a la redacció de *Destino*.

He començat a llegir el *Bodegó amb peixos*. Mirat des de tanta distància i pel contrast dels dos viatges tan distints, aquest llibre i totes les coses que hi dieu tenen un sabor material tan definit que ja no val la pena d'enyorar-se. Tot sembla present, immediat i satisfactori. Aquestes vuitanta pàgines parlant de l'Hermós (per què li heu tret l'article?) i del mar neutralitzen el que en podríem dir el complex de l'emigrat; que jo no sofreixo generalment, perquè sempre trobo la manera d'evadir-me llegint una cosa o altra. És la manera de viure bé a l'Argentina o, si voleu, la manera que jo he adoptat. Em pregunteu per les tertúlies que freqüento. Quan vaig arribar al país a l'any 1938, els catalans d'ací estaven molt enverinats per allò de la psicosis de la guerra i les tertúlies eren molt inconfortables. No hi havia manera de coincidir ni col·laborar amb ningú. Vaig volguer dir alguna cosa a favor de la continuïtat que la guerra havia interromput i de la recuperació del patrimoni esmicolat i dispers; i no vaig aconseguir altra cosa que irritar a la gent. Al que no li feia mal un costat li feia mal l'altre. Davant d'aquesta experiència, em va semblar tenir una idea aproximada de l'estrall immens que havíem sofert i de la mentalitat «carpetovetònica» que ens havia invadit el cervell. Vaig deixar d'escriure. Després... han passat set o vuit anys i la gent ha tornat a asserenar-se. Déu meu, quina manera de perdre el temps. Quina lentitud d'esperit. Ara el clima és un altre, però ens hi hem fet vells. L'any passat ens vam reunir dotze conferenciants per intentar fer alguna cosa positiva i sense barallar-nos. En una de les conferències, Jordana va llegir unes proses vostres. Dintre de poques setmanes rependrem les nostres activitats. Ja us en parlaré. Al marge de les tertúlies, ens veiem de tant en tant amb Manuel Fontdevila, que us recorda amb molta simpatia, el mestre Pahissa, el pintor Francesc Domingo, el periodista Madrid... Si veniu, soparem tots plegats i em penso passarem bones estones.

Una de les coses que hem començat de fer és per a intensificar la venda de llibres catalans o sobre temes catalans. En realitat, ningú se n'ha preocupat seriosament, perquè comercialment tenia poc interès. Però espero que canalitzarem la feina per medi d'una propaganda i que tindrem resultats. Les col·leccions d'en Cruzet, sobretot la *Selecta*, s'hauria de vendre bé. No sé el que li diuen les xifres, però jo crec que, si es fes el que cal, dels v[ol]lums més destacats de la Biblioteca *Selecta* se n'haurien de vendre, entre Argentina, Mèxic i Xile, de cinc-cents a mil exemplars. Si els tiratges bàsics no passen de tres mil, la xifra faria bonic i entre tots plegats faríem una gran obra dintre la nostra inveterada modèstia. Si l'intent cristal·litza, escriuré a Cruzet. Mentrestant, us prego de felicitar-lo. És un dels raríssims homes que ha trobat la manera de complir. Els meus càlculs no són del tot gratuïts. Com aquell qui diu sense fer res, dels

vostres llibres castellans de *Destino* n'he venut dos-cents, excepte de la Costa Brava, que en vaig vendre prop de 250. Ara és l'amic Miracle que se n'ocupa i pot anar molt més enllà. El llibre sobre Catalunya que m'anuncieu, serà en català o en castellà? Crec que tindrà una bona venda a les terres d'Amèrica. El que falta és que almenys els catalans s'assabentin que el llibre existeix. Aquesta ignorància, que és habitual, és deguda a la manca d'unes senzilles fulles de propaganda ben adreçades. És una pena. Però la veritat és que els de l'exterior no hem fet gairebé res. Els catalans d'ara s'han acriollat més de pressa que aquells d'abans, tan pintorescos. Aviat no sortirà en tot Amèrica ni una sola revista que valgui la pena de passar-hi els ulls. A Buenos Aires ja no en surt cap. Hi ha un mensual que agonitza, redactat per quatre guillats.

Acaba d'arribar el *Destino* del 12 de maig, amb el vostre article sobre Sant Carles de la Ràpita.⁴⁵ Potser en aquests moments sou a Manresa. No sé si us heu vist amb el meu germà Pere, que fa d'arquitecte i viatja sovint des de Barcelona a Manresa i Sitges. Es va casar durant la meua absència i té dues criatures. Amb les del meu germà Lluís, que també viu a Barcelona, i les dels meus nebots casats després de la guerra, afegits als nebots de la família de la meua dona, que viuen a París i Niça, sumen una quantitat [d']infants que només conec per les fotografies. Per ells dec ésser jo una persona remota i estranya. Tota aquesta nombrosa família ha anat travessant aquests darrers temps sense trasbalsos massa dramàtics, i alguns caps de casa han prosperat, econòmicament parlant. Observo que, a part la mort del vostre pare, que en pau descansi, tampoc la vostra família ha sofert pèrdues. Conservo el millor record del vostre germà Pere. Us prego el saludeu de part meua quan li escriviu. Recordo també a la vostra mare i germanes d'aquell dia —ja fa uns quants anys— que, amb Just Cabot, us vam fer una visita a Calella. Abans d'arribar-hi, des de la carretera vós ens vàreu ensenyar Mas Pla, tot dient-nos: «Ací hi vindré a passar la meua vellesa». Em va semblar una idea magnífica, però no comptava que, en els anys que havien de venir, no podríem sentir-nos tranquils enlloc, encara que el paisatge fos el que cal per endolcir-nos la vida. Ací el paisatge és com si no existís. L'alternativa de contemplar la naturalesa, com una mena de sedant, més val oblidar-la. És millor cercar els paisatges en el record. És el que jo faig... Però em sorprenç que l'imaginació no em porti a contemplar el paisatge de Manresa, que és el de la meua infància. Crec que, en aquell temps, no sentia l'espectacle del meu medi ambient, si no era per entristir-me i deprimir-me. No sé l'efecte que em faria ara, després de tants anys de viure en altres llocs. Tinc l'impressió que no m'agradaria. Sobretot el panorama marcat per la fissura del Cardoner i la zona urbana de la ciutat. El Pla de Bages era diferent; més suau, més plàcid, però sempre pobre... fins que es començaven de veure els pins. A la part alta de Manresa, darrere el convent de Santa Clara, hi ha un sortint de roques que en diuen la balconada de Sant Pau. Des d'allà es divisa un panorama agrest; al fons de tot el Cardoner, tèrbol i contorsionat per les rescloses de les fàbriques i les vies del ferrocarril; i en els pendissos, els hortets minúsculs i la vinya arrapada a la roca, lluitant per una supervivència, que és la mateixa que suporta el pagès manresà amb la seva misèria heroica. Aquest és el meu record una mica emboirat. No sé si serà la vostra impressió. En qualsevol cas, la nostra esperança no és pas la de tornar a Manresa —sovint en parlem amb la meua dona. Preferiríem jubilar-nos en algun indret de la costa catalana o francesa. I, ja que no tenim fills, acompanyats d'algun nebot. Mentrestant, s'imposa encara l'intermedi de Buenos Aires fins... no sabem quan.

---

⁴⁵ «Atardecer en San Carlos de la Rápita» (*Destino*, 12 de maig de 1951).

Amb les salutacions de la meva dona i els meus records per la vostra família, la família Brunet i els altres amics, us abraça cordialment el vostre afectíssim,

I. ARMENGOU

Un dels nostres agents va visitar el senyor Bofill pare. Va dir-li que el seu fill es trobava de viatge i que ja s'havia posat en contacte amb vós.

Armengou

Junín, 1381, Buenos Aires.

Acabo de fullejar el llibre de Penella de Silva que comenta en Brunet. Déu n'hi do de quines coses ens hem d'enterar, per a fer més confusió. Si veniu, ja ho veureu.

[69]

Ignacio Armengou

7 setembre 1951

Molt estimat amic Pla:

Suposo que heu anat rebent les meves cartes i alguns papers locals. D'una manera més o menys coherent, us he volgut trametre les meves impressions i els meus desitjos. Lamento no haver pogut ésser més concret i terminant. Això és culpa de la situació del país, que no permet fer gaires vaticinis en tot allò que a vós i a mi ens interessa. No obstant, espero haver trobat la manera d'ampliar la meva informació en la persona de l'amic Josep Maria Alvinçà Fornesa, jove advocat i escriptor que passarà una temporada a Barcelona per assumptes familiars i tornarà a l'Argentina. La seva adreça és Floridablanca 131, 1, 1a; però ell em va prometre escriure-us per oferir-vos una oportunitat de posar-vos en contacte. Ja veureu que és una

persona sana i simpàtica. I, com que ja deu haver arribat, és probable que sapiguen d'ell alguna cosa. Celebraré molt que el seu missatge us sigui útil.

Perdoneu-me que no sigui més extens. Tinc la dona delicada i em sento inquiet.

Amb els meus afectes pels amics, us dona una bona abraçada el vostre afectíssim,

IGNASI ARMENGOU

No tinc altres notícies vostres després de la carta del 17-III-51. Desitjo que seguiu bé.

[70]

Italia

Società di navigazione

Genova

Conte Grande

14-XII-52

Estimat amic Pla:

Fa temps que no he rebut notícies vostres. Mentrestant, he anat esperant el moment —ajornat diverses vegades— de retornar al país i tenir el goig d'abraçar-vos. Com va la vostra salut? La vostra família? Els vostres treballs?

Amb la meva dona naveguem pel camí de Dakar, on hem d'arribar demà.

De Dakar, d'una sola tirada hem d'arribar a Barcelona el dissabte. Passarem les festes amb la família. Després farem una escapada a Madrid pel negoci dels llibres i tornarem a Barcelona. Abans de tornar a Buenos Aires, hem d'anar a Niça per passar uns dies amb la família de la meva dona. No sé si em podré arribar fins a París, perquè a mitjans de març haig d'ésser a Buenos Aires.

Estic pensant amb l'efecte que em farà el nostre país i la nostra gent després de setze anys d'absència. Hi han, en primer terme, els afectes personals i el paisatge... Després, no podria dir-vos el grau de curiositat que sento per moltes coses que abans em semblaven primordials. Potser són els anys, que m'han fet indiferent, o que l'informació que pels periòdics, les cartes

i per la gent que va i ve, hem anat rebent amb una certa profusió en aquests darrers temps, cobreix una bona part d'aquesta curiositat. De totes maneres, estic content de fer aquest viatge, i encara ho estaria més si em permetés de descobrir alguna perspectiva per tornar-lo a fer aviat i quedar-me al país. El motiu el compendreu. No és altre que el de no haver tingut mai l'idea de viure les meves velleses a Buenos Aires. Amèrica com a refugi és acceptable, però com a residència definitiva encara no ha entrat en el meu programa, i espero que no hi entrarà si no passa alguna desgràcia.

I bé, estimat Pla, quan voleu que ens vegem? A Barcelona o a la Costa Brava. Tenim el propòsit d'anar a Llançà, on el meu cunyat hi té una casa al costat d'una explotació de terres minerals. Puc venir al Mas i, si no fa sol, podríem conversar a la vora del foc. Entre el 15 de gener i el 15 de febrer em sembla fàcil el viatge. Us agrairé un mot vostre a Casp, 90 – 4° – 1^a, Barcelona. Recordeu l'adreça? Amb els nostres afectes per la vostra família, us abraça cordialment,

I. ARMENGOU

[71]

Cap d'any 1952

Molt estimat amic Pla:

Fa dies que no he tingut notícies vostres. Mentrestant, segueixo el vostre itinerari des de *Destino*. És un viatge molt agradable. Veig que ja heu arribat a Berga i espero que aviat sereu a Manresa. Ja compendreu l'il·lusió que això em fa. Us he enviat papers argentins i cartes. Elements d'informació pel vostre projecte de viatge, amb algun que altre detall innecessari i per fer la vostra experiència de viatger potser impertinent. Excuseu-me. En aquests precisos moments, és a Barcelona per pocs dies l'editor Lluís Miracle, l'amic del qual us he parlat. Farà el necessari per pendre contacte amb vós a través de *Destino*. Us pot ampliar, posada al dia, la meva informació. Viu al carrer d'Aribau 179. Telèfon: 270305.

Si no surten inconvenients, jo penso venir pel mes d'octubre. Potser abans vós sereu ací, tal com desitgem tots. La senyoreta Aurora que us haurà dit alguna cosa, segurament. Hem tingut llargues converses i vaig conèixer a tota la família una tarda que vaig visitar-la. I bé, tots esperem alguna notícia vostra. Em va fer molta gràcia el que em van dir les dues germanes, i em vaig recordar dels meus dies d'estudiant, quan deixava la classe per anar a veure les modistetes i a pendre el sol de les rambles. Es veu que les rambles són incommovibles, enmig de tot l'enorme trasbals.

Us envio aquest paper.⁴⁶ Hi veureu tot de gent coneguda, de tota mena de matisos. La reunió fou un èxit. Una reunió de forces vives si no fos que viuen tan allunyades de... A vós i als vostres, una cordial abraçada i un bon any.

IGNASI

---

⁴⁶ Una part de la carta està escrita en una invitació a una reunió de comiat celebrada en honor a un viatge de Lluís Sayé. Els principals membres que van organitzar la reunió i que consten a la invitació són: Evarist Arnús, Ignasi Armengou, Andreu Bausili, Jesús Cambó, Josep Maria Casabó, Ferran Fontana, Frederic Fàbregas, Ramon Girona, Valentí Jordana, Antoni López Llausàs, Francesc Maria Masferrer, Artur Meyer Matheu, Antoni Oriol Anguera, Jaume Pahissa, Tomàs Pumarola, Jacint Puget, Pau Riera Sala, Josep Rovira i Armengol, Joan Rossinyol, Xavier Serra, Joan Simón Padrós, Rafael Vehils i Joan Cuatrecasas.

8. CONCLUSIÓ

Amb aquest treball s'ha intentat fer un esbós general d'Ignasi Armengou des de diversos angles. Malgrat que inicialment hi havia un important buit bibliogràfic, a través de la correspondència amb Josep Pla així com amb l'ajuda d'altres fonts bibliogràfiques s'ha pogut resseguir la trajectòria vital d'aquest manresà tan poc estudiat i que, moltes vegades, s'ha estudiat sense tenir-ne en compte una visió general que englobi no només la seva etapa d'editor, sinó també la seva etapa com a director de l'Oficina de Turisme de Catalunya i membre del Patronat de Turisme de Catalunya, les decisions que el van acabar portant a exiliar-se i la seva activitat editorial i cultural realitzada a Buenos Aires.

Pel que fa als seus inicis en el món periodístic de Manresa així com la seva activitat a Barcelona desvinculada del món editorial, s'ha descobert la participació d'Armengou en diaris com *Justícia Social* i revistes com *Ciutat* que mostren la seva implicació i interès pels corrents literaris del moment. De *Justícia Social* cal destacar la seva participació en el debat per la superació del noucentisme i la crisi de la novel·la, mentre que en el cas de *Ciutat* és interessant destacar el seu article sobre *Dublínesos* de James Joyce, la primera anàlisi de l'escriptor irlandès feta a Catalunya i que encara mostra el seu interès per aquests debats.

La seva etapa com a responsable d'Edicions Diana mostra, a través de la correspondència amb Josep Pla i la bibliografia complementària, que el paper d'Ignasi Armengou com a editor dels llibres de Pla era més aviat migrat. Tot i que amb *Coses vistes i Rússia (Notícies de la URSS. Una enquesta periodística)* va tenir un paper bastant actiu pel que fa a l'edició d'ambdós llibres, amb la intervenció del mecenatge de Joan Miquel Avellí i el control de Joan de Linares el seu paper es va veure reduït en el procés d'edició de *Llanterna màgica*, i amb la publicació de *Relacions*, tot i que va tenir un paper una mica més actiu amb relació a la preparació de la campanya publicitària, tampoc va ser especialment destacat.

La seva immersió en el món turístic, tot i estar desvinculada dels interessos historioliteraris que interessin per aquest treball, permet veure de manera més general l'evolució de la seva carrera laboral, així com la seva importància en aquest camp, la qual es troba especialment molt ben documentada.

Un dels punts més innovadors d'aquesta recerca ha estat precisament el resseguiment dels passos que van portar Armengou a l'exili primer a París i llavors a Buenos Aires. Aquest període mostra un Ignasi Armengou enmig d'aquest context d'exili d'intel·lectuals que van

decidir escapar d'Espanya davant de l'amenaça que suposava el conflicte no només per les seves vides, sinó també per la seva llibertat d'expressió. A més, pel que fa a la seva presència a Buenos Aires, Armengou es va mantenir bastant actiu en la comunitat de catalans exiliats a l'Argentina, tal com ho demostra a l'epistolari amb Josep Pla, l'esment que en fa Miquel Ferrer en el seu article o les constants aparicions en notes de diaris a l'exili anunciant les seves conferències al Casal de Catalunya.

No obstant això, aquesta recerca també deixa alguns buits que encara esperen ser analitzats. Per una banda, encara s'hauria d'analitzar amb més profunditat les primeres revistes en les quals va col·laborar, *Cenacle* i *Juventut*, per obtenir un panorama més general de la seva entrada en el món periodístic i literari manresà i, en aquest sentit, també caldria fer una cerca més detallada dels seus articles publicats a *L'Opinió*. En aquest mateix context —i fins i tot potser encara seria més important—, també seria interessant analitzar els articles que va publicar a *Justícia Social*, especialment els de la secció «Les lletres i les dèries», més enllà dels que s'han esmentat en aquest treball, ja que permetrien construir una visió del panorama literari encara més completa d'Armengou. En el camp del turisme, d'altra banda, també es podria fer una investigació sobre l'existència tan poc documentada de la Casa de Catalunya així com la implicació d'Armengou i altres intel·lectuals catalans en aquest projecte. Encara en aquest àmbit, també seria interessant definir la implicació concreta que va tenir Armengou en la formació de la Federació de Turisme de Catalunya i Balears i del Patronat de Turisme de Catalunya.

Finalment, el punt més interessant i en el qual potser caldria fer una recerca més exhaustiva és els mesos abans de l'esclat de la Guerra Civil i les dues etapes de l'exili d'Armengou. S'hauria d'investigar amb més detall l'estada d'Armengou a París abans que marxés a Buenos Aires el 1938; d'aquesta manera, es podrien resoldre incògnites com comprovar si realment Armengou va treballar a l'empresa Campsa-Gentibus, segons explica Antoni Farreras. Ja a Buenos Aires, caldria investigar el nivell d'implicació i participació que va tenir en el Casal de Catalunya de la ciutat, però també la seva col·laboració en revistes de l'exili com *Catalunya*, *Xaloc*, *Pont Blau* o *La Nostra Revista*. Per fer aquest treball, s'ha fet una primera cerca a les publicacions digitalitzades en línia com *Pont Blau* i *La Nostra Revista*, però no s'ha trobat cap article firmat directament per Armengou. D'altra banda, és impossible que escrivís a *Xaloc* com afirmen algunes fonts, ja que la revista va començar a publicar-se el 1964, deu anys després de la seva mort, i encara restaria consultar la seva col·laboració a *Catalunya*.

9. BIBLIOGRAFIA

- Aloy i Bosch, J. (2007). *Biografia—Josep Maria Planes i Martí*. Memoria.cat. <https://www.memoria.cat/josep-maria-planes/biografia/>
- Anònim [Carner, J.] (1925, 29 de maig). «Breviari crític». *La Veu de Catalunya*, p. 5.
- Anònim. (1925, 11 de juliol). «Informations». *Les Nouvelles littéraires*, p. 5.
- Anònim (1925, 1 d'agost). «Coses vistes». *Le Opere e i Giorni*, Núm. 8, p. 52.
- Anònim. (1931, 5 de setembre). «La “Casa de Catalunya” de Madrid». *Justícia Social: Òrgan de la Unió Socialista de Catalunya*, p. 4.
- Anònim. (1932, 24 de gener). «Constitució de la Federació de Turisme de Catalunya i Balears». *La Veu de Catalunya*, p. 7.
- Armengou i Torra, I. (1924a, 14 de juny). «Revistes i revistetes (1)». *Justícia Social: Òrgan de la Unió Socialista de Catalunya*, p. 4.
- Armengou i Torra, I. (1924b, 23 d'agost). «Al marge de l'obra de Josep Pla». *Justícia Social: Òrgan de la Unió Socialista de Catalunya*, p. 3.
- Armengou i Torra, I. (1925a, 15 d'agost). «L'antinoucentisme». *Justícia Social: Òrgan de la Unió Socialista de Catalunya*, p. 3.
- Armengou i Torra, I. (1925b, 30 d'octubre). «Un llibre interessant». *Justícia Social: Òrgan de la Unió Socialista de Catalunya*, p. 4.
- Armengou i Torra, I. (1926a). «Els irlandesos: James Joyce». *Ciutat: Ideari d'Art i Cultura*, Núm. 8, p. 202-204.
- Armengou i Torra, I. (1926b, 6 d'agost). «En Montoliu i la Llanterna màgica». *El Pla de Bages*, p. 2.
- Armengou i Torra, I. (1930a, 7 d'agost). «La “Casa de Catalunya”». *Mirador: setmanari de literatura, art i política*, p. 3.
- Armengou i Torra, I. (1930b, 25 de setembre). «Per una indústria turística catalana». *Mirador: setmanari de literatura, art i política*, p. 3.
- Armengou i Torra, I. (1930c, 2 d'octubre). «Per una indústria turística catalana (Acabament)». *Mirador: setmanari de literatura, art i política*, p. 3.
- Armengou i Torra, I. (1936a, 19 de març). «L'evolució de l'Estat». *Mirador: setmanari de literatura, art i política*, p. 3.
- Armengou i Torra, I. (1936b, 4 de juny). «La llegenda de sempre». *Mirador: setmanari de literatura, art i política*, p. 3.
- Associació Memòria i Història de Manresa. (2017). *Epistolari Francesc Farreras i Duran-Joan Planas i Martí (1970-1977)*. Memoria.cat. <https://www.memoria.cat/farreras-planas/>
- Badosa, C. (1996). *Josep Pla: biografia del solitari*. Edicions 62.

- Barjau, S. (2016, 25 de juliol). «El pintor de S'Agaró»: Enric Moneny i el cartell turístic [Entrada de blog]. Blogger. *Els «meus» cartellistes*.
<https://cartellistes.blogspot.com/2016/07/lartista-de-sagaro-enric-moeny-i-el.html>
- Biblioteca de Catalunya. (2024). *Arxiu de Revistes Catalanes Antigues*. <https://arca.bnc.cat/>
- Biblioteca nazionale centrale di Roma. (2019). *Le opere e i giorni rassegna mensile di politica, lettere, arti, etc.* Biblioteca digitale.
<http://digitale.bnc.roma.sbn.it/tecadigitale/giornali/CFI0360305>
- Bibliothèque nationale de France. (2013). *Les nouvelles littéraires, artistiques et scientifiques: hebdomadaire d'information, de critique et de bibliographie*. Gallica.
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/cb328268096/date>
- Blaya, C. (2022, 10 de febrer). «Joan Francesc Vidal Jové: biografia de l'oblidat traductor al català de l'Ulisses». *Regió7*. <https://www.regio7.cat/cultures/2022/02/10/joan-francesc-vidal-jove-biografia-traductor-ulisses-62468845.html>
- Bonada, Ll. (1991a). *L'obra de Josep Pla*. Editorial Teide.
- Bonada, Ll. (1991b). *Josep Pla* (2a Ed.). Editorial Empúries.
- Bontempelli, M. (1926, 25 de setembre). «Le programme de 900». *Les Nouvelles littéraires*, p. 2.
- Casanovas, J. (1926, 4 de març). «Rusia, por José Pla». *El Diluvio: diario político de avisos, noticias y decretos*, p. 12.
- Castellanos, J. (1982). «El districte cinquè i la novel·la catalana dels anys trenta». *Els Marges: Revista de Llengua i Literatura*, Núm. 26, p. 115-119.
<https://raco.cat/index.php/Marges/article/view/108228>
- Ciutat.cat. (2021). *Ciutat: ideari d'art i cultura*. <http://www.civtat.cat/>
- Diputació de Barcelona. (2024). *Manresa*. Trencadís.
https://trencadis.diba.cat/dem/catalog/searches?dem_discovery_search%5Bcollection_id%5D=1512
- Estelrich, J. (1925, 2 de maig). «Per la novel·la nostra». *La Veu de Catalunya*, p. 7.
- Estelrich, J., Pla, J., & Coll-Vinent, S. (Ed.). (2022). *Periodisme i llibertat: cartes 1920-1950*. Destino.
- Farreras, A. (1973). *El Turisme a Catalunya: del 1931 al 1936*. Pòrtic.
- Farreras, A. (1977). *De la Setmana Tràgica a la implantació del franquisme*. Pòrtic.
- Farreras i Duran, F. (1954). «Ignasi Armengou». *Pont Blau: literatura, arts, informació*, Núm. 16, p. 49.

- Ferrer i Sanxis, M. (1954). «Els homes i els fets: Ignasi Armengou». *La Nostra Revista*, Núm. 73, p. 39.
- Ferrer i Sanxis, M., & Velasco, M. A. (Ed.). (2008). *Memòries (1920-1970). 50 anys d'acció política, social i cultural catalana*. Pagès editors i Fundació Josep Comaposada.
- Garcés, T. (1925, 29 de maig). «Un llibre pintoresc». *La Publicitat*, p. 1.
- Guansé, D. (1925). «Josep Pla — “Elegies”, de Tibul. — Una biografia de Verdaguer. Fruita del temps i altres gaudis». *Revista de Catalunya*, Vol. 3 (Núm. 13), p. 92-96.
- Guillamet, J. (2021). *El setmanari L'Opinió i la fundació d'Esquerra Republicana de Catalunya*. Fundació Josep Irla. <https://irla.cat/publicacions/setmanari-lopinio-fundacio-esquerra-republicana-catalunya/>
- Gustà, M. (1995). *Els orígens ideològics de Josep Pla*. Curial Edicions Catalanes.
- Gustà, M. (1997). *El Primer pròleg de Relacions*. Biblioteca de Catalunya.
- Iribarren i Donadeu, T. (2004a). «James Joyce a Catalunya (1921-1936)». *Els Marges: Revista de Llengua i Literatura*, Núm. 72, p. 20-44. <https://raco.cat/index.php/Marges/article/view/141872>
- Iribarren i Donadeu, T. (2004b). «Josep Millàs-Raurell, pioner en la recepció creativa de James Joyce». *El Contemporani*, Núm. 30, 48-52.
- Iribarren i Donadeu, T. (2013, 15 de febrer). «La fascinació catalana per James Joyce». *Núvol*. <https://www.nuvol.com/llobres/la-fascinacio-catalana-per-james-joyce-6223>
- J. (1946). «Sobre el turisme a Catalunya». *Ressorgiment*, Núm. 361, p. 5868.
- Joan Linares i Delhom. (2023, 17 d'abril). Dins *Viquipèdia*. https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Joan_Linares_i_Delhom&oldid=31559490
- Junoy, J. M. (1926, 14 de març). «Un dels millors llibres sobre la Rússia actual». *La Veu de Catalunya*, p. 5.
- Llates, R. (1926). «Lletres al Director: En Rossend Llates ens parla d'En Josep Pla». *Revista de Catalunya*, Vol. 4 (Núm. 23), p. 543-544.
- Luque Aranda, M., & Pellejero Martínez, C. (2019). «La promoción turística privada en la España del primer tercio del siglo XX: los Sindicatos de Iniciativa y Turismo». *Investigaciones de Historia Económica*, Vol. 15 (Núm. 1), 38-46. <https://doi.org/10.1016/j.ihe.2017.10.001>
- Manent, A. (1993). «El manresà Ignasi Armengou i Edicions Diana». *Serra d'Or*, Núm. 403-404, p. 41-42.

- Manent, A. (1997). *Del noucentisme a l'exili: sobre la cultura catalana del nou-cents*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Manent, A., & Poca i Gaya, J. (2013). *Diccionari de pseudònims usats a Catalunya i a l'emigració*. Pagès editors.
- Mengual Català, J. (2023, 21 de juliol). El primer editor de Josep Pla, de Manresa a Buenos Aires [Entrada de blog]. Wordpress. *Negritas y cursivas*.
<https://negritasy cursivas.wordpress.com/2023/07/21/el-primer-editor-de-josep-pla-de-manresa-a-buenos-aires/>
- Meseguer Reverté, J., & Pérez Vera, M. (1998). «El fondo documental de Campsa-Gentibus». *Historia Contemporánea*, Núm. 17, p. 473-480.
<https://ojs.ehu.es/index.php/HC/article/view/19956>
- Montero Aulet, F. (2011). *Manuel Brunet i Solà (1889-1956). El periodisme d'idees al servei de la "veritat personal"* [Tesi doctoral, Universitat de Girona]. Tesis Doctorals en Xarxa (TDX). <http://hdl.handle.net/10803/51996>
- Murgades, J. (1997). «Sinopsi de l'antinoucentisme històric». *Llengua i literatura*, Núm. 7, p. 105-127. <https://revistes.iec.cat/index.php/LLiL/article/view/21973.001/44874>
- Observer [Crexells, J.]. (1926, 2 de febrer). «El llibre sobre Rússia, de Josep Pla». *La Publicitat*, p. 2.
- Palomas i Moncholí, J. (s. d.). *Jaume Miravittles i Navarra*. Memoriaesquerra.cat.
<https://memoriaesquerra.cat/biografies/miravittles-navarra-jaume>
- Pi-Sunyer Bayo, J. (1926, 9 de març). «Sobre Rússia, de Josep Pla». *La Publicitat*, p. 1.
- Pla, J. (1925a, 30 d'abril). «Per una editorial independent». *La Publicitat*, p. 1.
- Pla, J. (1925b, 18 de novembre). «Els grecs a Empúries i el classicisme tolerable», *La Publicitat*, p. 1.
- Pla, J. (1926a, 15 de gener). «*Ma vida en doina* de Joan Santamaria». *La Publicitat*, p. 1.
- Pla, J. (1926b, 27 de gener). «El perfecte demòcrata». *La Publicitat*, p. 1.
- Pla, J. (1926c, 7 de novembre). «Confessions literàries». *La Publicitat*, p.1.
- Pla, J. (1926d, 10 de novembre). «Confessions literàries». *La Publicitat*, p. 1.
- Pla, J. (1926e, 16 de novembre). «Confessions literàries». *La Publicitat*, p. 1.
- Pla, J. (1926f, 27 d'abril). «Algunes lectures». *La Publicitat*, p. 1.
- Pla, J. (1926g, 22 de desembre). «Joan Crexells». *La Publicitat*, p. 1.

- Pla, J. (1927). «Josep Maria de Sagarra, dramaturg». *La Nova Revista*, Vol. 1 (Núm. 1), p. 25-36.
- Pla, J. (1928). «Quatre paraules». *La Nova Revista*, Vol. 5 (Núm. 20), p. 295-298.
- Pla, J. (1930, 13 de maig). «El liberalisme fictici i el liberalisme real». *La Veu de Catalunya*, p. 7.
- Pla, J. (1932, 10 de febrer). «El turisme». *La Veu de Catalunya: Edició del vespre*, p. 1.
- Pla, J. (1949). *Coses vistes (Primera sèrie)* (1a Ed. dins aquesta col·lecció). Editorial Selecta.
- Pla, J. (1951). «Atardecer en San Carlos de la Rápita». *Destino*, Núm. 718, p. 4.
- Pla, J. (1977). *Prosperitat i rauxa de Catalunya*. Destino.
- Pla, J., & Pla, X. (Ed.). (1996). *Cartes a Pere* (2a Ed.). Destino.
- Pla, X. (2024). *Un cor furtiu: Vida de Josep Pla*. Destino.
- Planes i Ball, J. A. (1995). «Manresa noucentista: Cenacle (1915-1917) i Ciutat (1926-1928)». *Dovella*, Núm. 50, p. 13-16. <https://raco.cat/index.php/Dovella/article/view/20336>
- Planes i Ball, J. A. (1997). «La imatge de Manresa ciutat». *Dovella*, Núm. 54-55, p. 73-75. <https://raco.cat/index.php/Dovella/article/view/20377>
- Prous i Vila, J. M. (1933, 6 d'agost). «El turisme a Catalunya». *La Humanitat*, p. 2-3 (suplement).
- Pujol, J. M., & Solà, J. (2011). *Ortotipografia: Manual de l'autor, l'editor i el dissenyador gràfic* (4a Ed.). Educaula.
- Rovira i Virgili, A. (1925). «L'antinoucentisme a Catalunya». *Revista de Catalunya*, Vol. 3 (Núm. 15), p. 334-335.
- Rovira i Virgili, A. (1926). «Lletres al Director». *Revista de Catalunya*, Vol. 5 (Núm. 30), p. 641-643.
- Sagarra, J. M. de. (1925a, 31 de maig). «El llibre d'en Josep Pla». *La Publicitat*, pàg. 1.
- Sagarra, J. M. de. (1925b, 6 de novembre). «L'humorisme de Manuel Brunet». *La Publicitat*, p. 1.
- Sagitari. (1926). *Revista de Catalunya*, Vol. 5 (Núm. 29), p. 530-531.
- Sentís, C. (1991, 24 de febrer). «Els germans Armengou». *Avui*, p. 15.
- Soldevila, C. (1925). «Conversa París-Barcelona». *D'Ací i d'Allà*, Vol. 15 (Núm. 90), p. 184-185.

- Spectator [Carrera Pujal, J.]. (1925a, 5 de febrer). «La nova Rússia I». *La Veu de Catalunya*, p. 2.
- Spectator [Carrera Pujal, J.]. (1925b, 7 de febrer). «La nova Rússia II». *La Veu de Catalunya*, p. 7.
- Spectator [Carrera Pujal, J.]. (1925c, 12 de febrer). «La nova Rússia: El problema de la terra». *La Veu de Catalunya: Edició del vespre*, p. 2.
- Tomasa, E. (1993, 10 d'abril). «Records dels Cenacles oblidats». *Regió7*, p. 36-37.
- Torrent, J., & Tasis, R. (1966). *Història de la premsa catalana*. Bruguera.
- Universitat de Girona & Càtedra Josep Pla. (2024). *Hemeroteca Josep Pla*. <https://www.joseppladigital.cat/>
- Yates, A. (1975). *Una Generació sense novel·la? La novel·la catalana entre 1900 i 1925*. Edicions 62.

10. ANNEX 1

Ignasi Armengou entre 1920 i 1930

(Font: Autor desconegut / Arxiu fotogràfic Fundació Pablo Iglesias)

Ignasi Armengou durant la seva etapa com a director de l'Oficina de Turisme de Catalunya durant els anys trenta

(Font: Autor desconegut / *La Humanitat*, 6 d'agost de 1933, pàg. 2 suplement)

Ignasi Armengou a Buenos Aires l'any 1952

(Font: Autor desconegut / *Serra d'Or*, juliol-agost de 1993, pàg. 41)